

KIELIPESÄ JA REVITALISAATIO

KARJALAISTEN JA INARINSAAMELAISTEN KIELIPESÄTOIMINTA

Annika Pasanen 2003

Pro gradu -tutkielma

Itämerensuomalaiset kielet

Suomalais-ugrilainen laitos

Helsingin yliopisto

Ohjaaja: Riho Grünthal

SISÄLTÖ

1. Johdanto	1
1.1. Työn aihe	1
1.2. Työn tavoitteet ja työhypoteesit	3
1.3. Menetelmät	4
1.4. Aineisto	5
1.5. Työn rakenne	6
2. Historiallista ja kielisosiologista taustaa	7
2.1. Karjalalaiset	7
2.1.1. Karjalan kieli ja murteet	7
2.1.2. Kalevalan piiri ja Uhtua	9
2.1.3. Karjalan tasavallan lähihistoriasta	11
2.2. Inarinsaamelaiset	17
2.2.1. Saamelaiskielet	17
2.2.2. Inarinsaamelaisten vaiheista	19
2.3. Kielisosiologinen viitekehys	24
2.3.1. Kielten uhanalaisuus	24
2.3.2. Kielten revitalisaatio	31
3. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta	37
3.1. Kielipesätoiminnan idea ja juuret	37
3.2. Karjalaiset	39
3.2.1. Uhtuan kielitilanne ennen kielipesää	39
3.2.2. Kysely lasten vanhemmille	43
3.2.3. Opetuskieleksi suomi vai karjala?	47
3.2.4. Kielipesähankkeen toteutus	50
3.2.5. Kielipesähankkeen tulevaisuus	54
3.3. Inarinsaamelaiset	57
3.3.1. Kielipesän perustaminen	57
3.3.2. Kielipesätoiminta	60
3.3.3. Kielipesän vaikutus yhteisöön	61
4. Kielipesä kielenoppimisympäristönä	65
4.1. Kielikylpy ja lapsen kaksikielisyys	65
4.2. Karjalan kielipesä	70
4.2.1. Kehitys ensimmäisenä vuonna 2000-2001	71

4.2.2. Lasten kielen analysointia	79
4.3. Inarinsaamen kielipesä	86
4.3.1. Yleinen tilanne keväällä 2001	86
4.3.2. Lasten kielen analysointia	90
4.4. Yhteenvetoa: erilaisen kehityksen syyt	95
5. Karjalan kielipesä ja perheiden kielitilanne	102
5.1. Vanhempien kansallisuus- ja kielitilanne	104
5.2. Perheiden kielenkäyttö ja sen kehitys	109
5.3. Vanhempien kielelliset asenteet	113
5.4. Yhteenvetoa: haastatteluaineisto kielenvaihtokontekstissa	118
6. Päätelmät: kielipesän mahdollisuudet kielen revitalisaatiossa	124
Lähteet:	
1. Painetut lähteet	128
2. Painamattomat lähteet	133
3. Haastattelut ja keskustelut	133
Liitteet:	
Liite 1: Kartta karjalan murteiden puhuma-alueista	
Liite 2: Kartta saamelaiskielten ja inarinsaamen puhuma-alueista	
Liite 3: Kielennäyte karjalan kielipesästä	
Liite 4: Kielennäyte inarinsaamen kielipesästä	

Välillä mun lam sämmilâš ko mun puhun sämikielâ.

'Välillä minä olen saamelainen kun minä puhun saamea.'

R.M., 5 vuotta

1. JOHDANTO

1.1. TYÖN AIHE

Tämä pro gradu –tutkielma käsittelee vienankarjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesiä. Kielipesä on alle kouluikäisille kielivähemmistön lapsille tarkoitettu päivähoitopaikka, jossa uhanalainen vähemmistökieli pyritään siirtämään lapsille puhumalla sitä heille koko ajan alusta asti, vaikkeivät he ymmärtäisi sitä pesään tullessaan. Kielipesämenetelmän perusta on sama kuin kielikylvyn, eli lapsen luontainen kyky omaksua kieltä nopeasti. Kielikylvyn ja kielipesän välinen käytännön ero on siinä, että kielipesässä lapsilla on sukujuurtensa ja kulttuurinsa kautta suhde opetettavaan kieleen. Lisäksi kielipesän ideologinen lähtökohta on erilainen kuin kielikylvyssä: toiminnalla pyritään säilyttämään uhanalainen vähemmistökieli. Inarinsaamelaisten kielipesätoiminta alkoi vuonna 1997 ja karjalaisten vuonna 2000. Kumpaakaan kielipesää ei ole aiemmin tutkittu kielisosiologiselta kannalta. Tässä työssä pyrin kuvaamaan sitä, miten kielipesä toimii ja miten se vaikuttaa kielenpuhujayhteisöön.

Karjala ja inarinsaame ovat uhanalaisia kieliä, joiden siirtyminen kodeissa sukupolvelta toiselle on vakavasti häiriintynyt. Karjalan tasavallassa on noin 40 000 karjalanpuhujaa, sen lisäksi karjalaa puhutaan Sisä-Venäjällä ja Suomessa. Tämä työ koskee Karjalan tasavallan pohjoisosassa eli Vienan Karjalassa sijaitsevaa Uhtuaa. Inarinsaamea puhuu 300-400 henkeä pääosin Suomessa Inarin kunnan alueella. Kielten assimiloituminen alueiden valtakieliin – inarinsaamen suomeen ja karjalan venäjään – on lisääntynyt jatkuvasti, mutta revitalisaatiolla assimilaatio pyritään pysäyttämään ja kielenkäyttöä lisäämään. Kielipesät eivät voi korvata koteja kielensiirtäjinä, mutta ne voivat osittain paikata kotien jättämää aukkoa ja tukea kielenkäyttöä kotona.

Tutkimus sai alkunsa Uhtuan kielipesähankkeesta, joka käynnistyi suomalaisen Uhtua-seuran aloitteesta vuonna 1999. Olen toiminut hankkeen vetäjänä. Kolmen vuoden aikana olen kartoittanut kielipesätoiminnan mahdollisuuksia, hoitanut käytännön järjestelyjä kahden kielipesäryhmän perustamiseksi, seurannut pesien

toimintaa ja kerännyt samalla kielisosiologista ja lingvististä tutkimusaineistoa. Työni sisältää melko paljon tämän hankkeen kuvausta, koska pidän sitä työn olennaisena taustana. Inarinsaamelaisten kielipesätoimintaan olen tutustunut opiskellessani inarinsaamen kieltä Inarissa vuonna 1999. Kahden kielipesän valinta pro gradu –työni aiheeksi muotoutui vähitellen. Uhtuan kielipesähanke alkoi inarinsaamelaisten esimerkin rohkaisemana ja yhteistyön myötä kiinnostuin siitä, miten menetelmä toimii kahdessa varsin erilaisessa kielenpuhujayhteisössä. Inarinsaamelaisten ja karjalaiset elävät hyvin erilaisissa yhteiskunnissa. Heidän historiansa, asemansa ja kielitilanteensa poikkeavat toisistaan paljon, mutta nähtävissä on myös kiinnostavia samankaltaisuuksia. Olen käsitellyt tutkimusaihetta aiemmin mm. kahdessa seminaariesitelmässä (Pasanen 1999a ja 1999b, painamattomia) ja yhdessä artikkelissa (Pasanen 2001).

Suomen Kulttuurirahaston Säätiö myönsi apurahan tämän työn aineistonkeruuseen ja kirjoittamiseen vuonna 2001. Säätiö on tukenut myös Uhtuan kielipesähanketta vuosina 2001 ja 2002. Tästä esitän lämpimimmät kiitokseni. Uhtua-seuraa kiitän siitä, että ylipäänsä päädyin kielipesätutkijaksi, koska minut kutsuttiin mukaan kielipesähankkeeseen. Karjalan Sivistyseuraa kiitän opintojeni ja kielipesähankkeen tukemisesta. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaista laitosta kiitän kaikesta tuesta, jota olen työssäni saanut. Erityiskiitokset Janne Saarikivelle hedelmällisistä keskusteluista ja työni ohjaajalle Riho Grünthalille arvokkaista neuvoista ja kärsivällisyydestä!

1.2. TYÖN TAVOITTEET JA TYÖHYPOTEESIT

Työn päätavoite on antaa mahdollisimman monipuolinen kuvaus Uhtuan ja Inarin kielipesien perustamisesta, toiminnasta, kielellisistä tuloksista ja vaikutuksista kielenpuhujayhteisöön. Tarkoitus on kuvata kielipesiä kielellisen revitalisaation tekijänä. Kaikissa työn osa-alueissa kontekstina toimii revitalisaatio – pesien perustamisessa, lasten kielenoppimisessa, vanhempien kielenkäytössä ja asenteissa ja kielipesätoiminnan vaikutuksessa yhteisöön. Toinen päämääräni on kuvata kielipesää kielenoppimisympäristönä: miten lapset omaksuvat vähemmistökieltä, millaista lasten kielipesässä omaksuma kieli on ja miten he käyttävät sitä.

Työn laajempia päämääriä ovat kielipesää koskevan tiedon levittäminen ja uralilaisten vähemmistökielten nykytilannetta, uhanlaisuutta ja revitalisaatiota koskevan

keskustelun herättäminen. Kielisosiologista tutkimusta on uralistiikan alalla tehty erittäin vähän, vaikka suomea, uncaria ja viroa lukuunottamatta kaikki uralilaiset kielet ovat tavalla tai toisella uhanalaisia (ks. esim. AWLDD). Nähdäkseni alallamme tulisi lingvistisen tutkimuksen ohella kiinnittää enemmän huomiota kielten nykytilanteeseen ja pyrkiä tukemaan kielten revitalisaatiota. Kielipesätoiminta on konkreettinen keino, jolla jopa vakavasti uhanalaisen kielen tilaa voidaan parantaa, ja se on osoittautunut tehokkaaksi eri puolilla maailmaa.

Keskeisiä työhypoteeseja minulla on neljä:

1. Suotuisissa olosuhteissa lapsi saavuttaa kielipesässä hyvän vähemmistökielen taidon.
2. Kielipesä vaikuttaa kielipesälästen perheissä vähemmistökielen käyttöä lisäävästi.
3. Kielipesä vaikuttaa kielenpuhujayhteisöön ja ympäröivään enemmistöyhteisöön myönteisesti sekä asenteiden että kielenkäytön tasolla.
4. Kielipesätoiminnalla on hyvät edellytykset nousta merkittäväksi tekijäksi vähemmistökielen revitalisaatiossa.

1.3. MENETELMÄT

Työni keskeisiä haasteita ovat perustutkimuksen tekeminen lähes tutkimattomasta aiheesta ja toisaalta kielipesätutkimukseen sopivien menetelmien löytäminen. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten nykytilaa, uhanalaisuutta ja revitalisaatiota koskevaa kielisosiologista kirjallisuutta on hyvin vähän. Kielipesätutkimusta on ylipäänsä tehty vähän eikä karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesiä ole tutkittu lainkaan. Em syistä johtuen työni perustuu karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoimintaa ja sen tuloksia koskevilta osin enimmäkseen omaan aineistooni. Kielisosiologisena viitekehystenä toimii kaikkialla kielellinen revitalisaatio.

Päämetodejani ovat haastattelu ja havainnointi. Kuten eräissä muissakin kielisosiologisissa tutkimuksissa, luotettavien tutkimustulosten saaminen yhteisön kielenkäytöstä ja kielellisistä asenteista osoittautui tässä työssä ongelmalliseksi. Tämä liittyy työn karjalaisia koskevaan osuuteen, sillä tutkin kielipesän vaikutusta perheisiin toistaiseksi vain karjalaisten kohdalla. Objekttiivisten tietojen saamiseksi tarvittaisiin kielenpuhujien haastattelun lisäksi tutkijan omaa havainnointia, mutta tässä työssä ns. havainnoijan paradoksi (engl. *observer's paradox*) on erityisen vahva, koska tutkimus

perustuu vetämään yhteiskunnalliseen hankkeeseen, johon liittyy monenlaisia odotuksia ja arvoja. Käsittelen aihetta luvussa 5.4.

Myös lasten kielen tutkiminen on haastavaa monesta syystä. Koska muutokset lasten kielessä ovat nopeita, aineistoa on kerättävä usein, jos tavoitteena on kuvata kielenoppimisprosessia. Karjalan kielipesän lasten kielten kehittymistä seurasin työtä varten vuoden ajan. Inarinsaamen kielipesän lasten kielestä esitän havaintoja vain yhdeltä aineistonkeruumatkalta ja lisäksi kirjallisiin ja haastattelulähteisiin perustuvia tietoja. Lasten kielen tutkija ei voi säädellä aineistonsa määrää ja laatua niin(kään) paljon kuin aikuisten kielenpuhujien kohdalla, sillä pikkulapsia ei voi haastatella eikä testata. Lasten tuottama kielenaines on hyvin spontaania ja heterogeenistä, minkä hyvä puoli on tietenkin aineiston "aitous". Eräs lapsiryhmien kielen tutkimuksen konkreettinen haaste on puheen tallennus. Lastentarhassa lapset huutavat, laulavat, itkevät ja liikkuvat paikasta toiseen, joten teknisesti hyvälaatuisten tallenteiden saaminen on usein mahdotonta. Nauhoitteiden litterointi on vaikeaa, koska niissä esiintyy erittäin paljon päällepuhumista, keskenjääneitä tai irrallisia lausumia ja epäselvää puhetta. (Päiväkotilasten kielen tutkimisen haasteista ks. Karjalainen 1996: 17-22 ja litterointia koskevista ratkaisuistani luvut 4.2. ja 4.3.)

Työhön liittyy erilaisia tutkimuslähtökohtia, koska kielipesiä tarkastellaan kielellisen revitalisaation tekijänä ja kielenoppimisympäristönä. Tutkimus koskee sekä yksilö- että yhteisötason revitalisaatiota. Edellistä edustavat lapset ja heidän perheensä, jälkimmäistä koulu, kielenpuhujayhteisö ja koko ympäröivä yhteiskunta. Niinpä tutkimuksessani ei ole yhtä yhtenäistä metodologiaa vaan useampia erilaisia. Karjalan kielipesälästen vanhempien kielellistä taustaa ja asenteita tarkastelen kielisosiologisin keinoin, samoin kuin kielipesän vaikutusta yhteisöön. Lasten kielenkäyttöä tarkastelen sosiolingvististen metodien kautta, mm. kuvailemalla kielenomaksumisprosessia ja lasten kielenvalintaa kielipesässä. Lasten kielen piirteitä tarkastelen lähinnä morfosyntaktisen analyysin keinoin.

1.4. AINEISTO

Inarinsaamen kielipesän osalta tutkimusaineistoni koostuu kahden lyhyen kenttätyömatkan aikana tehdyistä havainnoista ja nauhoituksista; lasten puhetta on nauhalla noin neljä tuntia. Karjalan kielipesästä aineistoa on paljon enemmän. Lasten puhetta sekä vanhempien ja opettajien haastatteluita on nauhalla noin 15 tuntia, lisäksi

on parinkymmenen kenttätyömatkan aikana tehtyjä havaintoja ja kielipesähankkeen alussa suoritettujen kyselyiden tulokset. Koska aineistoni kielipesistä, samoin kuin kansoja koskeva lähdekirjallisuus on sekä laajuudeltaan että sisällöltään hyvin erilaista, tutkimukseni ei ole vertailevaa vaan molempien kielipesien aineistoa esitellään itsenäisesti, rinnakkain. Eräissä kohdissa, varsinkin lasten kielenomaksumisen kohdalla, esitän kuitenkin vertailevia huomioita. Esittelen tutkimuksessani karjalaisten osuuden aina ensin, koska tutkimus on painottunut siihen. Kielipesän vaikutusta kielipesälästen perheisiin olen tutkinut toistaiseksi vain karjalaisten parissa.

Tutkimuksen taustaa varten olen tutustunut karjalaisten ja inarinsaamelaisten historiaa ja nykytilaa kuvaavaan kirjallisuuteen, kielikylyä ja kaksikielisyyttä koskevaan kirjallisuuteen sekä kielisosiologiseen kirjallisuuteen vähemmistökielistä ja kielellisestä revitalisaatiosta. Keskeistä teoreettista lähdekirjallisuutta ovat mm. Marjut Aikion tutkimus saamelaisten kielenvaihdosta (1988), Leena Hussin tutkimus Pohjolan kielten revitalisaatiosta (1999) ja Tove Skutnabb-Kankaan kielten uhanalaisuutta, monikielisyyttä ja revitalisaatiota koskeva kirjallisuus (tulossa a-c).

1.5. TYÖN RAKENNE

Työn toisessa luvussa sijoitan tutkimuksen kontekstiinsa antamalla olennaista taustatietoa karjalaisten ja inarinsaamelaisten historiasta ja nykypäivästä. Lisäksi esittelen työn kielisosiologisen viitekehyksen, kielten uhanalaisuuden ja revitalisaation käsitteet. Kolmannessa luvussa fokus on kielipesässä. Selvitän, mistä kielipesätoiminta on lähtenyt liikkeelle sekä kuvaan karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminnan historiaa ja tulevaisuutta. Neljännessä luvussa siirryn tarkastelemaan lasten kaksikielisyyttä, kielipesätoiminnan tuloksia ja kielipesälästen kielen kehittymistä ja kielen piirteitä. Neljännen luvun lopussa esitän yhteenvetoa kahden kielipesän tuottamista tuloksista ja pohdin niiden välisiin eroihin liittyviä tekijöitä. Viides luku koskee karjalan kielipesälästen vanhempia. Kuvaan heidän kielellisiä taustojaan ja asenteitaan, kielenkäyttöään ja kielipesän vaikutusta niihin. Viidennen luvun lopussa liitän haastattelun tulokset kielisosiologiseen kontekstiin tarkastelemalla niitä kielenvaihtotutkimuksen valossa. Kuudennessä luvussa esitän koko työtä koskevia päätelmiä ja tarkastelen luvussa 1.2. esittämieni työhypoteesien toteutumista.

2. HISTORIALLISTA JA KIELISOSIOLOGISTA TAUSTAA

Luvussa on tarkoitus esitellä tutkimusaiheen historiallinen ja kielisosiologinen konteksti. Alaluvuissa 2.1. ja 2.2. esittelen karjalaisten ja inarinsaamelaisten historiaa ja nykytilannetta. Alaluvussa 2.3. kytken tutkimusaiheeni laajempaan kielisosiologiseen kontekstiin: esittelen vähemmistökielten tutkimuksen peruskäsitteitä, kielen uhanalaisuutta ja revitalisaatiota.

2.1. KARJALAISET

2.1.1. KARJALAN KIELI JA MURTEET

Karjalan kieli kuuluu uralilaisen kielikunnan itämerensuomalaiseen haaraan, jonka muita jäseniä ovat suomi, liivi, viro, vatja, inkeroinen ja vepsä, eräiden luokittelutapojen mukaan myös lyydi ja setu. Karjalan kieltä puhutaan Venäjällä Karjalan tasavallassa ja Sisä-Venäjän karjalaisalueilla, ennen muuta Tverin alueella (ven. *oblast'*) ja vähäisemmässä määrin Leningradin alueen Valdain ja Tihvinän piireissä (ven. *rajon*). Vuoden 1989 väestönlaskennan mukaan karjalaisia asui koko Neuvostoliitossa 130 929 henkeä ja heistä 62 542 henkeä eli 47,8% ilmoitti äidinkielekseen karjalan kielen (IVPN 1989).

Karjalan tasavallassa asui vuoden 1989 väestönlaskennan mukaan 790 150 henkilöä, joista karjalaisia oli 78 928, eli 10 %. Äidinkielekseen karjalan ilmoitti heistä tällöin 51,5 %. Kaupungissa asuvista karjalaisista 43,5% ja maaseudulla asuvista 64,6% piti karjalaa äidinkielenään. Karjalan tasavallan suurimpia väestöryhmiä olivat venäläiset (581 571 henkeä), karjalaiset, valkovenäläiset (55 530 henkeä), ukrainalaiset (28 242 henkeä) ja suomalaiset (18 420 henkeä). Tverin alueella asui 23 169 karjalaista, joista 54,4 % ilmoitti äidinkielekseen karjalan kielen. (IVPN 1989.)

Vuonna 1994 Venäjällä toimitetussa suppeammassa laskennassa laskennassa (otos 5 % kansasta) 47,5 % Karjalan tasavallan karjalaisista ilmoitti äidinkielekseen karjalan. Karjalaa piti äidinkielenään 33,9% kaupungissa asuvista karjalaisista ja 62,7% maaseudulla asuvista karjalaisista. Tämän laskennan mukaan yhteensä 17,5% tasavallan karjalaisista käyttää karjalan kieltä kotonaan. (RNRVJA 1995.) Venäjällä on syksyn

2002 aikana toimitettu uusi väestönlaskenta, jonka tulokset eivät kuitenkaan olleet vielä tämän työn kirjoitusvaiheessa selvinneet. Uudessa laskennassa ei aikaisempien tapaan ole lainkaan kysytty henkilön äidinkieltä - ainoastaan sitä, osaako hän venäjää, ja mitä muita kieliä hän osaa. Niinpä uudesta laskennasta ei selviä se, kuinka suuri osa karjalaisista nykyisin pitää karjalaa äidinkielenään.

Karjalan kieli koostuu useammasta päämurteesta, jotka eri tutkijat rajaavat eri tavalla. Nykyisin päämurteiksi lasketaan yleensä 1) pohjoiskarjalan eli vienankarjalan murre Karjalan tasavallan pohjoisosissa 2) eteläkarjalan murre tasavallan keskiosissa ja Sisä-Venäjän karjalaisalueilla 3) aunuksenkarjalan eli livvin murre Karjalan tasavallan Aunuksen ja Prääsän piireissä. Lyydiä pidetään joko neljäntenä päämurteena tai omana kielenään. Pohjoiskarjalan ja eteläkarjalan murteita nimitetään usein yhteisellä nimellä varsinaiskarjala. (Esim. Sarhimaa 1999: 20 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Tässä työssä käytän termiä "vienankarjalaiset" viittaamaan Karjalan tasavallan pohjoisosien eli Vienan karjalaisiin silloin, kun on tarpeen erottaa heidät muista karjalaisista. On kuitenkin huomattava, että tutkimukseni ei koske koko Vienan Karjalan vaan nimenomaan Uhtuan karjalaisia. (Liite 1: Kartta karjalan murteiden puhuma-alueista)

Erot murteiden välillä ovat erityisesti fonologisia, mutta myös morfologisia ja sanastollisia. Yleistäen voi sanoa, että livvissä on runsaammin venäjän vaikutusta ja pohjoiskarjalan murre on lähellä suomea. Murteiden puhujien keskinäistä ymmärtämistä on vaikea mitata: kysymys on pitkälti kielenpuhujien asenteista ja tottumuksesta; tästä asiasta lisää luvussa 2.2.1.

Yhteistä karjalan kirjakieltä ei tällä hetkellä ole. 1930-luvulla luotiin keinotekoinen karjalan kirjakieli, jossa oli piirteitä sekä varsinaiskarjalasta että livvistä, mutta tämä ei koskaan saavuttanut kielenpuhujien eikä -tutkijoiden suosiota vaan hautautui nopeasti politiikan muuttuessa (ks. luku 2.1.3.). 1990-luvun alusta asti kirjakieltä on kehitetty erikseen livvin ja varsinaiskarjalan murteelle ja on myös yritetty luoda yhteistä kirjakieltä. (Söderholm 1998: 572.) Yhteisen kirjakielen luominen olisi eräiden kielentutkijoiden mielestä välttämätön edellytys karjalan kielen virallisen aseman saamiselle. Tähän asti virallistamisen vastustajat ovat käyttäneet yhtenä pääargumenttinaan karjalan murre-eroja ja yhteisen kirjakielen puuttumista (Markianova 2000: 21). Suomen kielellä oli tasavallassa virallinen status venäjän ohella vuodesta 1921 vuoteen 1991, paitsi vuosina 1938-40, jolloin käytössä oli em. yhteinen karjalan kirjakieli (Sarhimaa 1999: 41).

2.1.2. KALEVALAN PIIRI JA UHTUA

Vienan Karjalaksi nimitetään Karjalan tasavallan pohjoisosaa, joka muodostuu Kalevalan, Louhen, Kemin ja Belomorskin piireistä sekä Kostamuksen kaupungin alueesta. Pohjoisessa Viena rajoittuu Murmanskin alueeseen, etelässä Segežan ja Mujejärven piireihin, idässä Vienanmereen ja lännessä Suomeen. Historiallisesti Vienan Karjala on hallinnollinen yksikkö: tsaarinvallan aikaan alue muodosti Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakunnan.

Uhtuan piiri muodostettiin vuonna 1922 ja sen asema vahvistettiin hallinnollisessa uudistuksessa vuonna 1927; piirin virallisena perustamisvuotena pidetään jälkimmäistä vuotta. Kalevala-epoksen juhlavuonna 1935 piirin nimi muutettiin Kalevalan piiriksi. Vuonna 1963 piirikeskuksen Uhtuan nimi muutettiin samoin Kalevalaksi. Keskuksen vanha karjalainen nimi Uhtua juontuu kylän läpi aiemmin virranneesta Uhut-joesta. Karjalaiset käyttävät piirikeskuksesta puhuessaan molempia nimiä rinnakkain; itse käytän alkuperäistä nimeä, ja tätä käytäntöä suosittelee mm. Suomesta käsin toimiva Uhtua-seura ry. Sen sijaan piiriä nimitetään yleisesti Kalevalan piiriksi.

Piiri sai kansallisen piirin statuksen vuonna 1992. Silloisen piirijohtajan Oiva Mäkelän mukaan tarkoitus oli, että status takaisi karjalan kielelle ja kulttuurille erityisaseman ja toisi piirille myös taloudellisia etuja, mutta tavoitteet ovat toteutuneet heikohkosti. Kansallisen piirin status on Karjalan tasavallassa myönnetty piireille, joiden asukkaista tietty osuus kuuluu kansallisiin vähemmistöihin. (Mäkelä, kommentit 28.11.2002.)

Kalevalan piirissä oli vuoden 1989 väestönlaskun mukaan noin 10 500 asukasta, joista karjalaisia oli 35,9%. Venäläisiä oli 43,7%, valkovenäläisiä 11,7%, ukrainalaisia 5,1% ja muihin kansallisuuksiin kuuluvia 3,6% Uhtualla asukkaita oli noin 5300. Uhtuan lisäksi piirin asutuksia ovat Vuonninen, Kuusilahti, Kepa, Luusalmi, Borovoi sekä Vanha ja Uusi Jyskyjärvi. Vanhoja karjalaisia asutuksia ovat Uhtua, Vuonninen ja Vanha Jyskyjärvi: muut rakennettiin 1950-60-luvulla metsätyötaajamiksi. 1960-luvulla suuri määrä piirin pieniä karjalaiskyliä tyhjennettiin kehityskelvottomina ja niiden asukkaat siirrettiin suurempiin asutuksiin. Tällöin jäivät asumattomiksi mm. Jyvälahden, Haikolan ja Alajärven kylät. Vuokkiniemen kylä kuului Kalevalan piiriin vuoteen 1988 asti, jolloin se liitettiin Kostamuksen kaupungin alueeseen. (Mäkelä, kommentit 28.11.2002.)

Uhtua sijaitsee suureen Kuitin vesistöön kuuluvan Keski-Kuittijärven rannalla. Karjalan tasavallan pääkaupunkiin Petroskoihin on matkaa noin 550 km ja sinne pääsee junalla Uuden Jyskyjärven asemalta tai maantietä Vienan Kemin kautta. Suomesta lyhin reitti kulkee Vartiuksen, Kostamuksen ja Vuokkiniemen kautta, jolloin matkaa kertyy rajalta vajaa 200 km. Uhtuan asutus on levittänyt laajalle, on sekä perinteistä omakotitaloasutusta että kerrostaloja. Keskuksesta löytyvät venäläisittäin normaalit piirikeskuksen palvelut ja lisäksi on rajavartiosto kasarmeineen. Päätyöllistäjiä ovat metsäteollisuus ja rajavartiosto.

Suomalaiselle kulttuurille Kalevalan piiristä tekee merkittävän se, että piirin alkuperäiseltä alueelta kerättiin 1800-luvulla suurin osa kalevalamittaisesta eepisistä runoudesta, jonka pohjalta Elias Lönnrot loi Kalevala-epoksen. Erityisen paljon runoja saatiin Vuokkiniemen ja Vuonnisen kylistä ja niitä ympäröineistä pienemmistä kylistä kuten Latvajärvi, Kivijärvi, Pirttilahti ja Ponkalahti. Nykyisin on jäljellä enää kourallinen vanhoja karjalaisia, jotka taitavat kalevalamittaista runolaulua, mutta kalevalaista perinnettä on pyritty pitämään yllä esim. folkloreryhmien avulla.

2.1.3. KARJALAN TASAVALLAN LÄHIHISTORIASTA

Karjala on jo tuhansia vuosia ollut hyvin monikielinen ja –kansallinen alue ja karjalaisten kontaktit alueen muiden kansojen ja kielten kanssa ovat olleet runsaita. Vanhin Karjalan alueella tunnettu kieli on esisaame. Vielä 1400-luvulla saamelaisia on asunut Äänisen rannoilla ja vielä 1800-luvulla heitä on asunut Puutosin piirin venäläisasutuksen seassa. Nykyisin Karjalan tasavallan pohjoisosissa asuu enää kourallinen saamelaisia, valtaosa Venäjän saamelaisista asuu pienenä vähemmistönä Kuolan niemimaalla. (Sarhimaa 1995: 197-199 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Karjalaisten ja vepsäläisten esi-isät tulivat Karjalaan Laatokan lounais- ja eteläpuolelta. Vepsäläisasutus ulottui laajimmillaan ensimmäisen vuosituhannen alussa kauemmas itään Äänisentakaisille alueille, jossa heidän osakseen sittemmin koitui assimilaatio slaaveihin. Nykyisin vepsäläiset asuvat Äänisen eteläpuolella Karjalan tasavallassa sekä Leningradin ja Vologdan alueella. Karjalaiset levittäytyivät etelästä pohjoiseen, koilliseen ja luoteeseen, Laatokan ja Äänisen Karjalaan, Suomeen ja Vienanmeren rannikolle. Ensimmäinen tiivis kosketus slaaveihin karjalaisilla ja vepsäläisillä syntyi, kun slaavilaisia asettui Laatokan eteläpuolelle 750-luvulla. Karjalan alueelle esivenäläinen muuttoliike suuntautui 1100-1200-luvulla ja

viimeistään 1400-luvulla venäläisiä asettui Karjalan pohjoisiin. Vienan Karjalassa venäläiset tulivat enemmistöksi jo 1800-luvulla, Keski-Karjalassa vasta 1900-luvun puolenvälin tienoilla. (Sarhimaa 1995: 200-205 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Keskiajalle tultaessa Karjalan alueella asui rinnakkain ja lomittain saamelaisia, karjalaisia, vepsäläisiä ja venäläisiä. Lisänsä kieli- ja kulttuurikontaktteihin toivat vielä skandinaavit, joiden vaikutus levisi Karjalan alueelle viikinkiajalla. Karjalan kansojen pitkäaikaiset kielikontaktit näkyvät nykykielten paikannimistössä, sanastossa ja kieliopillisissa rakenteissa. Venäjän ja karjalan kielen kontakteja ajatellen vedenjakajaksi muodostui 1800-1900-luvun vaihe: siihen saakka kielten keskinäinen vaikutus oli molemminpuolista ja molemmat kielet säilyivät elinvoimaisina. 1900-luvulla vaikutus kääntyi lähinnä yksipuoliseksi: karjalaiset ovat laajalti assimiloituneet venäläisiin ja venäjän kieli on vaikuttanut yhä enemmän karjalan kieleen. Kehitys johtuu neuvostoaajan kansallisuus- ja kielipolitiikasta sekä taloudellisista ja yhteiskunnallisista muutoksista kuten kaupungistuminen ja asutusliikkeet. Tämän kehityksen seurauksena kansojen vuosituhantinen rauhanomainen rinnakkaiselo muuttui venäjän kielen ylivalloitukseksi. (Sarhimaa 1995: 205, 210-211, 216-217.)

1900-luvun alussa karjalaiset olivat ilmeisesti enimmäkseen yksikielisiä ja vain pieni osa miehistä osasi venäjää. Yleensä venäjän kieltä ei tarvittu, sillä karjalaiset asuivat karjalankielisissä kylissä ja asiointi venäjänkielisten hallintoviranomaisten kanssa hoitui tulkkien välityksellä. Muutokset karjalaisten elämässä alkoivat Venäjän vallankumouksen myötä 1905. Osana yleisvenäläistä tsaarinvallan vastaista liikettä Vienan Karjalassa nousi kansallinen liike, joka vaati irtautumista Venäjästä. Suomeen muuttaneet vienankarjalaiset perustivat vuonna 1906 Vienan Karjalaisten Liiton, myöhemmin nimi muutettiin Karjalan Sivistysseuraksi. Seura ajoi Karjalan itsenäistymistä, mutta Suomen itsenäistyttyä alettiin kannattaa Karjalan liittämistä Suomeen. (Klementjev 1992: 146, Zaikov 1995: 109, Laine 1998: 207.)

Vuonna 1920 perustettiin Karjalan Työkansan Kommuuni, jonka rajat määriteltiin karjalaisasutuksen mukaan. Kommuuni jäi kuitenkin lyhyeksi välivaiheeksi. 1923 annettiin asetus Karjalan Autonomisen Sosialistisen Neuvostotasavallan (KASNT) perustamisesta, ja nyt alue laajeni Äänisjärven takaisille venäläisalueille. Karjalaiset ja vepsäläiset jäivät KASNT:ssa vähemmistöksi: vuonna 1924 venäläisten osuus alueen asukkaista oli 55,7%. Neuvostokauden alkuvuosina Karjalassa vallitsi karjalaistamispolitiikka, jonka tarkoituksena oli kansallisten erityispiirteiden hyödyntäminen neuvostojärjestelmän juurruttamisessa. Vuonna 1929 suunta muuttui, kun kommunistipuolueen Karjalan aluejohto päätti aloittaa

suomalaistamispolitiikan, jota ohjasi Karjalan suomalaisjohtajan Edward Gyllingin visio Skandinavian punaisesta neuvostotasavallasta. Suomen kieli määriteltiin karjalaisten ja vepsäläisten ainoaksi oikeaksi kirjakieleksi. Oppilaitoksissa tuli olla vähintään puolet ”kansallisia” opiskelijoita, samoin heidän osuuttaan tuotantolaitoksissa ja hallinnossa pyrittiin lisäämään. Samalla valtaväestön eli venäläisten koulutusmahdollisuuksia heikennettiin. Suomenkielisten julkaisujen määrää lisättiin ja karjalaisalueilla alkeisopetus muutettiin suomenkieliseksi. Laineen (1998) mukaan suomalaistamispolitiikan vaikutukset karjalaisuuteen ja karjalan kieleen olivat tuhoisia, koska se leikkasi siivet karjalan kielen ja omakielisen kulttuurin kehittymiseltä. (Laine 1998: 210-211, 214-216.) Asian näkevät toisin ne, joiden mielestä suomen kieli on ollut ja on edelleen ainoa sopiva kirjakieli karjalaisille. Esimerkiksi Stepanov (1996:105) näkee vuodet 1922-1936 kansallisen kulttuurin kultakautena, koska silloin suomenkielinen kulttuuri sai kehittyä vapaasti ja mm. suomenkielinen julkaisu- ja teatteritoiminta oli vilkasta.

1920-luvulla Leninin käyttöönottama NEP eli Uusi talouspolitiikka ja sen jälkeen siirtyminen suunnitelmatalouteen muuttivat KASNT:n talouselämää suuresti. Suunnitelmien pohjaksi otettiin luonnonvarojen tehokas käyttöönnotto, vesivoima, metsäteollisuus ja kaivostoiminta. Alueella alkoi esiintyä työvoimapulaa. Ongelma päätettiin ratkaista värväämällä töihin Neuvostoliiton muiden alueiden karjalaisia ja inkeriläisiä. Vuosien 1926 ja 1933 välillä saapui KASNT:aan muualta Neuvostoliitosta 98 000 henkeä, joista kuitenkin 70 000 oli venäläisiä. Seuraavaksi päätettiin hankkia työvoimaksi USA:n ja Kanadan suomalaisia, jotka toisivat mukanaan metsäteollisuuden tietotaitoa ja työvälineitä. Vuosina 1931-35 KASNT:an muutti 6000-6500 amerikansuomalaista, joista osa tosin palasi kurjien olojen vuoksi heti takaisin. Samoihin aikoihin Karjalaan suuntautui myös Suomesta suomalainen siirtolaisaalto, joka oli kiivaimmillaan vuosina 1931-32: jopa 15 000 suomalaista pakeni Suomen poliittisia oloja ja työttömyyttä. Suuri osa heistä joutui työleireille epäiltynä vakoilusta. Enimmillään suomalaisia oli Neuvosto-Karjalassa vuonna 1934 runsaat 20 000 henkeä, noin 5% alueen väestöstä. (Laine 1998: 212-213, 222-224.) 1930-luvun lopulla kaupungissa asuvien karjalaisten parissa alkoi levitä uusi kielellinen ilmiö, siirtyminen kaksikielisydestä pelkästään venäjänkielisyyteen. 1930-lukua voidaankin pitää karjalaisten kielellisen assimilaation alkuna. (Klementjev 1992: 148.)

Vuonna 1933 kansallisuuspolitiikka muuttui jyrkästi. Leningradin puoluejohto alkoi syyttää Neuvosto-Karjalan johtoa liiallisesta suuntautumisesta länteen, Suomeen, ja korostaa Suomen ja suomalaisnationalistien uhkaa Neuvostoliitolle. Alkoi

laajamittainen puhdistus, joka oli kiivaimmillaan vuosina 1937-38. Sen aikana KASNT:ssa ja koko Neuvostoliitossa asuvia suomalaisia erotettiin puolueesta, vangittiin ja teloitettiin. (Laine 1998: 225-227.)

1930-luvulla Neuvostoliitossa alettiin luoda kirjakieliä ja omakielistä sivistystä pienille kansoille, joilla sitä ei vielä ollut. Karjalan kouluissa alettiin vuonna 1935 käyttää opetuksessa karjalaa suomen ja venäjän ohella, samoin karjalan osuutta lisättiin radiossa ja lehdistössä. Alettiin valmistella karjalan kielen murteet yhdistävää kirjakieltä. Sitä piti kirjoitettaman kyrillisellä kirjaimistolla, koska tarkoitus oli lähentää karjalaista kulttuuria neuvostokulttuuriin ja lujentaa neuvostokansojen välistä ystävyyttä. Vuonna 1937 karjalan kielestä tuli KASNT:n virallinen kieli venäjän ja suomen rinnalle. Seuraavana vuonna suomen kieli kiellettiin kokonaan "fasistisen porvarillisuuden ilmentymänä". Koulujen suomenkieliset luokat hajotettiin ja suomenkielinen oppimateriaali poistettiin, suomenkielistä kirjallisuutta tuhottiin. Karjalan kielen tutkimusta kehitettiin ja karjalaa alettiin opettaa pedagogisessa instituutissa. Käytännössä karjalaistaminen ei sujunut suunnitelmien mukaan. Niin venäjän- kuin karjalantaitoisista opettajista oli kova puute eikä oppimateriaalia saatu luotua tarvittavalla vauhdilla. Uusi kirjakieli saavuttanut kannatusta. Se oli luotu yhdistämällä keinotekoisesti eri murteita ja ottamalla karjalasta puuttuva moderni sanasto venäjämästä - lapset eivät edes ymmärtäneet sitä kunnolla. (Laine 1998: 227-229.)

Karjalaistamisvaihe jäi kuitenkin lyhyeksi. Suomenkielistä toimintaa oli käynnistetty uudelleen jo keväällä 1939, ja Suomea vastaan alkanut talvisota nosti suomen jälleen Karjalan viralliseksi kieleksi. Talvisodan päätyttyä Karjalan nimi muuttui taas, kun perustettiin Karjalais-Suomalainen Sosialistinen Neuvostotasavalta. "Suomalainen" tasavallan nimessä johtui siitä, että KASNT:n alueeseen oli liitetty suomalaisia alueita. Suomen kieltä alettiin nostaa suomalaistamiskauden aikaiselle tasolle ja korkeammallekin. Suomen kieli palautettiin koulujen opetuskieleksi ja sitä alettiin opettaa virkamiehille. Puolueen johtoon nousivat taas suomalaiset, presidentiksi valittiin Otto Wille Kuusinen. Alueen suomalaistamiseksi Muurmannin suomalaisväestö siirrettiin Karjalaan: heinäkuun 1940 alkupuoliskon aikana Karjalaan siirrettiin yli 4000 suomalaista. (Laine 1998: 229, 232-234.)

Toisen maailmansodan alkaessa Karjalan väestö evakuoitiin ympäri Neuvostoliittoa, mm. Vologdan, Arkangelin ja Kirovin alueille. Suomalaisten miehittämille alueille jäi noin 40 000 suomensukuista ja yhtä paljon venäläisiä. Suomalaisten perääntyessä kesällä 1944 osa miehitysalueiden väestöstä, vajaat 3000 henkeä, siirtyi Suomeen. Jäljelle jääneitä syytettiin maanpetturuudesta, osa teloitettiin,

jopa keskusteltiin heidän lähettämistään Siperiaan epäluotettavana aineksena. Tämä ei kuitenkaan koskaan toteutunut. (Laine 1998: 235-238.) Evakkoajasta muodostui käänne karjalaisten kielitilanteessa, koska se johti karjalaisten laajaan kaksikielistymiseen (Klementjev 1992: 148).

Sodan jälkeen evakuoitu väestö piti palauttaa takaisin Karjalaan. Tämä ei ollut helppo tehtävä, sillä väestö oli levinnyt ympäri Neuvostoliittoa, yhteensä jopa 122 tasavaltaan ja alueelle. Evakkoväestöä ei ollut luetteloitu, ja kuljetukset tuottivat ongelmia. Paikalliset viranomaiset eivät aina olleet halukkaita luovuttamaan evakkoja, eivätkä kaikki heistä itsekään halunneet palata. Karjalassa oli huutava työvoimapula, sillä silloinen viisivuotissuunnitelma perustui puolet liian suureksi arvioituun asukaslukuun. Vuonna 1948 alettiin siirtää Karjalaan inkeriläisiä. Inkeriläisten organisoitu muutto kuitenkin tyrehtyi pian, kun puoluejohto ei enää halunnut rajatasavaltaan poliittisesti epäilyttävänä pidettyä ainesta. (Laine 1998: 239-244.)

1950-luvulla Karjalaan värvättiin työvoimaa Neuvostoliiton väkirikkailta alueilta. Maataloutta keskitettiin suuriin sovhooseihin, haja-asutusta purettiin ja teollistuminen aiheutti kaupungistumista. Vuonna 1956 tasavallan nimi ja status muuttuivat jälleen kerran, nyt palattiin Karjalan Autonomiseksi Sosialistiseksi Neuvostotasavallaksi. Suomen kielen opetus kouluissa lopetettiin, mitä perusteltiin vanhempien haluttomuudella. Kansallisten kielten merkitys oli teollistuvassa ja keskittyvässä yhteiskunnassa vähentynyt. Kaupungistuminen kiihtyi ja maaseutua alettiin kiihdyttää mm. lopettamalla palveluita. 1950-1960-luvun vaihteessa Karjalassa, kuten muuallakin Neuvostoliitossa käynnittyi perspektiivittömien eli kehityskelvottomien kylien likvidointi. Tällöin pienten ja syrjäisten kylien asukkaat siirrettiin asumaan suurempiin keskuskyliin, mistä johtuen suuri määrä kyliä autioitui. Karjalan kansallisuussuhteet kääntyivät jatkuvasti vahvemmin suomensukuisten tappioksi ja metsätyökylien rakentaminen toi huomattavasti venäläistä väestöä myös maaseudulle. Nykyisin enää kahdessa piirissä, Kalevalassa ja Aunuksessa on karjalaisenemmistö, Präässä karjalaisia on vähän alle puolet. Neuvostoliiton hajottua elokuussa 1991 alueen nimeksi tuli Karjalan tasavalta. (Laine 1998: 244-246.)

1980-luvun lopulla Neuvostoliiton poliittinen ilmapiiri vapautui siinä määrin, että kansallisuus- ja kielikysymyksistä saatettiin ruveta puhumaan avoimemmin ja rehellisemmin. Yksi ensimmäisistä näkyvistä toimenpiteistä oli vuonna 1989 Petroskoissa järjestetty Karjalaiset-niminen konferenssi, jonne eri alueiden karjalaisten edustajat kerääntyivät pohtimaan karjalan kielen ja karjalaisten kulttuurin pelastamista. Neuvostoliiton hajottua 1991 karjalan kielen revitalisaatiopyrkimykset voimistuivat,

mutta mm. Karjalan tasavallan taloudellisten vaikeuksien vuoksi revitalisaatiota ei ole tuettu tarpeeksi. Monikansallisessa yhteiskunnassa karjalaisia opetettiin pitämään karjalan kieltä tarpeettomana, yhtäläisen ja yksimielisen neuvostokansan muodostumiselle haitallisena asiana. Vuosikymmeniä kestäneen assimilaatiopolitiikan seurauksena karjalan kielen ja karjalaisen kulttuurin tila on tällä hetkellä kriittinen. Sukupolvesta toiseen siirtynyt pelko ja häpeä ohjailevat karjalaisten kielellistä käyttäytymistä edelleen, eikä niistä eroon pääseminen ole helppoa. (Klementjev 1992: 150-151, Stepanov 1996: 110, Zaikov 1995: 111.)

2.2. INARINSAAMELAISET

2.2.1. SAAMELAISKIELET

Nykyisin tavallinen käsitys on, että on olemassa kymmenen saamelaiskieltä, jotka muodostavat kielijatkumon Keski-Skandinaviasta Kuolan niemimaan itäosiin asti. Saamelaiskielten rakenne ja perussanasto on pitkälti samaa, mutta erilliskehityksen tuloksena kielet eroavat toisistaan yhtä paljon kuin esim. germaaniset kielet. Naapurikielten puhujat ymmärtävät yleensä toisiaan, mutta ymmärtäminen vaikeutuu kun on kysymys kaukaisemmista kielistä. (Sammallahti 1998: 1.)

Saamelaiskieliä ovat 1) eteläsaame 2) uumajansaame 3) piitimen- eli arjeploginsaame 4) luulajansaame 5) pohjoissaame 6) inarinsaame 7) koltansaame 8) akkalanasaame 9) kildininsaame 10) turjansaame. Kielet jaetaan kahteen ryhmään: länsisaamelaiskieliä ovat kielet 1-5 ja itäsaamelaiskieliä 6-10. Noin 75% saamelaiskielten puhujista puhuu pohjoissaamea, jota puhutaan Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Uumajan-, piitimen-, akkalan- ja turjansaamen harvat puhujat ovat vanhuksia. Etelä-, inarin- ja koltansaamalla on kullakin 300-500 puhujaa, kildininsamalla noin 650 ja eteläsaamalla 2000-3000. Saamelaiskielten äidinkieliä puhujia on Sammallahden mukaan yhteensä hieman yli 20 000, joista Norjassa 12 000, Ruotsissa 7000, Suomessa 3000 ja Venäjällä 1000. (Sammallahti 1998: 1-2, 6.)

Puhujamääristä on esitetty paljon rohkeampiakin arvioita. Esim. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen mukaan saamelaisia on yhteensä 60 000-100 000, ja heistä noin puolet puhuu saamea äidinkielenään (KKTK, saamen kieli). Kielenpuhujien määrää tiedetään harvoin tarkasti, koska asia on tulkinnanvarainen. Kuka on kielenpuhujia, miten määritellään kielen osaaminen? Lisäksi kielenpuhujat saattavat itse

antaa vaihtelevia tietoja kielitaidostaan. (Liite 2:Kartta saamelaiskielten ja inarinsaamen puhuma-alueista)

Mikko Korhonen nimittää saamelaiskielten muodostamaa jatkumoa murreketjuksi, koska rajat eri kielten välillä eivät ole jyrkkiä ja kieli vaihtuu vähitellen kylästä toiseen siirryttäessä. Ainoat jyrkät rajat ketjussa ovat inarinsaamen molemmin puolin: inarinsaame eroaa merkittävästi sekä pohjoissaamesta että koltansaamesta. Korhonen määrittelee inarinsaamen ja naapurikielten puhujien keskinäisen ymmärtämisen seuraavasti: "--(N)äiden kolmen murteen väliset erot ovat niin suuret, etteivät niiden puhujat voi vaivatta ymmärtää toistensa kieltä." (Korhonen 1981: 17.) Jaakko Anhava puolestaan kirjoittaa: "--(P)ohjois- ja inarinsaamelaiset eivät ymmärrä toistensa puhetta juuri nimeksikään" (Anhava 1999: 46).

Omat kokemukseni Inarista viittaavat siihen, että pohjois- ja inarinsaamen puhujat ymmärtävät toisiaan vähintään auttavasti, jos ovat tottuneet kuulemaan toistensa kieliä. Niinpä Inarissa asuva pohjoissaamen puhuja todennäköisesti ymmärtää inarinsaamea paremmin kuin Kautokeinossa asuva. Lisäksi on mainittava, että monet inarinsaamelaiset ovat oppineet tai opetelleet myös pohjoissaamen kielen. Kysymykseen keskinäisestä ymmärtämisestä ei koskaan voi olla yhtä oikeaa vastausta, koska ymmärtämisen määrittelyssä painavat muutkin kuin kielelliset seikat. Siinä on kyse kielenpuhujayksilöiden subjektiivisista, usein hyvinkin erilaisista kokemuksista, asenteista ja tottumuksista. Klassinen esimerkki kielen ja murteen rajaamisen sopimuksenvaraisuudesta on ruotsin ja norjan kielen suhde. Monilla pohjoisnorjalaisilla on vaikeuksia ymmärtää länsi- ja etelänorjalaisten puhetta, ja toisaalta norjalaiset yleisesti ymmärtävät ruotsia hyvin, mutta ruotsalaiset norjaa heikommin (Söderholm 1998: 575).

Eira Söderholm kirjoittaa (1998:576) tapauksesta, jossa heimo x halusi liittää heimon y omaan hallintaansa ja käytti perustelunaan mm. kielellistä yhteenkuuluvuutta. Heimon x jäsenet pyrkivät todistelemaan, että heidän puhumansa kielimuodot ovat itse asiassa samaa kieltä, koska he ymmärtävät toisiaan hyvin. Heimon y jäsenet olivat eri mieltä: he eivät ymmärtäneet heimon x puhetta ja pitivät puhumiaan kielimuotoja kahtena eri kielenä. Olen eräitä vanhoja karjalaisnaisia haastatellessani huomannut, että he kiistävät osaavansa venäjän kieltä, vaikka kaikesta päätellen osaavat sitä ainakin välttävästi. Tällaiseen tiedonantoon on liittynyt oman karjalaisuuden ja karjalankielisyyden korostaminen ja negatiivinen asenne venäjää kohtaan. (Pasanen 1999a: 7 ja J.P.:n haastattelu.)

2.2.2. INARINSAAMELAISTEN VAIHEISTA

Suomen saamelaisalueen muodostavat Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnat sekä Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan alue. Inarinsaame on ainoa saamelaiskieli, jota puhutaan vain Suomessa ja perinteisesti vain yhden kunnan, Inarin alueella. Arviot inarinsaamen tämänhetkisestä puhujamäärästä vaihtelevat 300:n ja 400:n välillä. Inarissa puhutaan myös muita Suomen saamelaiskieliä, pohjois- ja koltansaamea, ja kunta onkin virallisesti nelikielinen. Inarin asukkaista saamelaisia on Saamelaiskäräjien vuoden 2000 antaman tiedon mukaan 30%; enemmistönä saamelaiset ovat Suomessa vain Utsjoen kunnassa, jossa heitä on tällä hetkellä 70% väestöstä (STM, saamelaiset).

Inarinsaame voidaan jakaa neljään murteeseen: pohjoinen, itäinen, eteläinen ja läntinen. Nykyisin murteet ovat kuitenkin kielenpuhujien liikkuvuuden myötä kovasti tasoittuneet ja sekoittuneet. Inarinsaamen kirjakieleen on hyväksytty eri murteiden variantteja: esim. komitatiivin päätte voi olla *-guim* tai *-gijn*. Kieltä puhutaan nykyisin lähinnä Inarijärven ympärillä Ivalon, Nellimin, Inarin, Kaamasen ja Partakon kylissä ja ympäröivillä alueilla. (Olthuis 2000: 568-9.)

Elias Lönnrotin tutkimus *Ueber den Enare-Lappischen Dialekt* vuodelta 1854 oli ensimmäinen lähde, jossa inarinsaamen kieltä ilmestyi painettuna. Ensimmäinen inarinsaamenkielinen kirja oli Inarin kirkkoherra Edward Wilhelm Borgin vuonna 1859 laatima *Anar sämi kielâ aapis kirje*, joka sisälsi aapisen ja Lutherin katekismuksen. Sen jälkeen ilmestyi jonkin verran lähinnä hengellistä kirjallisuutta. Inarinsaamen ortografia vakiintui parikymmentä vuotta sitten, ja sen pohjana on akateemikko Erkki Itkosen käyttämä ortografia, joka puolestaan perustuu 1900-luvun alun kirjallisuudessa käytettyyn kirjoitustapaan. Muutoksia on tapahtunut melko vähän. 1980-luvulla kirjakieltä muokattiin vastaamaan paremmin puhekieltä; suurin muutos tapahtui diftongien *-eä-* ja *-oa-* kohdalla, joita alettiin kirjoittaa *-iä-* ja *-uá-*. (Olthuis 2000: 569-570 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Veli-Pekka Lehtolan (1997) mukaan inarinsaamelaiset edustavat alkuperäisintä saamelaiskulttuurin muotoa Suomessa. He eroavat naapureistaan pohjois- ja koltansaamelaisista monella tapaa paitsi kielellisesti, myös kulttuurillisesti. Inarinsaamelaisesta identiteetistä on tehnyt suojattoman se, ettei heillä ole samanlaisia selkeitä tunnusmerkkejä kuin monilla saamelaisryhmillä. Joikuperinne on kadonnut varhaisen kristillistämisen myötä jo satoja vuosia sitten, eikä ole olemassa erityistä inarinsaamelaista musiikin lajia. Suurporonhoitoa ei ole perinteisesti harjoitettu, vaan

elämänmuoto on perustunut monitalouteen, joka on koostunut lähinnä kalastuksesta, pienimuotoisesta maataloudesta ja sesonkiloontoisista töistä. Ei ole olemassa inarinsaamelaista keskuskylää, kuten esim. kolttasaamelaisten talvikylät, sillä inarilaiset ovat asuneet omilla alueillaan ympäri vuoden. (Lehtola 1997: 64-65.)

Useissa historiallisissa lähteissä inarinsaamelaiset mainitaan erityisen nöyräksi ja taipuvaiseksi kansaksi. 1600-luvun kirkonmiehet ihastelivat inarilaisten alttiutta hylätä esi-isiensä uskonto ja omaksua kristinusko - toisin kuin vaikkapa itsepäiset utsjokiset. Inarinsaamalainen aktivisti Matti Morottaja on kuvannut kansansa nöyryyttä ironisesti ja nähnyt siinä yhden assimilaation päätekijän: liika sopuisuus on edistänyt inarinsaamelaisten häviämistä, koska sen takia he eivät ole nousseet puolustamaan etujaan. (Lehtola 1997: 64.)

Sopeutumista inarinsaamelaisilta on todellakin vaadittu. 1800-luvulle asti kansa sai elää Inarin järvi- ja jokiseuduilla melko omissa oloissaan ja vain jonkin verran porosaamelaisia eli pohjoissaamen puhujia asusti samoilla alueilla. 1800-luvulla Ruotsi-Suomen ja Norjan valtionrajojen sulkeminen teki mahdottomaksi poronhoitajien jutaamisen eri valtioiden alueilla ja tällöin pohjoissaamelaisia asettui Inariin runsaasti. Samoihin aikoihin Inariin saapui runsaasti suomalaisia uudisasukkaita, jotka jo ennen 1900-luvun alkua ohittivat lukumäärältään inarinsaamelaiset. Kolmas tulokasryhmä olivat kolttasaamelaiset, jotka asutettiin Inariin toisen maailmansodan jälkeen. Kolmen muun kansan joukkoon sopeutuminen on vaikuttanut inarinsaamelaiseen kulttuuriin suuresti. (Lehtola 1997: 64.)

Toinen maailmansota järkytti inarinsaamelaisten niin kuin muidenkin saamelaisryhmien elämänmuotoa. Pohjoismaiden saamelaiset joutuivat nyt ensimmäistä kertaa tarttumaan aseisiin, ja Neuvostoliiton armeijaa vastaan taistellessaan taistelivat myös itäisiä heimolaisiaan, kuolansaamelaisia vastaan. Jatkosodan loputtua alkoi Lapin sota saksalaisia vastaan ja sen jaloista Lapin väestö oli evakuoitava. Inarin asukkaat evakuoitiin Pohjois-Pohjanmaalle. Tämä merkitsi monille saamelaisille ensimmäistä tiivistä kosketusta suomalaiseen kulttuuriin ja suomen kieleen. (Lehtola 1997: 52-53.)

Evakko aika oli monien kohdalla sysäys suomalaistumiseen päin, eikä evakon jälkeinen elämä ollut enää muutenkaan samaa kuin sitä edeltävä. Vetäytyvät saksalaiset polttivat Lapin erityisesti pääteiden varsilta ja Inarin kunta tuhoutui 80-90%:sesti. Jälleenrakennus toi mukanaan runsaasti suomalaista väestöä ja koko saamelaisalue alkoi voimakkaasti suomalaistua. Syntyi suomalaisia kyliä, kuten Ivalo, ja teiden parannuttua pääsivät kehittymään postilaitos, poliisi ja muut palvelut, jotka kaikki toimivat suomeksi. Saamelaisalue rakennettiin suomalaisten talostandardien mukaan,

saamelaiset alkoivat hankkia suomalaista esineistöä ja yleensäkin valmiita tuotteita, kun ennen esineistöä oli tehty pitkälti itse. Suomalaiset ihanteet alkoivat näkyä saamelaisten arkipäivässä, mm. pukeutuminen suomalaistui. Maanviljelystä tuli suurimittaisempaa ja saamelainen kesäpaikkajärjestelmä hajosi, kun elinkeinonharjoitus edellytti yhdessä paikassa asumista. Monitalouden tilalle tuli yhteen alaan keskittymisen ihanne. (Lehtola 1997: 52-53.)

Inarinsaamen kielen tilasta huolestuttiin jo vuosikymmeniä sitten. Vuonna 1959 Uula Morottaja kirjoitti aiheesta Suomen saamelaisten *Sabmelaš*-lehdessä otsikolla *Tuhoutuuko inarinsaame*. Hän syytti koulujärjestelmää kielen alasajosta. Opetus tapahtui suomeksi, asuntolassa saamen käyttö oli kielletty, ja jos lapset joskus kuulivatkin saamea, se oli pohjoissaamea. (Olthuis 2000: 571-572.)

Ensimmäiset kansakoulut perustettiin Inariin jo 1900-luvun alussa, mutta niiden rinnalla toimi kiertokoulusysteemi aina vuoteen 1954 asti. Kiertokoulun opettaja eli katekeetta kävi opettamassa lapsia kylissä tai yksittäisissä perheissä, ja opetuksessa käytettiin suomen lisäksi saamea. Kansakoulu tarkoitti taajamien ulkopuolella eläville saamelaislapsille muuttoa asuntolaan, josta päästiin kotiin välimatkasta riippuen viikonlopuiksi tai vain pitemmille lomille. Kansakoulussa saamen kieltä ja kulttuuria ei huomioitu mitenkään, ja jos jotain joskus olikin, se koski vain pohjoissaamea. Usein kouluunlähtö oli saamelaislapsille, niin inarilaisille kuin muillekin, valtava kulttuurishokki, repäisy saamenkielisestä kodista täysin vieraskieliseen ympäristöön. Monet näistä lapsista kokivat vakavan identiteetikriisin, jonka seurauksena he vaihtoivat kielensä suomeen, ja puhuivat myöhemmin suomea myös omille lapsilleen ajatellen, että näiden elämästä tulisi suomenkielisenä helpompaa. (Olthuis 2000: 571-572 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Inarinsaamelainen Matti Morottaja kuvaa omaa kouluunlähtöään Helsingin Sanomien artikkelissa (Tanhua 2000). Ensimmäisestä kouluvuodestaan hän ei muista mitään, koska ei ymmärtänyt mitään suomenkielisestä opetuksesta. Häntä ei koskaan varsinaisesti kielletty puhumasta saamea, mutta kielen huonomuus tuli ilmi kaikesta niin selvästi, että hän olisi mieluummin kuollut kuin puhunut kieltä toisten kuullen. Marjut Aikion tutkimuksessa Vuotson saamelaisten kielenvaihdosta kerrotaan henkilöstä, joka oli täysin saamenkielisenä lähtenyt erämaakylästä suomenkieliseen kouluun ja asuntolaan; hän oli kokenut totaalisen kulttuurishokin, lakannut pariaksi vuodeksi kokonaan puhumasta ja sen jälkeen alkanut puhua pelkästään suomea (Aikio 1989: 136). Vastaavanlaisesta tapauksesta kertoi eräs marilainen tuttavani: hänen marinkielinen tyttänsä oli pantu kolmevuotiaana venäjänkieliseen lastentarhaan, minkä

jälkeen tyttö oli vaiennut kaksi vuotta molemmilla kielillä, ja sen jälkeen alkanut puhua venäjää (Dudina, kommentti 4.12.2001). Varmasti samanlaisia esimerkkejä on maailman vähemmistöjen parista hyvin paljon.

Marjut Aikion (1989) tutkimuksessa tulee esille, että Vuotson saamelaisten kielenvaihtoprosessi oli kiivaimmillaan 1940-50-lukujen taitteessa sen jälkeen kun kansakoulu oli tullut Vuotsoon 1930-luvulla ja oppivelvollisuus pidentynyt ja opetus tehostunut sodan jälkeen. Aikion mukaan on selvää, että enemmistökoulu voi tappaa vähemmistökielen nopeasti ja tehokkaasti. (Aikio 1989: 309.) Anna-Riitta Lindgren (2000: 53) esittää tutkimuksessaan Helsingin saamelaisista, että asuntolasukupolven keskuudessa on ollut nähtävissä hyvin erilaisia reaktioita lapsuuden usein traumaattisiin koulukokemuksiin. Heidän joukostaan on noussut kaikkein kiivain saamelaisaktivismi, mutta myös paljon saamen kielen ja saamelaiskulttuurin hylänneitä henkilöitä.

Kielentutkijat Tove Skutnabb-Kangas ja Robert Phillipson (1989) ovat kuvanneet Norjan valtion aggressiivista assimilaatiopolitiikkaa, jonka yhtenä tehokkaimmista keinoista asuntolakouluja tietoisesti käytettiin. Vuonna 1988 oslolaisessa tuomioistuimessa käsiteltiin tapaus, jossa Kautokeinossa vuonna 1946 syntynyt saamelainen Johan Mathis Mikkelsen Gaup syytti Norjan valtiota siitä, ettei hän ole saanut sellaista kouluopetusta, johon hänellä Norjan lakien mukaan olisi ollut oikeus. Häntä oli opetettu pelkästään norjan kielellä, jota hän ei ymmärtänyt, ja hänet oli leimattu hankalaksi oppilaaksi, kun hän ei edistynyt opinnoissaan norjalaislasten lailla. Hän ei kouluaikanaan oppinut kunnolla lukemaan eikä kirjoittamaan ja jäi paitsi monista muista perustaidoista ja -tiedoista, mistä hän oli kärsinyt koko elämänsä. (Skutnabb-Kangas - Phillipson 1989: 24-25, 72-73, 77; ks. myös Skutnabb-Kangas 1988 ja 1999.)

Inarinsaamen kielen renessanssi alkoi 1970-luvulla. Silloin saamelaisradio aloitti säännölliset inarinsaamenkieliset lähetykset, julkaistiin hengellistä kirjallisuutta ja alettiin opettaa kieltä kouluissa. Merkittävin edistysaskel oli *Anarâškielâ servi*:n eli Inarinsaamen kielen yhdistyksen perustaminen vuonna 1986. Yhdistyksen tarkoitus oli ja on tuoda esille inarinsaamen kieltä ja kulttuuria, valvoa oman ryhmän etuja ja toimia foorumina omakieliselle keskustelulle ja toiminnalle. Yleensä kaikki saamelaiskieliä ja -kulttuuria koskeva tieto ja tuki tarkoittaa vain pohjoissaamea, ja siksi oli välttämätöntä järjestäytyä. Yhdistys julkaisee vuodesta 1987 alkaen neljä kertaa vuodessa ilmestyvää *Anarâš-lehteä*, kustantaa kirjoja ja musiikkia ja järjestää erilaista omakielistä toimintaa. Suurin saavutus on ollut inarinsaamenkielisen kielipesän perustaminen vuonna 1997.

(Olthuis 2000: 572-3.) Yhdistys on jäsenmäärältään - vuoden 1997 tietojen mukaan noin 180 henkeä - Suomen suurin saamelaisyhdistys (Lehtola 1997: 65). Harvinaista lienee myös se, että jonkin kielen puhujista puolet kuuluu samaan yhdistykseen! Yhdistykseen hyväksytään kannatusjäseniksi myös ei-inarinsaamelaisia henkilöitä.

Vuonna 1992 Suomessa astui voimaan laki, jonka mukaan saamelaiskielet ovat virallisia kieliä saamelaisalueella. Saamen kielen taitoa suositellaan alueen virkamiehille ja opettajille, ja heitä tuetaan sen opiskelussa, mutta kielitaitoa ei vaadita. Saamelaisilla on oikeus käyttää saamelaiskieliä viranomaisten kanssa asioidessaan, ja jos ko. viranomaisella ei osaa kieltä, on oikeus tulkkiin. Laki on useilta kohdilta lähinnä periaatteellinen - harva saamelainen alkaa vaatia tulkkiä asioidessaan, kun käytännössä kaikki Suomen saamelaiset osaavat myös suomea. Virallinen asema on kuitenkin jo sinällään muokannut asenteita myönteisempään suuntaan. (Lehtola 1997: 90.)

Koska kielilain astuessa voimaan Inarin kunnan viralliset ilmoitukset oli alettava julkaista (suomen, pohjois- ja koltansaamen lisäksi) inarinsaameksi, tarve kielenkääntämiseen lisääntyi kovasti. Käännöstyön ansiosta kieli on kehittynyt, kun on mm. luotu paljon uutta sanastoa. 1990-luvun positiivisesta kehityksestä kannattaa mainita myös, että vuodesta 1998 alkaen on mahdollista suorittaa ylioppilaskirjoitusten äidinkielen koe inarinsaameksi. Kieltä on myös alettu opettaa Inarissa Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Ensimmäinen, yhdessä Oulun yliopiston kanssa järjestetty approbatur-kurssi alkoi vuonna 2001. (Olthuis 2000: 572-3.)

2.3. KIELISOSIOLOGINEN VIITEKEHYS

2.3.1. KIELTEN UHANALAISUUS

Maailmassa on tällä hetkellä 6000-7000 puhuttua kieltä. Eurooppa on kielellisesti verrattain köyhää aluetta. Suurinta kielitiheys on Aasiassa, Afrikassa ja Tyynenmeren saarilla; maailman kielirikkaimmat valtiot ovat Papua Uusi Guinea ja Indonesia. Maailmanlaajuisesti keskimääräinen kielen puhujamäärä on 5000-6000 henkilöä. Alle 100 000 puhujan kieliä on maailmassa noin 5000 kpl, näistä alle 10 000 puhujan kieliä noin 3000 kpl ja alle 1000 puhujan kieliäkin noin 500 kpl. (Skutnabb-Kangas tulossa a: 1-4 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Kielen koosta puhuttaessa pitäisikin katsoa maailmanlaajuista kokonaisuutta. Me suomalaiset olemme tottuneet pitämään suomen

kieltä pienenä, koska vertaamme sitä Euroopan jättiläiskieliin, mutta itse asiassa suomi on varsin suuri kieli!

Maailman kielellinen diversiteetti on kuitenkin köyhtymässä, sillä nykyisin kieliä katoaa nopeammin kuin koskaan ihmiskunnan historiassa. Optimistisimmatkin arviot kielten tulevaisuudesta lähtevät siitä, että sadassa vuodessa maailman kielistä tulee katoamaan puolet. Pessimistisimpien ennusteiden mukaan nykyisistä kielistä on sadan vuoden päästä jäljellä vain 5-10%. (Skutnabb-Kangas tulossa a: 4.) Vakava tilanne on esim. Australiassa, jossa maanosan alkuperäiskieliä katoaa hyvin nopeassa tahdissa. Pohjois-Amerikan intiaani- ja eskimokieliä kuolee myös jatkuvasti. Samoin Indonesiassa, jossa puhutaan satoja kieliä, kielten häviäminen on laajaa. Euroopassa kielten kato ei ole muihin maanosiin verrattuna juuri nyt laajaa, mikä johtuu siitä, että diversiteetti on kaventunut jo kauan sitten, eikä se ole koskaan ollutkaan niin suurta kuin kielitiheydeltään suurimmilla alueilla. (Anhava 1999: 232.)

Kielentutkijat kautta maailman ovat alkaneet puhua kielten uhanalaisuudesta. UNESCO:n uhanalaisten kielten asiantuntijaryhmä on kuvannut kielen uhanalaisuuden kehittymistä viisitasoisella asteikolla. Ensimmäisellä tasolla kielen tila on stabiili: kaikki sukupolvet puhuvat kieltä eikä kielen siirtyminen tuleville sukupolville näytä vaarantuneen. Viidennellä ja viimeisellä tasolla kieli on kriittisesti uhanalainen: sitä osaa enää joukko vanhuksia, eivätkä hekään käytä kieltä enää aktiivisesti. Tavallisin määritelmä on, että kielestä tulee uhanalainen, kun sen siirtyminen uusille sukupolville vähenee ja katkeaa. Uhanalaisuutta voidaan tarkastella myös muilla tavoilla: kuinka suuri osa tietyn alueen väestöstä puhuu kieltä ja kuinka laajasti kieltä käytetään eri domeeneissa. (Skutnabb-Kangas tulossa c: 1-4.)

UNESCO:n julkaisussa *Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing* (2001), tästä eteenpäin AWLDD, kielen uhanalaisuus kytketään tiukasti kielenpuhujayhteisön lasten kielenoppimiseen. Teoksessa esitellyt kielet on jaettu viiteen luokkaan uhanalaisuuden asteen mukaan: 1. Mahdollisesti uhanalainen kieli: vähenevä määrä lapsia oppii kielen 2. Uhanalainen kieli: nuorimmat puhujat ovat nuoria aikuisia 3. Vakavasti uhanalainen kieli: Nuorimmat puhujat ovat saavuttaneet tai ohittaneet keski-ään 4. Kuoleva kieli: jäljellä vain vähän ikääntyneitä puhujia 5. Kuollut kieli: ei puhujia jäljellä. (AWLDD 53.)

Puhujien iän ottaminen ainoaksi luokittelukriteeriksi on mielestäni ongelmallinen ratkaisu. Luokittelun perusteella voisi kuvitella, että kielenpuhujayhteisöissä tapahtuu aina selvä käänne, jonka jälkeen lapset eivät enää opi kieltä. Todellisuudessa tällaista äkkikäännettä tapahtunee hyvin harvassa yhteisössä:

yleensä kielenvaihto etenee asteittain. Esimerkiksi käy niittymarin kieli, jota puhui äidinkielenään vuoden 1989 väestölaskennan mukaan noin 550 000 henkeä (Lallukka 1992: 20). Nykyisin suuri osa kaupungeissa ja suuremmissa taajamissa asuvista marilapsista ei opi marin kieltä kotona, mutta pienemmissä marikylissä marin kieli vallitsee edelleen kaikissa ikäryhmissä, eikä sen häviäminen vaikuta todennäköiseltä. Luokitellaanko kieli tämän valossa uhanalaiseksi vai ei lainkaan uhanalaiseksi? On tavallista, että osa yhteisön jäsenistä, esim. etniset aktivistit, jarruttaa kielenvaihtoa puhumalla kieltään lapsille, vaikka useimmissa perheissä on siirrytty valtakieleen. Toisaalta kieli voi olla uhanalainen myös tilanteessa, jossa suuri osa lapsista oppii kieltä edelleen, mutta ympäröivä valtakulttuuri ei tue kielen kehittymistä.

On ymmärrettävää, että koska AWLDD:ssa on pyritty kuvaamaan koko maailman kielten tilaa, yksittäisten kielten kohdalla esitystä on jouduttu yleistämään. Useiden kielten kohdalla kysymys ei kuitenkaan ole edes yleistyksestä vaan selvästi virheellisestä tiedosta. Karjalan kieli esitellään luokassa 2 (uhanalainen kieli) sellaisten kielten rinnalla kuin pohjoissaame, niittymari ja udmurtti. Ratkaisu vaikuttaa epäonnistuneelta mm. siitä syystä, että kolmea viimeksi mainittua kieltä puhutaan useilla alueilla kaikkien ikäryhmien keskuudessa, kun taas karjalan kieli ei enää juurikaan siirry perheissä lapsille. Luokassa 3 (vakavasti uhanalainen kieli) esiintyvät sulassa sovussa inarinsaame, kildininsaame ja vuorimari. Vuorimarien alueella on edelleen kyliä, joissa kieli elää vahvana ja siirtyy perheissä lapsille; kildininsaamea osaavat enää korkeintaan keski-ikäiset, mutta inarinsaamen kielen tilanne on viime vuosina ratkaisevasti parantunut. Mansin kieli on sijoitettu luokkaan 4 (kuoleva kieli), minkä mukaan sitä puhuu enää kourallinen vanhoja ihmisiä. Miltä nuorista mansinpuhujista – joita todistettavasti on - tuntuu nähdä kielensä määriteltynä kuolevaksi (engl. *moribund*)? (AWLDD 54-55.) UNESCO:n uhanalaisten kielten asiantuntijaryhmän mukaan uhanalaisista kielistä ei pitäisi lainkaan käyttää sellaisia emotionaalisesti latautuneita termejä kuten kuoleva (Skutnabb-Kangas tulossa c: 1).

Anna-Riitta Lindgren (2000) kertoo, että tutkijan uransa alkuaikoina hän käytti surutta sellaisia termejä kuin *kielen kuoleminen* ja *kuoleva kieli*. Vielä 1970-luvulla revitalisaation mahdollisuutta ei vähemmistökielten tutkimuksessa otettu lainkaan huomioon. Lindgren havahtui 1980-luvulla, kun erään kuolevaksi luokitellun kielen, kveenin puhujat nostivat äänensä. Heitä loukkasi se, miten kveenin kielen kuolemasta jatkuvasti puhuttiin ja kirjoitettiin, vaikka kielen puhujia oli jäljellä melko paljon ja kielen säilyttämiseksi tehtiin työtä. Eräs norjalainen tutkija julkaisi 1990-luvun alussa artikkelin, jossa hän selvitti, miksi saamen kieli säilyy mutta kveenin kieli kuolee

Ruijassa. Vastineessaan tutkijalle kveeniaktivisti Terje Aronsen kirjoitti tuohtuneena lukeneensa tutkimuksesta oman hautakirjoituksensa. Toinen kveeni, Leif-Bjørnar Seppola ilmoitti, että jos kveenin kieltä oltiin hautaamassa, se piti haudata elävältä. (Lindgren 2000: 244-246.)

Varsinainen luokittelukriteeri, jonka mukaan nuorimmat puhujat ovat nuoria aikuisia, pätee kyllä karjalan kieleen. Sen sijaan rinnastaminen udmurtin ja niittymarin kanssa ontuu pahasti. Ne ovat suuria, monen sadan tuhannen puhujan kieliä, jotka elävät ainakin maaseudulla vahvoina ja ovat muutenkin aivan eri asemassa kuin karjala. Inarinsaamen luokittelun vakavasti uhanalaiseksi – nuorimmat puhujat keski-ikäisiä – olisi ymmärtänyt vielä viisi vuotta sitten, jos jätetään huomiotta ne perheet, joissa lapsille on jatkuvasti puhuttu kotona inarinsaamea. Atlas on kuitenkin vuodelta 2001. Teoksen laatijoiden luulisi selvittäneen kielten tilaa ja todenneen, että inarinsaamen kohdalla on tapahtunut radikaali muutos: vuodesta 1997 alkaen monta kymmentä lasta on oppinut kielen kielipesissä lähes äidinkielisten lasten lailla. Maorin kieli, joka oli 1980-luvun alussa vakavasti uhanalainen, elpyi kielipesätoiminnan avulla niin, että se puuttuu nyt uhanalaisten kielten luettelosta kokonaan (ks. luku 3.1.). Atlas tarjoaisi täsmällistä tietoa kielten tilasta vasta jos kielten luokittelua tarkistettaisiin ja kenties monipuolistettaisiin.

Miksi kielten katoaminen sitten on niin huolestuttavaa? Eikö kysymyksessä ole luonnollinen prosessi, jota muuallakin luonnossa tapahtuu jatkuvasti: lajeja syntyy ja kuolee, vahvimmat selviytyvät ja heikoimmat karsiutuvat? AWLDD: ssa todetaan, että jokainen kieli ilmentää puhujiensa ainutlaatuista maailmankatsomusta, filosofiaa, ongelmanratkaisukykyä ja perinnettä. Kielen kuoleman myötä ihmiskunta menettää korvaamattoman osan kulttuuristaan ja tietämyksestään. Konkreettinen uhka ihmiskunnalle on luonnontuntemuksen katoaminen, sillä juuri uhanalaisten alkuperäiskielten puhujilla on tietoa mm. lääkekasveista ja luonnon kanssa sopusoinnussa elämisestä. Jokainen kieli on jo sinänsä ainutlaatuinen. Suurten valtakieltenkin puhujat saavat pienempiin kieliin tutustumalla laajennettua käsitystään ihmiskielen mahdollisuuksista. (AWLDD 13-14, 19-20.)

Maailman kielten uhanalaisuudesta huolestuneet kielentutkijat ovat alkaneet verrata kielellistä diversiteettiä biodiversiteettiin. Esim. Skutnabb-Kankaan (tulossa a: 7-8 ja tulossa b: 18-24) mukaan kielellinen diversiteetti korreloi biodiversiteetin kanssa: alueilla, joissa biodiversiteetti on suurta, puhutaan paljon kieliä, ja toisinpäin. Tämä ei hänen mielestään voi olla sattumaa, vaan kertoo siitä, että kaksi eri diversiteetin lajia tukevat toisiaan. Maailman kielistä suurimmassa vaarassa ovat tällä hetkellä

alkuperäiskansojen kielet, mikä on huolestuttavaa myös luonnon tilan kannalta. Alkuperäiskansojen elämäntapa ja luonnontuntemus säilyttää biodiversiteettiä, ja näiden kansojen katoaminen vaikuttaa haitallisesti luontoon. Vahvimpia ekosysteemejä ovat ne, joissa on paljon diversiteettiä, ja haavoittuvimpia ovat monokulttuurit.

Toisin kuin usein ajatellaan, kielestä ei tee suoraan uhanalaista sen pieni koko. Maailmassa on esimerkkejä alle sadan puhujan kielistä, jotka elävät ilman välitöntä katoamisen uhkaa. Toisaalta monikymmenmiljoonaisen ukrainan puhujayhteisön parissa tapahtuu kielenvaihtoa venäjään, ja 8 miljoonan puhujan kečuan kieltä uhkaa espanja. Kielenpuhujayhteisön kokoa enemmän vaikuttavat muut seikat, jotka Anhava (1999: 228) kiteyttää yhteen sanaan - nykyaikaistuminen. Erityisesti kaupungistuminen, perinteisten elinkeinojen ja tapojen häviäminen sekä luonnonvarojen käyttöönotto aiheuttavat kielenvaihtoa vähemmistökielistä enemmistökieliin. Anna-Riitta Lindgren (2001: 244) huomauttaa kuitenkin, että modernisaatio ei automaattisesti tuhoa kieltä, vaan ratkaisevaa on se, miten se tapahtuu. Selvä uhka vähemmistökielelle on sellainen modernisaatio, joka tapahtuu ulkopuolisen valtaenemmistön ehdoilla ja kielellä.

Vähemmistökielen pääuhka on sitä ympäröivä enemmistökieli ja -kulttuuri. Virallinen asema suojaa kieltä vain osittain, mikä näkyy mm. tarkasteltaessa suomenruotsia, jonka puhujien keskuudessa tapahtuu jatkuvasti suomenkielistymistä, vaikka suomenruotsin asema on huomattavasti parempi kuin maailman vähemmistökielten yleensä. Turvassa ovat vain itsenäisten valtioiden pääkielet. Viron kieli oli neuvostovallan aikana vaarassa hävitä, mutta itsenäistymisen jälkeen uhka on väistynyt. (Anhava 1999: 230.)

Anhava puhuu kielellisestä ekokatastrofista, joka on monella tapaa tuhoisampaa kuin biologinen ekokatastrofi. Ensinnäkin, kielten odotettavissa oleva kato on paljon laajempaa kuin lajien kato luonnossa. Toiseksi, katoavien kielten tilalle ei ole luultavasti syntymässä uusia kieliä, sillä samat tekijät, jotka aiheuttavat kielten katoamista, estävät myös uusien syntymistä. Kielethän syntyvät lähinnä murteiden eriytymisen seurauksena, ja nykytendenssinä maailmassa on päinvastoin murteiden sulautuminen ja tasoittuminen. Kolmanneksi, kielelliseen ekokatastrofiin ei kiinnitetä läheskään niin paljon huomiota kuin biologiseen, koska se ei uhkaa välittömästi ihmiskunnan tulevaisuutta. (Anhava 1999: 233-234.) Olen Uhtuan karjalan kieltä koskevassa proseminaarityössäni (Pasanen 1999b: 20, painamaton) todennut, että karjalaiset eivät näytä osaavan tai jaksavan kiinnittää paljon huomiota omaan kieleen ja sen merkitykseen. Hengissä pysyy myös venäjäksi, ja ilman karjalan kieltäkin lapsia syntyy, taloja rakennetaan ja kalaa pyydetään. Kielen katoamista ei mielletä

konkreettiseksi uhaksi, koska siitä ei koidu konkreettista vahinkoa kellekään. Kielen lisäksi koko karjalaisten kulttuuri ja ajattelutapa ovat vaarassa hävitä, mutta yksittäinen kielenpuhuja ei tunnu näkevän sillä yhteyttä omiin kielenvalintoihinsa.

Tove Skutnabb-Kangas korostaa (tulossa a: 17), että kielenvaihto vähemmistökielestä enemmistökieleen voi useissa tapauksissa näyttää vapaaehtoiselta, vaikka se ei sitä ole. Harvoin enemmistö pakottaa vähemmistöä hylkäämään kielensä fyysisen väkivallan keinoin, vaikka tätäkin on maailmanhistoriassa tapahtunut. Nykyisin tehokkaampana aseena on henkinen kontrollointi. Kolonisoitu tietoisuus tarkoittaa sitä, että enemmistö luo vähemmistöstä stereotyyppisiä, usein halventavia käsityksiä ja saa vähemmistön itsensäkin uskomaan tähän kuvaan (ks. esim. Lindgren 2000: 69-71). Skutnabb-Kankaan mukaan keinoja, joilla vähemmistö saadaan vaihtamaan kielensä enemmistökieleen, ovat mm. enemmistön glorifointi, vähemmistön stigmatisointi ja enemmistö-vähemmistö-suhteen rationalisointi, jolloin enemmistö edustaa aina järkevää ja vähemmistö hyödyttöä (tulossa a: 13-14).

Marjut Aikio (1988: 20-22) puhuu lingvisismistä ja etnisismistä, jotka ovat fyysistä pakkovaltaa huomaamattomampaa enemmistön vallankäyttöä vähemmistöä kohtaan: sillä saatetaan vähemmistö häpeämään omaa kieltään ja kulttuuriaan. Vähemmistöperheiden vanhemmille vakuutetaan, että lasten tulevaisuuden kannalta on tärkeää puhua näille enemmistökieltä. Lapsille ei anneta mahdollisuuksia samastua positiivisesti omaan vähemmistöryhmään. Tämän seurauksena vähemmistö luopuu kielestään ja kulttuuristaan usein hyvinkin vapaaehtoisen näköisesti, eikä sittenkään välttämättä saavuta sen paremmin enemmistön kuin omankaan ryhmänsä hyväksyntää.

Huono koulutuspolitiikka on yksi kielenvaihtoa eniten aiheuttavista tekijöistä. Oikeus äidinkieliseen opetukseen on tärkein kielellisistä ihmisoikeuksista (engl. *linguistic human right*), joita kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja -julistuksissa valitettavasti harvoin mainitaan. Vähemmistön koulutuksessa kaksi vaihtoehtoista tapaa ovat subtraktiivinen koulutus, jossa enemmistökieltä opetetaan vähemmistökielen kustannuksella, ja additiivinen koulutus, jossa vähemmistölle turvataan oikeus oppia enemmistökieltä oman kielensä lisäksi. Subtraktiivinen koulutus aiheuttaa vähemmistön keskuudessa kielenvaihtoa ja vakavia psyykkisiä ongelmia. Skutnabb-Kangas käyttää tällaisesta politiikasta termiä kielenmurha (engl. *linguistic genocide*). (Skutnabb-Kangas tulossa a: 17-18.)

Paras tapa ehkäistä kielten kuolemaa on epäilemättä monikielisuuden säilyttäminen ja levittäminen. Maailman enemmistökielten puhujat ovat yleensä yksikielisiä, koska yksikielisyyttä pidettiin pitkään normina. Suurten kielten puhujat

eivät yleensä edes tiedosta, miten yleistä monikielisyys ja –kulttuurisuus maailmassa on. Monikielisissä yhteiskunnissa useiden kielten rinnakkaiselo ja oppiminen on luonnollista ja siksi pienilläkin kielillä on mahdollisuudet säilyä. Monikielisyys on myös yksilön etu. Tutkimuksissa on esimerkiksi huomattu, että monikielisillä ihmisillä on yleensä yksikielisiä parempi muisti, koska he operoivat useamman kielen rakenteilla. Tämä johtaa parempaan ajattelukapasiteettiin ja joustavuuteen. (AWLDD 15, 21.)

2.3.2. KIELTEN REVITALISAATIO

Sellaista toimintaa, jonka tavoitteena on pysäyttää kielellinen assimilaatio, kutsutaan nykyisin yleensä revitalisaatioksi (engl. *revitalization*). Revitalisaatiota voisi luonnehtia positiiviseksi kielenvaihdoksi, sillä siinä vähän käytetty vähemmistökieli pyritään ottamaan uudelleen käyttöön ja laajentamaan sen käyttöaloja. Yksilötasolla se tarkoittaa sitä, että assimilaation kokenut henkilö tai ryhmä alkaa puhua kieltä uudelleen, mikä voi edellyttää kielen opettelemista. Se voi myös tarkoittaa jo osatun kielen laajempaa käyttöönottoa esim. luku- ja kirjoitustaidon muodossa. Yhteisötasolla revitalisaatio on sitä, että uhanalainen vähemmistökieli valtaa uusia domeeneja ja tulee vaikkapa median tai koulutuksen kieleksi. Yksilö- ja ryhmätason revitalisaatio liittyvät yhteen: yleensä toinen edistää toista; niinpä niitä tulisikin edistää yhdessä. (Huss 1999: 24, 26 ja niissä mainittu kirjallisuus.) Aivan samoin kielellinen assimilaatio etenee yksilö- ja ryhmätasolla niin, että yksilötason assimilaatio kiihdyttää yhteisötason assimilaatiota ja päinvastoin (Aikio 1988: 313). Revitalisaatioon liittyy läheisesti käänteisen kielenvaihdon (engl. *reversing language shift*) käsite. Käänteistä kielenvaihtoa ovat tutkineet mm. maailmanlaajuisesti Joshua Fishman (1990) ja Pohjolassa Leena Huss (1999).

Tyypillisesti revitalisaation aloittaa pieni aktivistijoukko. Usein aktivistit toimivat vähemmistö- ja enemmistökulttuurin rajalla: he ovat korkeasti koulutettuja ja jossain määrin enemmistöön sulautuneita. Vähemmistössä täytyy olla enemmistöyhteiskunnan hyvin tuntevia henkilöitä, jotta sen suomia mahdollisuuksia osataan käyttää hyväksi revitalisaatiossa, mutta aktivistien täytyy kuulua myös riittävästi vähemmistöön, jotta he voivat toimia sen edustajina. Osaa maailman revitalisaatioliikkeistä on ajanut jopa vain yksi karismaattinen aktivisti. Yleinen ongelma, johon vähemmistöjen revitalisaatiohankkeet usein myös kaatuvat, on se, että

revitalisaatio jää pienen piirin sisälle eikä leviä "tavallisen" kansan keskuuteen. (Huss 1999: 27 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Kielen revitalisaatiovaiheessa yhteiskunta joutuu ratkaisemaan kysymyksen vastuun jakautumisesta kodin ja koulun välillä. Vähemmistökielen puhuminen kotona ei välttämättä riitä takaamaan sen säilymistä ja kehittymistä, mutta yksin koulun varassakaan kieli ei yleensä elä. Vähemmistökielen revitalisaatio kuuluu myös enemmistölle, sillä vanhempien kotikielen valinta on sidoksissa ympäröivän yhteiskunnan asenteisiin. Avoimen sulauttamispolitiikan lisäksi enemmistön passiivisuus ja välinpitämättömyys vaikuttavat vähemmistön valintoihin. Enemmistö voi tuhota kielen todellisen revitalisaation mahdollisuudet rajoittamalla sen suulliseen ja epäviralliseen käyttöön. Useiden vähemmistöjen kieltä on opetettu kouluissa pari tuntia viikossa ja sen perusteella enemmistö on katsonut tehneensä tehtävänsä, mutta tällainen edistyskellisyys on tuhoisaa, koska se estää kielen kehittymisen ja todelliset käyttömahdollisuudet. (Lindgren 2001: 246-247 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Revitalisaatiohankkeen onnistuminen edellyttää vähemmistön jäsenten tietoisuuden nostamista niin, että he sisäistävät oman panoksensa oleellisuuden revitalisaatiotyössä. Joshua Fishman puhuu tästä prosessista ideologisena selkiyttämisenä (engl. *ideological clarification*). Vähemmistön jäsenten on tajuttava, etteivät pelkät positiiviset asenteet säilytä kieltä, vaan asenteiden on näytävä kielellisessä käyttäytymisessä. Usein revitalisaatio epäonnistuu sen vuoksi, että se jää asenteiden ja puheiden tasolle. Tällöin vähemmistön jäsenet kannattavat revitalisaatiota, mutteivät toteuta sitä omassa elämässään vaan esim. puhuvat lapsilleen enemmistökieltä. On tärkeää, että revitalisaatiota tuetaan julkisesti ja vähemmistön ulkopuolelta, mutta pahimmassa tapauksessa tämä saattaa passivoittaa vähemmistön jäseniä. Vanhemmat voivat puhua lapsilleen enemmistökieltä sillä verukkeella, että vähemmistökieltä opetetaan koulussa. Positiivisesti suhtautuvilla jäsenilläkin vanhat assimilaatiosta johtuvat traumat, kielenpuhumiseen liittyvä häpeä ja pelko, voivat vaikuttaa niin, ettei kieltä todellisuudessa käytetä. (Huss 1999: 29-30, 189 ja niissä mainittu kirjallisuus.)

Revitalisaatiovaiheessa esiintyy lähes poikkeuksetta vähemmistön sisäisiä ristiriitoja. Kiistellään esimerkiksi siitä, onko vähemmistökielen taito välttämätön osa etnistä identiteettiä ja voiko kansa säilyä kansana ilman omaa kieltä. Jokaisessa vähemmistössä on myös revitalisaatiota vastustavia henkilöitä. Ilmeisesti vastustusta on sitä enemmän ja se on sitä jyrkempää, mitä vahvempaa ryhmän kokema assimilaatiopaine on ollut ja mitä stigmatoidumpi vähemmistön kielestä on tullut.

Usein revitalisaatiovaiheessa kiistellään siitä, mitä kielimuotoa tulisi tukea. Ryhmän sisäisten kiistojen lisäksi saattaa esiintyä ristiriitoja saman alueen eri vähemmistöryhmien kesken. Revitalisaatioon penseästi suhtautuva enemmistö saattaa käyttää kaikkia näitä ristiriitoja tekosyynä olla tukematta revitalisaatiota. Sen vuoksi - ja usein itsessäänkin, ilman enemmistön osuutta asiaan – ne saattavat olla vakava revitalisaation este. (Huss 1999: 189 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Uhtualla, kuten muuallakin Karjalassa, karjalan kieltä on neuvostoajalta lähtien opetettu joissain lastentarhoissa 1-2 tuntia viikossa (ks. esim. Zaikov 2000: 25-26). Lastentarhan johto ja paikalliset opetusviranomaiset esittelevät tällaista toimintaa ylpeänä. Katsotaan, että kansallinen kieli ja kulttuuri on otettu hyvin huomioon, kun lapset oppivat sanoja ja loruja ja voivat laulaa karjalaksi erilaisissa juhlissa. Ulkopuolisen ensimmäinen ajatus lienee yleensä: onhan se aika vähän, mutta hyvä, että edes sen verran. Tällaisessa opetusmuodossa piilee kuitenkin suuri vaara. Karjalan kielen minimaalinen huomioiminen luo illuusion kielen tukemisesta, eikä illuusion takaa osata tai haluta nähdä totuutta: tunti, tai edes muutama tunti viikossa ei takaa minkäänlaista karjalan kielen taitoa lapsille, joiden kotona puhutaan yleensä pelkkää venäjää. Kielen kokonaan tukematta jättäminen sitä vastoin olisi selvä epäkohta ja saattaisi havahduttaa ihmiset ennemmin tai myöhemmin.

Karjalassa pätee se, mitä Marjut Aikio (1988: 316) toteaa saamelaisista: niin enemmistön kuin vähemmistönkin on usein vaikea myöntää sitä tosiseikkaa, että kieli ei välity koulun kautta sukupolvelta toiselle. Jos viranomaisten ja vanhempien tavoitteena on saada lapset tietoiseksi omista karjalaisista juuristaan, saada heidät omaksumaan yksittäisiä sanoja ja fraaseja ja kenties kohottaa hieman kielen ja kulttuurin arvostusta, tunti viikossa saattaa auttaa. Silloin on kuitenkin lakattava uskottelemasta, että lapset oppisivat puhumaan karjalan kieltä. Todellinen kielenomaksuminen vaatii aivan toisenlaisia toimenpiteitä.

Nykyisin revitalisaatiotutkimuksessa kielen kuoleman ennustamista pidetään eettisesti hyvin arveluttavana. Erityisen varovainen on oltava hyvin stigmatisoitujen kielten tulevaisuudesta puhuttaessa. Negatiiviset prognoosit voivat vaikuttaa hyvin haitallisesti luomalla kielenpuhujien keskuuteen apatiaa ja passiivisuutta, ja viestittämällä enemmistölle, ettei mitään ole enää tehtävissä. (Huss 1999: 25 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Toisaalta vähemmistökielistä käytävässä keskustelussa piilee se vaara, että kielen todellista tilaa kaunistellaan eikä totuutta haluta nähdä. Nähdäkseni karjalan kielen suhteen tapahtuu tällä hetkellä ylilyöntejä kumpaankin suuntaan. Toisaalla todelliset ongelmat kielletään, toisaalla revitalisaatiotarpeita ja -

mahdollisuuksia vähätellään. Jälkimmäisessä ovat kunnostautuneet myös eräät suomalaiset. Heidän mukaansa ainakin Vienan Karjalassa on tarpeetonta nostaa karjalan kieltä muilla kuin suullisen käytön aloilla, koska suomen kirjakieli käy vienankarjalaisille hyvin (ks. luku 3.2.3).

Kielellinen revitalisaatio liittyy usein kielelliseen itsenäistymiseen, jossa ennen murteena pidetty kielimuoto määritellään itsenäiseksi kieleksi. Yleensä on silloin kyse stigmatisoidusta kielimuodosta, jota on halveksittu arvottomana sekakielenä; prestiisinä on ollut suurempi kielimuoto, esim. Pohjois-Norjan kveeneillä standardisuomi. Kveeni ja Tornionjokilaakson meänkieli joutuvat kilpailemaan käyttöaloista standardisuomen kanssa (kveenin kielen osalta ks. luku 3.2.3.). Leena Huss on Pohjolan vähemmistökielten revitalisaatiota käsittelevässä tutkimuksessaan tullut siihen tulokseen, että suomen kielen opettaminen omien paikalliskielten kustannuksella on ongelmallinen ratkaisu. On mahdollista, että vähemmistö hylkää sekä oman kielensä että standardisuomen, koska se koetaan liian vaikeaksi ja vieraaksi. (Huss 1999: 26, 190.)

Revitalisaatio ei etene yksiviivaisesti vaan kilpajuoksuna edelleen jatkuvan assimilaation kanssa. Edellä esille tulleita seikkoja, jotka usein haittaavat revitalisaatiota tai jopa katkaisevat sen, ovat 1) revitalisaation rajoittuminen pienen aktivistijoukon piiriin 2) ideologisen selkiyttämisen epäonnistuminen, mikä johtaa ristiriitaan vähemmistön kielellisten asenteiden ja kielenkäytön välillä 3) vähemmistön sisäiset ja eri vähemmistöjen väliset ristiriidat. Esimerkkejä onnistuneista revitalisaatiohankkeista on kuitenkin ympäri maailmaa. Mm. katalaani, Quebecin ranska ja Uuden-Seelannin maori ovat nousseet revitalisaation kautta uhanalaisista kielistä eläviksi käyttökieliksi (Huss 1999: 32 ja siinä mainittu kirjallisuus). Maailmanhistoriassa on myös tapauksia, joissa kokonaan puhekielestä hävinnyt kieli on otettu uudelleen käyttöön, esim. heprea (ks. Anhava 1999: 115) ja kurna (ks. Lindgren 2001: 250).

Pienten kielten revitalisaatiopyrkimykset herättävät usein epäilyksiä siitä, onko elvyttäminen enää mahdollista ja kannattaako se. Esimerkiksi luvussa 3.3.1. tulee esille, miten inarinsaamelaisten pyrkimyksiä on vähätelty. Kielenpuhujien tai heidän jälkeläistensä pyrkimykseen tulisi kuitenkin aina suhtautua kunnioituksella, oli kyse miten tahansa pienestä tai uhanalaisesta kielestä. Mikään kehitys ei ole itsestäänselvää ja väistämätöntä.

3. KARJALAISTEN JA INARINSAAMELAISTEN KIELIPESÄTOIMINTA

Tämän luvun tarkoitus on esitellä karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminnan taustaa. Alaluvussa 3.1. esittelen lyhyesti kielipesän ideaa ja kielipesätoimintaa muualla maailmassa. Alaluvussa 3.2. ja 3.3. kerron, millainen kielitilanne karjalais- ja inarinsaamelaisyhteisöissä vallitsi ennen kielipesiä, millainen prosessi kielipesien perustaminen oli ja millaisia vaikutuksia kielipesätoiminnalla on ollut yhteisöön (koskee inarinsaamelaisia) tai millainen tulevaisuus sillä on (koskee karjalaisia). Luku perustuu sekä lähdekirjallisuuteen että omaan aineistooni. Karjalaisten osalta oman aineistoni osuus on suurempi ja inarinsaamelaisten osuus perustuu enemmän kirjallisiin lähteisiin.

3.1. KIELIPESÄTOIMINNAN IDEA JA JUURET

Kielipesä on kielellisen vähemmistön tai alkuperäiskansan lapsille tarkoitettu päivähoitopaikka, jossa kaikki toiminta tapahtuu alusta asti pelkästään ko. kansan kielellä, vaikka lapset eivät osaisi sitä pesään tullessaan lainkaan. Idea perustuu lapsen suureen kielelliseen kapasiteettiin ja nopeaan kielenoppimiskykyyn, kuten kielikylypykin (ks. luku 4.1.). Kielipesässä lapset saavuttavat passiivisen kielitaidon yleensä hyvin nopeasti, jopa muutamassa kuukaudessa, mutta aktiivisen kielitaidon kehitys on hitaampaa ja vaihtelee lasten välillä. Kielipesässä puhutaan vain vähemmistökieltä, eikä opettajien tulisi kääntää puhettaan enemmistökielille edes alussa, kun lapset eivät vielä ymmärrä heitä. Jos opettajat puhuvat myös enemmistökieltä, lasten kielenoppiminen häiriintyy. Ihanteellinen tilanne on se, että opettajat puhuvat vähemmistökieltä myös keskenään, ja lapset kuulevat kielipesässä enemmistökieltä vain toisiltaan. Lasten keskinäisessä kommunikoinnissa jää ilmeisesti yleensä vallitsemaan enemmistökieli, mihin on hyvin vaikea vaikuttaa.

Kielipesämenetelmä sai tietävästi alkunsa Uuden Seelannin maorien parissa vuonna 1981. Tilanteessa, jossa maorin kieltä osasivat hyvin enää vanhat ihmiset, perustettiin *kohanga reo* ('kielenpesä') -ryhmiä, joissa lapsia hoitivat yhdessä vanhemman polven maorintaitoiset henkilöt ja nuoremmat, jotka eivät välttämättä osanneet maoria. Vanhin polvi opetti maorin kieltä ja maorikulttuuria samalla sekä

lapsille että nuorille aikuisille. Kokeilu toimi hyvin, ja kun maorin kielen kielipesässä oppineet lapset tulivat kouluikänsä, heidän vanhempansa alkoivat vaatia näille maorinkielistä kouluopetusta. (Aikio 1988: 316, Aikio 1999: 59, Skutnabb-Kangas tulossa c: 12, Huss 1999: 31-32 ja siinä mainittu kirjallisuus, Fishman 1991: 238.)

Kuten kielipesiä, myös maorinkielisiä luokkia ja kokonaisia kouluja perustettiin ympäri maorien asuma-alueita. Vuonna 1998 kielipesiä oli jo 700 ja puolet esikouluikäisistä maorilapsista osallistui kielipesätoimintaan. Maorinkielisiä kouluja oli 60 ja niissä opiskeli lähes 5000 lasta. Parikymmentä vuotta kestäneen revitalisaation tuloksena suurin osa aikuisista maoreista osaa nyt puhua jonkin verran maoria, noin neljännes puhuu maoria sujuvasti. (Skutnabb-Kangas tulossa c: 12 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Maorien kielipesätoiminnasta ja omakielisestä koulutoiminnasta on kirjoitettu melko paljon, enkä esittele sitä tässä yksityiskohtaisemmin. Kattavia kuvauksia aiheesta ovat esim. Fishman 1991 ja King 2001.

Maorien kielipesätoiminta on innostanut monia alkuperäiskansoja ympäri maailmaa samanlaiseen toimintaan. Hawaijilla hawaijinkieliset kielipesät ja koulut ovat kasvattaneet suuren joukon lapsia, joka on oppinut kansansa kielen, vaikka lasten vanhempien ikäryhmässä kielen taitajia on vain vähän. Maorien kielipesätoiminnasta ovat ottaneet mallia myös Suomen saamelaiset. (Skutnabb-Kangas tulossa c: 12 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Saamelaisten kielipesätoiminta puolestaan on ollut mallina luotaessa karjalankielisiä kielipesiä.

3.2. KARJALAISET

3.2.1. UHTUAN KIELITILANNE ENNEN KIELIPESÄÄ

Karjalan kielen nykytilaa on tutkittu varsin vähän. Saatavilla on jonkin verran koko Karjalaa koskevaa yleistietoa karjalaisten kielitilanteesta (mm. Klementjev 1992, 1993, 2002 ja Zaikov 1995, 2000, 2001b) ja paikallisempia kuvauksia karjalan kielen nykytilanteesta (mm. Hallamaa 1998, Pyöli 1996 ja Sarhimaa 1999). Uhtuan kielitilannetta ei tietävästi ole juurikaan tutkittu eikä tilastoitu. Ei ole saatavilla tietoja nykyisestä karjalan kielen puhujamäärästä, sen kehityksestä tai puhujien ikäjakaumasta puhumattakaan. Toistaiseksi voin esittää vain yleisiä havaintoja, joita olen tehnyt Uhtualla kolmen vuoden aikana tekemilläni noin 20 matkalla, sekä kyselytutkimuksessani ja haastatteluissa ilmi tulleita tietoja. Tätä alalukua on pidettävä

suuntaa antavana kuvauksena Uhtuan karjalaisten kielitilanteesta vuosituhanen vaihteessa.

Jaen seuraavassa Uhtuan karjalaiset viiteen ikäryhmään: 1) lapset, alle 15-vuotiaat 2) nuoriso, 15-24 vuotiaat 3) nuoret aikuiset, 25-34 vuotiaat 4) keski-ikäiset, 35-60 vuotiaat 5) vanhukset, yli 60-vuotiaat. Karjalaiset vanhukset osaavat karjalan kieltä ja käyttävät sitä yleensä toistensa kanssa ja keski-ikäisille puhuessaan; harvinaisempaa on, että vanhukset puhuvat karjalaa nuorille aikuisille tai sitä nuoremmille. Keski-ikäiset karjalaiset, jotka osaavat karjalaa, käyttävät sitä ainakin vanhusten kanssa, osa myös oman ikäryhmän sisällä. Kuitenkin osa varsinkaan nuoremmista keski-ikäisistä ei puhu karjalaa, vaikka ymmärtääkin sitä. Olen tehnyt rajan nuorten aikuisten ja keski-ikäisten välille ikävuoden 35 kohdalle, koska niillä main menee havaintojeni mukaan raja aktiivisen ja passiivisen kielitaidon välillä: Uhtualla on hyvin vähän alle 35-vuotiaita, jotka pystyisivät puhumaan karjalaa sujuvasti. Nuoriso ja lapset ymmärtävät kieltä yleensä vähän - riippuu pitkälti siitä, puhuvatko vanhemmat karjalaa ja onko henkilö viettänyt aikaa isovanhempiensa kanssa. Samansuuntaisesti Uhtuan karjalaisten kielitilannetta on kuvannut Pekka Zaikov, joka raportissaan (2002, painamaton) toteaa, että vielä 35-40-vuotiaat pystyvät yleensä puhumaan karjalaa, mutta sitä nuoremmilla kielitaito on yleensä vain passiivista.

Vuoden 1989 väestönlaskun mukaan – tiedot koskevat koko Karjalaa - yli 60-vuotiailla karjalaisilla kieli ja kansallisuus korreloivat melko hyvin, sillä yli 75% kaupunkien ja yli 90% maaseudun karjalaisista pitää äidinkielenään karjalaa. 30-34-vuotiaiden karjalaisten joukosta 35,4% kaupunkilaisista ja 56,7% maalaisista pitää äidinkielenään karjalaa. 6-9-vuotiasta karjalaisista karjalaa pitää äidinkielenään 7,6% kaupunkilaisista ja 12,3% maaseudulla asuvista. (Klementjev 1993:129.) Karjalan ilmoittaminen äidinkieleksi ei tarkoita välttämättä sitä, että kieltä osattaisiin nykyisin sujuvasti tai että sitä käytettäisiin: henkilö voi esimerkiksi pitää kieltä äidinkielenään, jos sitä on puhuttu hänen lapsuudenkodissaan (ks. luku 5.1.).

Panu Hallamaa on tutkinut aunuksenkarjalaisten kielitilannetta ja sijoittanut kunkin tutkimansa kielenpuhujayhteisön jäsenet 11-tasoiselle asteikolle kielitaidon mukaan. Ensimmäiselle tasolle sijoittuvan henkilön kielitaitoa hän kuvailee määritelmillä "puhuu erittäin hyvin" (käännös aunuksenkarjalasta) ja "taitava ja sujuva puhuja" (käännös englannista). Esimerkiksi aunuksenkarjalaisen Särgilahden kylän 26 asukkaasta 21 sijoittui asteikon toiselle tasolle "puhuu hyvin, arvostaa karjalan kieltä". Nuorimmat heistä kuuluivat ikäryhmään 25-29. Uhtuan karjalaisten tilanne muistuttaa

enemmän Hallamaan esittelemien vepsäläiskyliä Šoutjärven ja Vehkoin kielitilannetta. Niissä yleisin kielenpuhujien taso oli asteikon kolmas taso "puhuu sujuvasti, mutta käyttää enemmän venäjän kieltä". Vehkoin kylässä nuorin puhuja, asteikon neljännelle tasolle sijoittuva, edusti ikäryhmää 25-29, vasta yli 34-vuotiaiden joukossa oli useampia puhujia. Šoutjärvellä alle 40-vuotiaita vepsän puhujia ei juurikaan ollut. (Hallamaa 1998: 78-81.) Hallamaa perustaa kuitenkin tutkimuksensa yksinomaan kielenpuhujayhteisön jäsenten antamiin tietoihin kielitilanteestaan, mikä nostaa esille kysymyksen tietojen luotettavuudesta (aiheesta lisää luvussa 5.4.).

Kuka sitten lasketaan karjalaiseksi? Nykyisin kansallisuutta ei Venäjällä merkitä passiin kuten ennen, jolloin kansallisuus määriteltiin vasta lapsen ensimmäistä passia hankittaessa ja kriteereinä oli yleensä vanhempien kansallisuus. Jos vanhemmat edustivat eri kansallisuuksia, lapsi merkittiin useimmiten venäläiseksi (Klementjev 1992: 149). On tietoa siitä, että erilaisten poliittisten virtausten aikana kansa on toiminut eri tavalla: joskus vähemmistöjen jäsenet ovat ilmoittautuneet venäläisiksi ajatellessaan, että se tietää vähiten vaikeuksia tulevaisuudessa. Niinpä vepsäläisten määrä lisääntyi huomattavasti vuoden 1989 väestönlaskussa vuoden 1979 väestönlaskuun verrattuna: poliittisen ilmapiirin vapauduttua ei pelätty enää ilmoittautua vepsäläisiksi (esim. Lallukka 1992: 4).

Eräidin haastattelemieni karjalaisten mielestä kielitaito on määräävä osa kansallisuutta. Tämän asenteen mukaan karjalaisperheen lapsesta tulee venäläinen, jos vanhemmat eivät opeta hänelle karjalan kieltä. (V.K:n haastattelu 1999, A.P.:n isän haastattelu 2001.) Luullakseni yleisempi näkemys on se, että karjalaisten vanhempien lapsi on karjalainen, vaikkei osaisikaan kieltä. Usein olen kuullut käytettävän termiä "puolikarjalainen", joka tarkoittaa henkilöä, jonka vanhemmista vain toinen on karjalainen. Eräässä Vienan kylässä haastattelin vanhaa karjalaista miestä, jonka karjalaa taitamattomat lapsenlapsensa juoksentelivät ympärillämme, ja isoisä komenteli heitä leikillisesti manailleen *Voi työ saatanan karjalaiset ryssät!*

Olen tavannut Uhtualla yhden ainoan lapsen, joka puhuu äidinkielenään karjalaa. Kyseessä on nyt 4-vuotias poika, jonka Jyskyjärveltä kotoisin oleva yksinhuoltajaäiti on puhunut pojalle kotona yksinomaan karjalaa. Poika on myös viettänyt paljon aikaa Jyskyjärvellä isovanhempiensa luona, jossa niin ikään puhutaan vain karjalaa. Venäjän kieltä hän alkoi oppia vasta 3-vuotiaana lastentarhassa, mutta puhuu edelleen karjalaa karjalankielisille. (Ks. myös luku 4.2.1.) Olen kuullut Uhtualla tapauksista, joissa karjalaisperheen lapsi on puhunut tarhaan lähtiessään vain karjalaa, mutta tarhassa käytyään alkanut puhua venäjää, jolloin kotonakin on siirrytty venäjään

(ks. luku 5.2). En kuitenkaan kaikista tiedusteluistani huolimatta ole löytänyt kuin tämän yhden perheen, jossa tällä hetkellä puhutaan lapselle pelkästään karjalaa.

Jevgeni Klementjev on tutkinut karjalaisten kielitilannetta viimeksi vuonna 2002. Kyselylomakkeella kartoitettiin tuhannen eri puolilla Karjalaa asuvan karjalaisen kielitaitoa ja kielenkäyttöä. 52% vastanneista vanhemmista ilmoitti puhuvansa lapsilleen vain venäjää, 28% useimmiten venäjää, 19% venäjää ja karjalaa ja 1% vain karjalaa. Tutkimuksen mukaan monet sellaisetkin lapset, joille vanhempi tai vanhemmat puhuvat karjalaksi, vastaavat näille venäjäksi; vastanneiden joukossa oli vain yksittäisiä tapauksia, joissa lapset puhuvat perheessä karjalaa usein tai aina. Lasten kielitaitoa vanhemmat arvioivat niin, että 8% lapsista osaa karjalaa hyvin, 14% jotenkuten ja loput vähän tai eivät ollenkaan. (Klementjev 2002.)

Yksikielisiä karjalanpuhujia Uhtualla ei tiettävästi enää ole. Venäjän kielen vaikutus on Uhtualla sekä suhteellisen vanhaa että vahvaa, joten vanhemmatkin karjalaiset ovat omaksuneet venäjän kielen yleensä lapsuudessaan. Olen kylläkin haastatellut Uhtualla erästä noin 80-vuotista karjalaisnaista, joka sanoi, ettei juurikaan puhu venäjän kieltä, mutta tämä lienee nähtävä enemmänkin arvottavana tiedonantona kuin kielitieteellisenä tosiasiana (ks. luku 2.2.1.). Sen sijaan monet vanhat, yli 60-vuotiaat karjalaiset eivät välttämättä osaa venäjän kieltä kovin hyvin. Ääntämyksessä kuuluu karjalainen aksentti, ja kieli voi olla muotorakenteiltaan ja tyyliltään yksinkertaista.

Myös Raija Pyöli on tutkimuksessaan aunuksenkarjalan nykytilasta tullut siihen tulokseen, ettei yksikielisiä karjalanpuhujia enää ole Hän on pyytänyt haastatteluissaan kielenpuhujia arvioimaan omaa kielitaitoaan ja laskenut eri ikäryhmien vastaukset yhteen. G1:stä eli 1910-20-luvulla syntyneistä informanteista 75% arvioi puhuvansa karjalaa paremmin kuin venäjää ja 25% arvioi molemmat kielet yhtä vahvoiksi. G2: n eli 1930-40-luvulla syntyneiden joukosta 60% arvioi karjalan vahvemmaksi, 13% karjalan ja venäjän yhtä vahvoiksi ja 27% venäjän vahvemmaksi kielekseen. G3:sta eli 1950-60-luvulla syntyneistä karjalan arvioi vahvimmaksi kielekseen enää 9%; karjalan ja venäjän arvioi yhtä vahvoiksi 17% ja venäjän vahvemmaksi peräti 74%. (Pyöli 1996: 75, 116.)

Nuorimmat Uhtuan karjalaiset, joiden olen kuullut lähteneen venäjänkieliseen kouluun ummikkokarjalaisina, ovat nyt keski-ikäisiä. Lähikylien nuoret, mm. vuokkiniemeläiset ja vuonnislaiset kävivät ylimmät koululuokat Uhtualla ennen kuin kyliin perustettiin omat keskikoulut; he asuivat viikot asuntolassa ja menivät kotiinsa viikonlopuiksi. Heidän joukossaan on ilmeisesti ollut ummikkoja vielä 30 vuotta sitten,

sillä monet 35-vuotiaat uhtualaiset muistelevat, että heidän kouluaikanaan Vuokkiniemeltä tuli vielä koululaisia, jotka puhuivat vain karjalaa. Kylien alakouluissa opetus oli kyllä virallisesti venäjänkielistä, mutta lapset ja usein opettajatkin puhuivat keskenään vain karjalaa. Kylien nuorille siirtyminen Uhtuan keskikouluun oli usein vaikeaa ja he kohtasivat paljon ongelmia niin venäjän kielen kuin ympäristön asenteiden kanssa. (Mäkelä, kommentit 28.11.2002, ks. myös luku 5.2. ja 5.3.)

3.2.2. KYSELY LASTEN VANHEMMILLE

Kun Uhtuan kielipesäprojekti alkoi vuonna 1999, tein asutuksen lastentarhalasten vanhemmille kirjallisen kyselyn. Tarkoitus oli selvittää, onko Uhtualla mahdollisuuksia kielipesätoiminnan aloittamiseen: millaisia ovat nuorten perheiden kansallisuussuhteet, kielitilanne, asenne karjalan ja/tai suomen kielen opetusta kohtaan ja mitä kielimuotoa halutaan lapsille opetettavan. Uhtuan neljässä lastentarhassa oli tuolloin kirjoilla noin 230 lasta, joista osa oli saman perheen lapsia Kyselyjä jaettiin noin 200 kappaletta, mutta osa vanhemmista ei koskaan saanut paperia ja osa ei vastannut siihen. Sain takaisin 121 kyselyä. Vain toinen perheen vanhemmista vastasi, mutta tietoja kysyttiin samalla mahdollisesta puolisoista. Kysely oli venäjänkielinen.

Esitän ohessa kyselyn tärkeimmät tulokset. Mahdolliset epätarkkuudet prosenteissa johtuvat lähimpään tasalukuun pyöristyksestä. Olen laskenut yhteen vastaajan ja mahdollisen puolison osuudet, niin että puhun vain vanhemmista. Kun esitän vastausten jakaumaa karjalan, venäjän ja muiden kielten välillä, sisältyvät karjalan vaihtoehtoon sekä vastaukset, joissa oli kysymys yksinomaan karjalasta, että vastaukset, joissa puhuttiin karjalasta ja venäjämästä.

1. a) Mikä on teidän ja puolisonne kansallisuus?			
45% karjalainen	40% venäläinen	14% muu	
1. b) Mikä on lastenne kansallisuus?			
34% karjalainen	46% venäläinen	7% muu	11% eos
2. Mikä on teidän ja puolisonne äidinkieli?			
18% karjala	75% venäjä	4% muu	
3. Mikä on teidän ja puolisonne vanhempien äidinkieli?			

39% karjala	47% venäjä	5% muu	8% eos
4. a) Mitä kieltä vanhemmat puhuvat nykyisin perheessänne keskenään?			
21% karjala	75% venäjä	3% eos	
4. b) Mitä kieltä vanhemmat puhuvat nykyisin perheessänne lapsille?			
7% karjala	92% venäjä	2% eos	
5. Jos teillä on lapsia koulussa, opiskelevatko he suomen kieltä?			
53% kyllä	47% ei		
6. Haluatteko, että nyt lastentarhaa käyvät lapsenne opiskelevat suomea koulussa?			
72% kyllä	17% ei	11% eos	
7. Haluatteko, että lapsenne oppii lastentarhassa karjalan tai suomen kieltä?			
74% kyllä	7% ei	18% eos	
8. Jos ette osaa karjalaa tai osaatte sitä vähän, haluaisitteko opiskella sitä lisää?			
41% kyllä	26% ei	21% ehkä	12% eos
9. Mitä kielimuotoa haluatte lapsillenne opetettavan?			
43% suomi	15% karjala	26% jompi kumpi	15% eos

Näiden lisäksi oli pari avointa kysymystä. Tiedustelin, että jos vastaajan lapsi on osallistunut karjalan kielen opetukseen tarhassa, mitä mieltä vastaaja on siitä ja voisiko sitä kehittää. Kysyin myös 7. kysymyksen yhteydessä, miksi vastaaja haluaisi tai ei haluaisi lapsen oppivan tarhassa karjalaa tai suomea. Kysymyksen 1 niissä vastauksissa, joissa oli ilmoitettu kansallisuudeksi "muu", oli mainittu ainakin seuraavat kansallisuudet: suomalainen, valkovenäläinen, ukrainalainen, moldavialainen, čuvassi ja tadžikki. Vastaavasti kysymysten 2-3 vastauksissa oli mainittu joitakin em. kansojen äidinkielistä.

Kyselyt jaettiin ja vastaukset käsiteltiin lastentarhoittain, koska halusin selvittää, miten vastaukset jakautuvat. Tiedossa oli, että kahdessa Uhtuan keskustassa sijaitsevassa, suuremmassa lastentarhassa on selvästi enemmän venäläisperheiden lapsia kuin kahdessa muussa, jotka sijaitsevat Uhtuan karjalaisvoittoisella alueella. Melko suuria eroja lastentarhojen välillä olikin. Kansallisuuden suhteen kaikkein karjalaisimmassa tarhassa vanhemmista karjalaisista oli 66% ja lapsista 64%, kun venäläisimmän tarhan vastaavat luvut olivat 33% karjalaisia vanhempia ja 15% karjalaisia lapsia. Venäläisimmässä tarhassa asenne karjalan kielen opetusta kohtaan oli negatiivisin, mutta muiden tarhojen kohdalla ei esiintynyt suoraa korrelaatiota kansallisuuden, kielen ja asenteiden välillä. Kielellisesti kaikkein karjalaisimmassa

tarhassa toivottiin eniten juuri karjalan kielen opetusta, mutta tässä joukossa oli myös jyrkän negatiivisia vastauksia.

Vanhempien vastauksissa oli runsaasti kiinnostavia seikkoja, jotka saattavat osaltaan valaista Uhtuan kielitilannetta. Ensinnäkin on syytä epäillä, että osa vastaajista ei tiedä omien vanhempiensa todellista äidinkieltä, sillä monet kansallisuudeltaan karjalaiset ilmoittivat vanhempiensa äidinkieleksi venäjän. Tämä tuntuu epäuskottavalta, koska nämä karjalaisperheiden isovanhemmat ovat keski-ikäisiä tai vanhuksia ja näistä ikäryhmistä aivan valtaosa on oppinut karjalan kielen ensimmäisenä kielenään, vaikkei ehkä käyttäisikään kieltä enää aktiivisesti. Seka-avioliitot ovat olleet yleisiä jo isovanhempien aikana, joten myös osa venäläisiksi itsensä ilmoittaneista tulee perheestä, jossa toinen vanhemmista on puhunut äidinkielenään karjalaa. Luulen, että äidinkielen käsite ei ole karjalaisille niin itsestäänselvä kuin itse kyselyä tehdessäni kuvittelin. On mahdollista, että osa vastaajista kuvittelee vanhempiensa puhuneen aina venäjää, jos se on ollut vastaajan lapsuuden perheen kotikieli. Eräissä vastauksissa on nähtävissä myös pyrkimys sanoutua irti karjalan kielestä ja karjalaisuudesta. Näillä henkilöillä on karjalainen tai suomalainen sukunimi, mutta niin oma perhe kuin isovanhemmat on ilmoitettu täysin venäläisiksi ja venäjänkielisiksi. Tällaisissa vastauksissa ilmenee vahvasti negatiivinen asenne karjalan kieltä kohtaan, mutta eräät näin vastanneista kannattavat suomen kielen opetusta.

Kuten edellä esitetyistä vastauksista näkyy, kansallisuus ja kieli eivät aina korreloi. Ensinnäkin on huomattava määrä karjalaisiksi ilmoitettuja henkilöitä, joiden äidinkieli on venäjä. Tämä ei ole yllätys, sillä äidinkieli ei ole ainoa seikka, jonka perusteella kansallisuus määritellään, joten etnisiteetti voi tunnetusti säilyä pitkäänkin sen jälkeen, kun kieli on hävinnyt (ks. esim. Aikio 1989: 3). Kyselyssäni esiintyy kuitenkin myös sellaisia vastauksia, joissa äidinkieleksi on ilmoitettu karjala ja kansallisuudeksi venäläinen. Käsitteiden hämäryys tai asioiden moniselitteisyys näkyy lukuisissa epäloogisilta tuntuissa vastauksissa. Eräs ilmoittaa perheen vanhemmat venäläisiksi, mutta lapset ukrainalaiseksi, ja joku kertoo äidinkielekseen karjalan ja venäjän, mutta omien vanhempien äidinkieleksi pelkän venäjän. Melko paljon on myös tyhjiä kohtia, joiden perusteella voisi luulla, ettei vastaaja esimerkiksi tiedä vanhempiensa äidinkieltä tai omaa kansallisuuttaan.

Suurempi ongelma oli kuitenkin se, että kyselystä oli suomesta venäjään käännettäessä jäänyt vahingossa pois kysymys, jonka piti mitata kielipesätoiminnan mahdollisuuksia: kuinka suuri osa vanhemmista olisi valmis laittamaan lapsensa kokonaan karjalankieliseen lastentarhaan. Kävi myös ilmi, että osa vastaajista oli

ymmärtänyt virheellisesti 4. kysymyksen tarkoittavan omaa lapsuuden perhettä (isovanhemmat-vanhemmat), eikä nykyistä perhettä (vanhemmat-lapset). Ei tunnu uskottavalta, että 21%:ssa perheistä vanhemmat puhuvat keskenään karjalaa, kun karjala on ilmoitettu äidinkielleksi 18%:lla, ja internettien av(i)oliittojen osuus on Uhtualla huomattava.

Näiden puutteiden vuoksi järjestettiin talvella 2000 uusi, suppeampi kysely. Siinä kysyttiin lastentarhalasten vanhemmilta, mitä kieltä he käyttävät puolisonsa ja lastensa kanssa ja voisivatko he antaa lapsensa kokonaan karjalankieliseen lastentarhaan. Sain 146 vastausta, joista suurin osa oli samojen henkilöiden kirjoittamia kuin ensimmäisessä kyselyssä, mutta mukana oli myös uusia perheitä. 13 perheessä ilmoitettiin käytettävän venäjän ohella karjalan kieltä, joko vanhempien keskinäisessä tai vanhempien ja lasten välisessä kommunikaatiossa. Tämä on 9% vastanneista perheistä. Kokonaan karjalankieliseen lastentarhaan lapsensa halusi kyselyn perusteella antaa jopa 49% vastanneista. Jälleen oli nähtävissä ero venäläis- ja karjalaisvoittoisten tarhojen välillä: enimmillään tarhan vanhemmista 64% oli vastannut myönteisesti, vähimmillään 36%. Suhtauduin kyselyiden tuloksiin varauksella, mutta pidin niitä joka tapauksessa todisteena siitä, että kielipesätoiminnalle on Uhtualla edellytyksiä.

3.2.3. OPETUSKIELEKSI SUOMI VAI KARJALA?

Suomen kielen valinnalla ja prestiisillä on Vienassa pitkät perinteet. Yhteydet Suomeen ovat olleet vahvoja kautta historian. Vienankarjalan murre ja suomi ovat läheisiä kielimuotoja, joiden puhujat ymmärtävät toisiaan ainakin pienen totuttelun jälkeen melko hyvin. Useimmat vienankarjalaiset kirjailijat ovat kirjoittaneet suomen kielellä. Eräs vankkumaton suomen kielen kannattaja oli heistä tunnetuin, nyt jo edesmennyt kirjailija Ortjo Stepanov. Stepanovin mielestä suomen kieli on ainoa tarpeellinen ja pätevä kirjakieli vienankarjalaisille. Yhteisen karjalan kirjakielen, samoin kuin useampien kirjakielten luominen on Stepanovin mukaan nurkkakuntaista kansalliskiihkoilua, joka syrjii suomen kielen opetusta, hajottaa vähäisiä voimavaroja ja huonontaa Suomen ja Karjalan välejä. (Stepanov 1996: 111.)

Suomen ja karjalan kielen suhde on tälläkin hetkellä akuutti kysymys koko Vienassa. Vuokkiniemen kylän suomen ja karjalan kielen opettaja Galina Vatanen kertoo opettavansa tunneilla molempia kieliä rinnakkain. Tekstejä luetaan molemmilla kielillä, ja lapset saavat vastata karjalaksi tai suomeksi. Hänen mielestään karjalan kieli

voi säilyä elävänä vain suomen kielen avulla. Karjalan kielen virallistaminen ei vaikuttaisi kielen tilaan mitenkään, koska ei ole olemassa oppimateriaalia eikä kirjakieltä, ja jos kirjakieli luotaisiin, sen pohjana olisivat eteläiset karjalan murteet, eivätkä vienankarjalaiset alkaisi käyttää sitä. Sen sijaan yhteydet suomalaisiin ovat vahvistaneet karjalaisten itsetuntoa, ja itsetunto saattaa auttaa kieltä säilymään. (Simonen 1998.)

Toista näkökulmaa edustaa vienankarjalainen Petroskoin valtionyliopiston professori Pekka Zaikov, jonka mielestä suomen kieltä on opetettava ainoastaan karjalan kielen lisäksi, ei sen kustannuksella. Zaikov ei usko karjalan kielen elvyttämiseen suomen kielen avulla, sillä jos se olisi mahdollista, se olisi tapahtunut jo ajat sitten. Suomi on karjalaisille kieli, jota käytetään Suomessa käydessä tai suomalaisten kanssa kommunikoidessa, mutta karjalaisten todellinen äidinkieli on karjala (Zaikov 2001: 79.) Hän pitää karjalan kieltä vastustavia henkilöitä todellisuudessa kielensä hylänneinä karjalaisina, jotka kannattavat suomen kieltä vain taloudellisten hyötynäkökulmien takia. Oma äidinkieli on kuitenkin asia, jota pitäisi ajatella muista näkökulmista. (Zaikov, kommentit 17.11.1999.)

Livviläisen kielentutkijan Ljudmila Markianovan (1988) mukaan karjalan kielen pitäminen suomen murteena on vakava erehdys, jota edelleen viljellään julkisessa keskustelussa. Miksi karjalaiset vaihtaisivat oman rikkaan, ilmaisuvoimaisen kielensä toiseen kieleen, vaikka edes läheiseen sukukieleen kuten suomi? Sergej Bogatyrjov (1989) kirjoittaa: "Joku on päättänyt, että suomen kieli riittää kaikille, vaikka kolmesta karjalan murteesta vain yksi muistuttaa jonkun verran suomea. Taannoin eräässä koulussa, jossa opetetaan suomea, kysyttiin karjalaisilta oppilailta, onko suomi heidän äidinkieliensä. Oppilaat tuumivat hetken ja vastasivat sitten päättäväisesti: 'Serkunkieli'."

Suomen ja karjalan kielen suhteesta ja oikeasta opetuskielen valinnasta myös suomalaisilla on ollut paljon sanottavaa. Vienalaiskylien elvytyshankkeen vetäjä Markku Nieminen kirjoittaa Karjalassa ilmestyvässä Karjalan Sanomissa 6.11.2002 livvin, vienankarjalan ja suomen kielen suhteesta ja tulevaisuudesta otsikolla *Antakaamme ihmisten puhua äidinkieliään*. Hän toteaa, että vienankarjalaiset vanhemmat haluavat lastensa oppivan koulussa suomea, jonka kokevat oman murteensa kirjakieleksi, minkä hän selittää olevan myös kielitieteellinen fakta. Artikkelista ei käy ilmi, mihin tutkimukseen tai muuhun aineistoon viittaa käsitys siitä, että kaikki vienankarjalaiset kokisivat suomen omaksi kirjakielekseen. Epäselväksi jää sekin, millaisten ja kenen rakentamien kielitieteellisten perusteiden nojalla suomen kieli on

nähtävä vienankarjalan luonnollisena kirjakielenä. Nieminen esittelee kirjoituksessaan mallia, jonka mukaan niistä Karjalan asutuksista, joiden asukkaista tietty osuus kuuluisi kansallisiin vähemmistöihin, tehtäisiin virallisesti kaksikielisiä. Vienassa viralliseksi kieleksi nousisi venäjän ohella suomi. Kouluihin olisi saatava "kansankielistä" opetusta ja ihmisten olisi annettava puhua "äidinkieltään" (lainausmerkit omani). Suomalaisen Markku Niemisen mukaan vienankarjalaisten äidinkieli on siis suomi. (Karjalan Sanomat 6.11.2002.)

Karjala ei ole ainoa paikka, jossa käydään kiivasta väittelyä oman kielen suhteesta suomen kieleen ja opetus- ja kirjakielen valinnasta. Ruijan kveenit ja Tornionjokilaakson asukkaat ovat perinteisesti kutsuneet omaa kieltään suomeksi, vaikka etnonymia *suomalainen* ei olekaan yleisesti käytetty. Nykyisen kielen revitalisaation aikana kielenpuhujat ovat vakiinnuttaneet termejä *meänkieli* ja *kveenin kieli* tai *meidän kieli*. Omia kielimuotoja on alettu opettaa koulussa ja on haluttu tehdä pesäeroa suomen kieleen ja suomalaisiin: pysyttelemisen standardisuomessa merkitsisi suomalaisen identiteetin tunnustamista. (Söderholm 2000: 137, 141.) Norjan Pyssyjoelta kotoisin oleva Terje Aronsen kertoo prosessista, jonka tuloksena Pyssyjoen koulussa opetetaan nyt kveenin kieltä, tai meidän kieltä, kuten hän sitä nimittää. Aronsen oli opettanut koulussa suomen yleiskieltä, kunnes hän vuonna 1984 eräässä kielentutkimusseminaarissa havahtui huomaamaan äidinkieltensä läheisyyden tornionjokilaaksolaisten kielen kanssa. Hän oli aina suomalaisten kanssa kommunikoidessaan tuntenut alemmuudentunnetta ja pitänyt kieltään huonona suomena, mutta nyt hän tajusi, ettei kysymys ole suomen kielestä. Sen jälkeen Aronsen alkoi opettaa lapsille sitä kieltä, joka oli vanhastaan Pyssyjoen luonnollinen kieli - kveenin tai meidän kieli. Nykyisin hän on sitä mieltä, että suomen kielen opettaminen kveeneille on suomalaistamis- ja sortopolitiikkaa. (Aronsen 2000: 82-86.)

3.2.4. KIELIPESÄHANKKEEN TOTEUTUS

Esitän tässä luvussa aluksi taustatietoa, joka liittyy kielipesähankkeen käynnistymiseen. Tiedot ovat peräisin Uhtua-seuran arkistosta vuosilta 1993-99 (kokouspöytäkirjat, kirjeenvaihto, toimintakertomukset) ja seuran puheenjohtajalta. Uhtua-seura rekisteröitiin vuonna 1992. Se toimii Suomessa ja sen jäsenistö koostuu lähinnä Uhtuan seudulta Suomeen muuttaneiden jälkeläisistä. Seura on toiminut Uhtualla 90-luvun alusta lähtien, jolloin suomalaisten pääsy itärajan taakse helpottui. Se on toimittanut

humanitaarista apua, viritellyt kansalaistoimintaa Uhtuan karjalaisten keskuudessa ja osallistunut rakennusprojekteihin, mm. ortodoksikirkon ja synnytyssairaalan rakentamiseen. Seuran puheenjohtaja Paavo Ahava kiinnitti jo ensimmäisillä matkoillaan huomiota karjalan kielen heikkoon tilaan, ja vuonna 1993 seuran johtokunta päätti yrittää kohentaa alle kouluikäisten lasten kielitaitoa.

Seura käynnisti hankkeen, jonka ideana oli, että seura alkaa avustaa erästä Uhtuan lastentarhaa materiaalisesti ja tarhassa aletaan puhua lapsille karjalaa. Tarhan johto lupasi, että toiminta muuttuu kokonaan karjalankieliseksi, ja lapset oppivat kielen parissa vuodessa. Muutaman vuoden ajan materiaalista avustusta jatkettiin ja tilannetta seurattiin, mutta näytti siltä, ettei karjalan kielen juurruttaminen etene. Vuonna 1997 todettiin, ettei hanke ole tuottanut toivottuja tuloksia: lapset eivät ole oppineet karjalaa. Tarhan venäläinen johtaja ja kolme karjalankielistä opettajaa kutsuttiin opintomatkalle Suomeen ja pari suomalaista lastentarhaopettajaa työskenteli tarhassa kahden kuukauden ajan. Näilläkin toimilla ei ollut vaikutusta.

Ilmeisesti tarhassa alettiin yhteistyöhankkeen käynnistyttyä opettaa karjalan kieltä pari kertaa viikossa, mutta työkielenä säilyi koko ajan venäjä. Monet vanhemmat, joiden lapsia on käynyt tässä tarhassa, ovat kertoneet minulle, etteivät lapset oppineet kieltä. Joidenkin mukaan lapset ovat oppineet yksittäisiä sanoja. Koska tarhassa virallisen tiedon mukaan työskennellään karjalan kielellä, opettajille on maksettu ns. kielilisää, joka tarkoittaa merkittävää lisää kuukausipalkassa. Kielilisan saamiseksi on riittänyt se, että kieltä puhutaan vaikkapa puoli tuntia viikossa.

Vuonna 1999 Uhtua-seuran puheenjohtaja kääntyi Helsingin yliopiston Suomalais-ugrilaisen laitoksen puoleen ja pyysi apua kielikysymyksessä. Tarkoitus oli selvittää, mikä Uhtuan lasten kielitilanne on, ja miten voitaisiin luoda toimiva karjalan kielen opetusmalli. Tässä vaiheessa minä tulin mukaan projektiin. Tutustuin Uhtuan tilanteeseen, tein edellisessä alaluvussa mainitut kyselyt lastentarhalasten vanhemmille ja keskustelin paikallisten viranomaisten, opettajien ja vanhempien kanssa. Kohtasin heidän parissaan monenlaisia asenteita. Osa oli sitä mieltä, että karjala on käytännössä kuollut kieli, jota ei enää kannata yrittääkään elvyttää; osa suhtautui suunnitelmaan karjalanopetuksesta positiivisesti mutta innottomasti, ja osa puolusti karjalan kieltä.

Olin Inarissa asuessani tutustunut inarin- ja koltansaamelaisten kielipesätoimintaan, ja ehdotin, että samanlaista toimintaa kokeiltaisiin Uhtualla. Ajatus oli Karjalan mittakaavassa melko radikaali. Kokonaan karjalankielisiä lastentarhoja tai tarharyhmiä ei ole ollut Karjalassa ainakaan viime vuosina. Monet haastattelemistani viranomaisista ja vanhemmista suhtautuivat hämmentyneesti ajatukseen kokonaan

karjalankielisestä ryhmästä: miten lapsille voisi opettaa matematiikkaa karjalaksi, ja miten kävisi lasten venäjän kielen taidon? Osa niistä, joiden kanssa keskustelin suunnitelmasta, oli kuitenkin välittömästi sen kannalla.

Karjalan lastentarhoissa tavallinen opetusmuoto on 1990-luvun alusta alkaen ollut ns. karjalan kielen puolituntiset, jolloin lapsia perehdytetään karjalan kieleen ja kulttuuriin leikin, lorujen ja satujen avulla pari kertaa viikossa. Lastentarhoissa ja kouluissa on myös pidetty ns. karjalaisia gornitsoja, joissa lapset laulavat ja esiintyvät esimerkiksi vanhemmilleen. Lukuvuotena 1996-97 koko Karjalassa opetettiin karjalaa 51 lastentarhassa 1424 lapselle; Kalevalan piirissä 5 lastentarhassa yhteensä 140 lasta osallistui karjalan opetukseen. (Zaikov 1995: 114-115, 2000: 25-26; sivulla 26 esitetystä taulukosta karjalaa opiskelevien lasten määrästä on yhteenlaskuvirheitä, tässä luvut korjattu.)

Hankkeen alussa oli ratkaistava kysymys suomen ja karjalan kielen suhteesta, jota käsittelemme edellisessä alaluvussa. Käytyjen keskustelujen ja kyselyni perusteella näytti ilmeiseltä, että merkittävä osa Uhtuan karjalaisista kannattaa nimenomaan suomen kielen opetusta, ja paljon pienempi osa haluaa lastensa oppivan karjalaa. Kävi kuitenkin ilmi, että osa Uhtuan karjalaisista nimittää omaa kieltään suomeksi, joten kaikki "suomen kielen" kannattajat eivät siis suinkaan halunneet Uhtualla opetettavan Suomessa puhuttavaa suomen yleiskieltä! Termin *karjalan kieli* he vastaavasti käsittävät tarkoittavan eteläisempiä karjalan murteita. Eräissä keskusteluissa ihmeteltiin, miksi Uhtuan lapsille halutaan opettaa "snečkujen" tai "neččen" kieltä eli livviä. Uhtualaisten asenne eteläisempiä karjalan murteita kohtaan on havaintojeni mukaan yleensä negatiivinen tai ainakin huvittunut. Kielen venäläislainoja ja ääntämystä oudoksutaan, eikä suurin osa vienankarjalaisista vaikuta tuntevan erityistä yhteenkuuluvuutta eteläisempien karjalaisten kanssa. Vienankarjalaisten asenteista livviläisiä ja livvinkieltä kohtaan ks. myös luku 5.3.

Aluksi käytin keskusteluissa neutraaliuden vuoksi sellaisia termejä kuin *kansallinen kieli* tai *suomi ja/tai karjala*. Koin asemani vaikeaksi, sillä en halunnut olla tyrkyttämässä karjalaisille karjalan kieltä, jos he eivät sitä itse halunneet, mutten myöskään halunnut väheksyä karjalan kieltä tarjoamalla tilalle suomea. Ratkaisun karjalan kielen hyväksi teki lopulta Kalevalan piirin lastentarhatoiminnan johtaja, nuori karjalainen nainen. Hän oli sitä mieltä, että karjalaislapsille on opetettava karjalaisten omaa kieltä, karjalaa. Ratkaisuun vaikutti sekin, että kielipesään oli löydettävä opettajia, jotka osaavat pesän työkieltä niin hyvin, että pystyvät puhumaan sitä koko päivän, myös keskenään. Suomen kieltä näin hyvin taitavia työikäisiä emme löytäneet,

koska suomen kieli on Uhtuan karjalaisille koulussa tai muualla opittu kieli, ei luonnollinen keskinäisen kommunikaation kieli.

Talvella 2000 aloin etsiä Uhtuan kielipesään opettajia. Tämä ei ollut helppoa. Uhtuan kokoisessa asutuksessa karjalaiset eivät tunne toisiaan niin hyvin, että olisi yleisessä tiedossa, kuka osaa karjalaa ja kuka ei. Kriteerit olivat tiukat: piti löytää työikäisiä henkilöitä, jotka osaisivat karjalan kieltä sujuvasti, joilla olisi kokemusta lasten kanssa työskentelystä ja jotka olisivat tarpeeksi innostuneita ja periaatteellisia, niin että ymmärtäisivät kielipesän idean ja pystyisivät puhumaan lapsille pelkästään karjalan kieltä. Kielipesätyö vaatisi henkilökunnalta paljon tavanomaista lastentarhatyötä enemmän, sillä olisi luotava Karjalassa kokonaan uudenlainen opetusmalli, käytettävä metodien ja materiaalin kehittelyyn paljon aikaa ja energiaa. Odotettavissa oli myös, ettei ympäristön suhtautuminen olisi välttämättä varauksettoman positiivista.

Etsintöjen tuloksena löysimme kaksi naista, 34-vuotiaan Anni Raussin ja 40-vuotiaan Nadja Lutohinan, molemmat kotoisin Uhtualta ja äidinkieliä karjalaisia. Annilla oli alakoulun opettajan pätevyys, Nadja oli juuri alkanut etäopiskella karjalan kielen opettajaksi Petroskoin valtionyliopistossa. Molemmilla oli työkokemusta lastentarhasta. Nadjan vanhemmat olivat molemmat karjalaisia ja kotona oli puhuttu karjalaa. Annin äiti oli karjalainen ja isä suomalainen, ja kotona oli puhuttu sekä suomea, karjalaa että venäjää. Molemmilla oli venäjänkielinen aviomies, ja lapsilleen he puhuivat venäjää. Myöhemmin ryhmään valittiin kolmas henkilö apulaiseksi, jonka tehtävänä oli huolehtia ruoanjakelusta ja siivouksesta. Hän oli 42-vuotias karjalainen nainen, kotoisin Jyskyjärveltä, mutta asunut Uhtualla vuosikymmeniä. Hänen lapsuudenperheensä oli kokonaan karjalankielinen ja lastensa isä kaksikielinen, lapsilleen hän puhui venäjää.

Kielipesäryhmään päätettiin valita aluksi noin kymmenen lasta, joiden vanhemmista ainakin toinen olisi karjalainen ja joiden lähipiirissä puhuttaisiin karjalaa tai suomea. Ajateltiin, että tällaiset lapset saattaisivat jossain määrin ymmärtää kieltä, ja toisaalta lasten olisi mahdollista kuulla ja käyttää karjalan kieltä kielipesän ulkopuolella. Valintojen pohjana käytimme opettajien kanssa lastentarhalasten vanhemmille tekemiäni kyselyitä: otimme yhteyttä niihin perheisiin, joissa oli ilmoitettu käytettävän venäjän ohella karjalaa tai suomea, ja joissa asenne karjalan kielen opetusta kohtaan oli innostunein. Kun tieto kielipesähankkeesta levisi Uhtualla, eräät vanhemmat ottivat itse yhteyttä opettajiin ja tarjosivat lapsiaan ryhmään. Pyrimme haastattelemaan kaikkia lasten vanhempia. Selvitimme perheen kansallisuus- ja

kielitaustaa, lasten kielitilannetta ja vanhempien asenteita. Korostimme, että kielipesä vaatisi työtä myös vanhemmilta ja muilta läheisiltä: heidän tulisi tukea lasten kielenoppimista lisäämällä karjalan käyttöä kotona. Yleensä keskustelimme perheen karjalaisen vanhemman kanssa, keskusteluissa käytimme sekä venäjän että karjalan kieltä.

Kielipesäryhmä aloitti toimintansa syyskuussa 2000 Uhtuan keskustassa Ručejok-lastentarhan yhteydessä. Lapsia pesään tuli kymmenen. Heistä kaksi oli syntynyt vuonna 1996, viisi vuonna 1997 ja kolme vuonna 1998. Tyttöjä ja poikia oli yhtä paljon. Kaksi pienintä lasta ei pesään tullessaan puhunut kuin yksittäisiä venäjän sanoja, muut lapset puhuivat venäjää jo sujuvasti. Muutama lapsi tiesi karjalan- tai suomenkielisiä sanoja, ja eräät ymmärsivät vähän karjalaa. Lasten karjalan ja suomen kielen taito oli yleisesti ottaen hyvin vähäistä. Kaikissa perheissä kotikielenä oli ollut venäjä, mutta parissa perheessä toinen vanhemmista oli puhunut lisäksi vähän karjalaa tai suomea. Kaikki kielipesälasten vanhemmat suhtautuivat myönteisesti karjalan kielen opetukseen, myös ne, jotka olivat itse opiskelleet ja jonkin verran käyttäneet kotikielenä suomen kieltä.

Kielipesä "Lintuni" toimii tällä hetkellä kolmatta vuotta. Syksyllä 2001 ryhmään otettiin kolme uutta lasta. Ryhmän vanhin tyttö siirtyi esikouluun syksyllä 2002 ja ryhmään tuli vielä kaksi uutta lasta. Nykyisin ryhmässä on siis 14 lasta. Kielipesän tuloksista kerrotaan luvussa 4.2. Syksyllä 2002 Uhtualla avattiin toinen kielipesäryhmä "Oravaiset", jossa käy 11 lasta. Tätä ryhmää en käsittele tässä tutkimuksessa, sillä graduaineistoni on kerätty ensimmäisestä ryhmästä vuosina 2000-2001.

3.2.5. KIELIPESÄHANKKEEN TULEVAISUUS

Syksyllä 2003 on tarkoitus perustaa Uhtualle vielä kolmas kielipesäryhmä ja mahdollisesti siirtää kaikki ryhmät toimimaan samoihin tiloihin omana itsenäisenä lastentarhanaan. Tässä olisi paljon hyviä puolia nykyiseen verrattuna. Ryhmien opettajat voisivat tehdä tiivistä yhteistyötä, ja lapset voitaisiin jakaa ikäryhmiin, kun nykyisin kaikenikäiset ovat samassa ryhmässä. Venäjänkielisten ryhmien läheisyys ei haittaisi toimintaa ja itsenäinen asema takaisi suuremman päätäntävällän omilla asioissa. Haittapuolena on se, että Uhtua on hyvin laajalle levittäytynyt asutus ja autottomien vanhempien on vaikea kuljettaa lapsiaan kilometrien päähän päivähoitoon.

Omat etunsa olisi siis myös nykyisellä mallilla, jossa ryhmät sijaitsevat eri lastentarhoissa eri puolilla asutusta.

Akuutein ja vaikein kysymys on tällä hetkellä kielipesälästen kouluunlähtö. Tulevana syksynä seitsemän kielipesälästä aloittaa koulun. Kun kielipesähanke alkoi, oli selvää, että se ei saisi jäädä ainoastaan lastentarhatoiminnan tasolle. Jos kielipesäläpset parhaassa tapauksessa oppisivat karjalan kielen melko hyvin kouluikänsä mennessä ja sitten lähtisivät kokonaan venäjänkieliseen kouluun, jossa heille opetettaisiin korkeintaan suomen kieltä kaksi tuntia viikossa, uhkasi koko kielipesätyö valua hukkaan. Tästä olivat samaa mieltä niin hankkeen johto, lasten vanhemmat, kielipesän opettajat kuin paikallinen koulutoimenjohto. Niinpä alusta asti suunniteltiin, miten karjalan kieltä voisi saada kouluun lähtevien kielipesälästen opetusohjelmaan. Kaikki suhtautuivat toiveikkaasti ja myönteisesti siihen, että lapsista voisi muodostaa oman "karjalan kielen luokan" (Venäjän kouluissa puhutaan esim. "englannin kielen luokasta" kun tarkoitetaan luokkaa, joka osallistuu englannin kielen opetukseen; yleensä vieraita kieliä opetetaan pari-kolme tuntia viikossa). 1990-luvun alkupuolella Uhtuan ala- ja keskikoulussa alettiin joillakin luokilla opettaa karjalan kieltä, kun aikaisemmin opetettiin vain suomea. Tällä hetkellä karjalaa opetetaan muutamalla luokalla pari tuntia viikossa.

Karjalan kielen opetukseen Uhtualla liittyvät ne koko karjalaisaluetta koskevat ongelmat, joista Pekka Zaikov kertoo artikkeleissaan *Karjalan kielen opettamisesta Karjalan tasavallassa* (2000: 23-30) ja *Mitä karjalan kielen säilyttämiseksi olisi tehtävä* (2001b: 78-84). Varsinaiskarjalankielistä oppimateriaalia on vasta vähän, olemassaolevan materiaalin avulla karjalan kieltä voi periaatteessa opettaa kuudenteen luokkaan asti. Karjalan kielen opetus on useissa kouluissa järjestetty niin, että se tapahtuu varsinaisten tuntien jälkeen. Karjalaa opiskelevat lapset joutuvat jäämään kouluun muita pitempään, jolloin lapset luonnollisesti vastustavat koko opetusta. Viikkotuntimäärät ovat aivan liian pieniä, jotta opetus voisi vaikuttaa kielitilanteeseen. Viranomaiset ja monet koulunjohtajat ovat suhtautuneet karjalan kielen opetukseen hyvin välinpitämättömästi. Taloudellisten olojen kiristyttyä 90-luvun loppupuolella monissa kouluissa karsittiin juuri karjalan kielen opetusta, koska sillä ei ole virallista asemaa kouluissa. Lukuvuonna 1998-99 karjalan kieltä opiskeli 51 koulussa 2159 lasta, kun enimmillään karjalaa opiskeli vuonna 1995-96 2522 lasta 60 koulussa. Vain joka neljäs karjalainen lapsi opiskelee koulussa karjalaa, mikä on selvä epäkohta.

Pätevistä opettajista on edelleen pula, vaikka karjalan kielen opettajia valmistuu joka vuosi kahdesta petroskoilaisesta korkeakoulusta. Suurin osa karjalan kielen

opettajista on epäpäteviä, esim. suomen tai venäjän kielen opettajia (Zaikov 2000: 28-29). Konkreettinen ongelma ovat opettajien huonot palkat, joiden takia nuoria on vaikea houkutella töihin kylien ja syrjäseutujen kouluihin: he etsivät mieluummin töitä kaupungeista. Uhtualla syyksi opettajien vaikeaan saatavuuteen on yleensä mainittu se, että työtunteja on karjalan kielen opetuksessa niin vähän, että palkka jää todella pieneksi.

Kouluopetus voisi vaikuttaa karjalaisten kielitilanteeseen vasta jos alettaisiin opettaa eri oppiaineita karjalan kielellä (Zaikov 1995: 115). Toistaiseksi tällaiset hankkeet ovat jääneet lähinnä puheiden tasolle. Petroskoissa on vuodesta 1994 toiminut Suomalais-ugrilainen koulu, sittemmin Elias Lönnrotin mukaan nimetty. Koulussa opiskelee sekä kansallisuudeltaan itämerensuomalaisiin että muihin kansallisuuksiin kuuluvia lapsia. Siellä opetetaan suomea, vepsää ja molempia karjalan päämurteita. Myös osa aineopetuksesta annetaan virallisten tietojen mukaan em. kielillä (Zaikov 2001b: 80). Epäselvää kuitenkin on, kuinka paljon näillä kielillä todella kommunikoidaan tunneilla ja tuottaako koulun opetus sellaista tulosta, että lapset oppisivat ymmärtämään ja puhumaan näitä kieliä.

Pekka Zaikovin mukaan karjalan kielen opetuksen ja karjalankielisen opetuksen tilanne tulee tuskin ratkaisevasti paranemaan niin kauan kun karjalan kielellä ei ole virallista statusta Karjalan tasavallassa. Kielen virallistaminen on tähän asti kaatunut vastustajien väitteisiin, joiden mukaan karjala ei ole valmis kirjakieleksi, minkä lisäksi kielen virallistaminen tulisi kalliiksi ja saattaisi aiheuttaa eripuraa tasavallan eri kansallisuuksien kesken. (Zaikov 2001b: 82). Vuoden 2002 lopulla Venäjän federaatiossa astui voimaan laki, jonka mukaan kaikkia federaation sisäisiä virallisia kieliä tulee kirjoittaa kyrillisellä kirjaimistolla. Nähtäväksi jää, millaisia vaikutuksia lakiuudistuksella on karjalan kielen tulevaisuuteen.

3.3. INARINSAAMELAISET

Saamelaisalueella kielipesämenetelmää kokeiltiin ensimmäisen kerran vuonna 1993, jolloin perustettiin Sevettijärven kylään koltansaamenkielinen kielipesä. Anarâškielâ servin eli Inarinsaamen kielen yhdistyksen (ks. luku 2.2.2.) puheenjohtaja Matti Morottaja oli esittänyt alkuperäiskansojen teemavuoden työryhmässä idean kielipesätoiminnan aloittamisesta ja kokeilu päätettiin aloittaa koltasaamelaisten parissa. Kokeilu kesti kuitenkin vain puoli vuotta, eikä se vielä onnistunut toivotulla

tavalla. Vuonna 1997 Inarin kunnassa perustettiin kolme kielipesäryhmää: inarinsaamenkieliset kielipesät Inariin ja Ivaloon sekä kolttasaamenkielinen kielipesä Sevettijärvelle. Inarin kielipesä toimi Anarâškielâ servin nimissä, toiset kaksi olivat Inarin kunnan päivähoitoryhmiä. (Morottaja, kommentit 26.11.2002.) Tämä tutkimus koskee vain Anarâškielâ servin kielipesää (inarinsaam. *Anarâš kielâpiervâl*) Inarissa. Nykyisin Ivalon ja Sevettijärven kielipesät ovat muuttuneet saamelaisten kieli- ja kulttuurisiidoiksi, keskuksiksi, joita on perustettu ympäri Saamenmaata, ja kielipesätoiminta on varsinaisessa muodossaan loppunut. Inarin kielipesää ylläpitää nykyisin Inarin kunta.

3.3.1. KIELIPESÄN PERUSTAMINEN

Vuonna 1997, jolloin inarinsaamelaisten kielipesätoiminta alkoi, inarinsaamen kielen tila oli seuraavanlainen: Kieltä puhui 300-400 henkilöä, joista suurin osa oli jo ylittänyt keski-ikä. Alle 30-vuotiaita äidinkieliä puhujia oli vain neljä, he olivat kaikki kouluikäisiä Anarâškielâ servin aktiivien lapsia; yhtään alle kouluikäistä puhujaa ei ollut. Inarinsaamea opiskeltiin muutamassa Inarin kunnan koulussa vieraana kielenä tai äidinkielenä.

Anarâškielâ servin julkaisemassa Anarâš-lehdessä kielipesäasiasta kirjoitettiin ensimmäisen kerran vuoden 1994 joulukuun numerossa. Päätoimittaja Matti Morottaja kertoi pääkirjoituksessa kielipesän ideasta, edellisvuonna toteutuneesta kolttasaamelaisten kielipesäkokeilusta ja suunnitelmasta, jonka mukaan inarinsaamen kielipesä aloittaisi toimintansa seuraavan vuoden aikana (Morottaja 1994). Toukokuun 1995 numerossa julkaistun Anarâškielâ servin 25.2. päivätyn kokouspöytäkirjan mukaan Morottaja otti asian ensimmäistä kertaa esille tässä kokouksessa (Anarâš, vyesimáánu 1995). Kielipesäkokeilun käynnistyminen kuitenkin viivästyi rahoitusvaikeuksien vuoksi, toiminta alkoi vuoden 1997 syksyllä. Elokuun 1997 numerossa Morottaja kirjoittaa, että edelliskeväänä inarinsaamelaiset vanhemmat olivat innokkaasti ilmoittaneet lapsia kielipesään, mutta heistä voidaan ottaa resurssipulan takia vain osa. Morottajan usko kielipesämenetelmään on kova: "Me emme anna inarinsaamen kielen kadota. Ja olenkin varma, että jos kielipesä pääsee toimimaan niin kuin tarkoitus on, inarinsaamen kielellä, lapset oppivat kielen niin, että voivat koulussa jatkaa. Kielen katoaminen loppuu ja kieli alkaa elpyä." (Morottaja 1997, lainauksen suomennos omani.)

Koska yhtä työntekijää kohden sai olla vain neljä lasta, voitiin pesään ottaa kerrallaan kahdeksan lasta. Niinpä päätettiin asettaa alaikäraja: kielipesään otettaisiin lapsia vain kolmesta vuodesta ylöspäin. Alussa kriteerinä pidettiin myös sitä, että lapsella pitäisi olla perheessä tai suvussa inarinsaamen taitoisia ihmisiä. Sittemmin tästä vaatimuksesta on joustettu.

Kielipesän toiminnanjohtajan Ritva Kangasniemen mukaan ympäristön suhtautuminen kielipesätoimintaan ei ollut alussa pelkästään myönteistä. Kunnan suomenkieliset perhepäivähoitajat olivat huolissaan omasta työtilanteestaan ja monilla suomalaisilla ja saamelaisilla oli ennakkoluuloja koko ajatusta kohtaan. Monet kielipesälästen vanhemmat saivat kuulla ihmetteleviä ja vähätteleviä kommentteja: mitä hyötyä inarinsaamen taidosta on lapsille, kun on kyse pienestä, kuolevasta kielestä; ei niin pientä kieltä enää voi eikä kannata elvyttää. Näin ajattelevat näkivät pohjoissaamen kielen parempana vaihtoehtona, koska se on suurempi kieli, jonka taidosta saattaa olla hyötyä. Pohjoissaamelaisten parissa esiintyi sekä kannustavaa että vähättelevää suhtautumista. Monet iloitsivat inarinsaamelaisten puolesta, toiset taas kehottivat opiskelemaan suosiolla pohjoissaamea. (Kangasniemi, haastattelu 25.11.2002.)

Inarinsaamen kielen vähättely ja revitalisaatiopyrkimysten kyseenalaistaminen heijastaa rasistista ajattelutapaa, joka pyrkii yhdistämään rationaalisuuden, hyödyllisyyden ja kannattavuuden enemmistöön, kun taas vähemmistön toimia leimaa irrationaalisuus ja hyödyttömyys. Vähemmistölle uskotellaan esimerkiksi, ettei heidän kielensä ja kulttuurinsa elvyttäminen onnistu eikä kannata, siitä koituu vain ylimääräistä vaivaa ja taloudellista räsitusta, sitäpaitsi heidän etunsa mukaista olisi omaksua enemmistön kieli. (ks. esim. Skutnabb-Kangas tulossa a: 13-14, Aikio 1988: 5, 20-21 ja Aikio 1999:60.)

Mielenkiintoista Inarin tilanteessa on se, että enemmistönä näyttäytyvät suomalaisten lisäksi pohjoissaamelaiset. Ritva Kangasniemi huomauttaa, että inarinsaamelaiset ovat kautta aikojen opetelleet pohjoissaamea. Hän pitää kuitenkin järjettömänä väitettä siitä, että heidän tulisi hylätä oma kielensä pohjoissaamen kielen takia. Inarinsaamelaiset ovat Inarin alueen todellinen alkuperäiskansa, pohjoissaamelaiset puolestaan tulokkaita. (Kangasniemi, haastattelu 25.11.2002.) Inarinsaamelaisten asemalla suomen ja pohjoissaamen kielen välissä on tiettyjä yhtymäkohtia vienankarjalaisten asemaan venäjän ja suomen kielen välissä (ks. luku 3.2.3.). Myös suomen kielen valintaa vienankarjalaisten opetuskieleksi on perusteltu rationaalisuussyillä ja karjalaa on vähätelty tarpeettomana ja joka tapauksessa kuolevana kielenä.

3.3.2. KIELIPESÄTOIMINTA

Inarinsaamelaisten kielipesässä alkoivat työskennellä lastenohjaaja Ritva Kangasniemi ja hänen apulaisenaan Ilmari Mattus. Kangasniemi on ollut työssä jatkuvasti, mutta apulaisena on työskennellyt eri henkilö melkein joka vuosi. Anarâš-lehden maaliskuun 1998 numerossa Ilmari Mattus kirjoittaa ensimmäisestä puolivuotiskaudesta. Artikkelissa mainitaan, että kielipesän idea on peräisin Uuden-Seelannin maoreilta, jotka saivat kielipesätoiminnan avulla jo uhkaavasti katoavan kielensä elpymään. Mattus kertoo, että alussa kielipesän työntekijät pitivät listaa kunkin lapsen ensimmäisistä inarinsaamenkielisistä sanoista ja lauseista, mutta jo lokakuun alkupuolella tehtävä kävi kuitenkin mahdottomaksi, koska uusia sanoja tuli koko ajan lisää enemmän kuin niitä ehdittiin kirjoittaa ylös. Lasten kielenomaksumisen arviointi oli vaikeaa, koska ei löytynyt sopivia testejä, mutta siihen mennessä saavutetut tulokset vastasivat kuitenkin odotuksia. (Mattus 1998.)

Ritva Kangasniemi kirjoittaa arviointiraportissaan 22.10.1998 lasten kielenomaksumisesta ensimmäisen vuoden aikana. Lapset alkoivat jo ensimmäisten päivien aikana matkia inarinsaamenkielisiä sanoja työntekijöiden mukana sekä kysellä näiltä, mitä mikäkin oli inarinsaameksi. Saamenkielisten sanojen käyttöä suomenkielisen puheen seassa alkoi tapahtua jo ensimmäisten viikkojen aikana ja ensimmäisten kuukausien aikana monet lapset alkoivat käyttää spontaanisti tuttuja sanoja fraaseja ja jopa nelisanaisia lauseita. Uuden vuoden alussa lapset ymmärsivät jokapäiväisimmät asiat inarinsaameksi ja jos joku ei ymmärtänyt jotain, toiset lapset tulkkasivat tälle. Lapset alkoivat myös käyttää inarinsaamea työntekijöiden kanssa kielipesän ulkopuolella seurakunnan päiväkerhossa, jossa käytiin kerran viikossa. Yksi kerhossa käynnin tavoite oli ollutkin juuri se, että lapset oppisivat yhdistämään kielen muuallekin kuin vain kielipesän seinien sisälle. (Kangasniemi 1998, painamaton.)

Ensimmäisenä keväänä eräät lapset yrittivät jo selvittää asiansa työntekijöille inarinsaamen kielellä, mutta pesässä vieraileville inarinsaamen puhujille lapset eivät vielä juurikaan puhuneet saamea. Syksyllä 1998 kaksi kielipesälästä lähti ensimmäiselle luokalle ja kaksi lasta osa-aikaiseen esikouluun, mutta he kaikki viettivät edelleen iltapäivät kielipesässä. Pesään otettiin kaksi uutta lasta, joiden kielitaito lokakuun loppuun mennessä koostui joistakin sanoista ja kaksisanaisista lauseista. Kielipesä oli

ollut kiinni koko kesän, mutta pitkä loma ei ollut ruostuttanut lasten kielitaitoa, vaan se muistui mieleen muutaman päivän kuluessa. Lasten kielitaito oli kasvanut jatkuvasti, nyt ymmärrettiin jo esim. postpositiorakenteita ja käytettiin kieltä spontaanisti enemmän. (Kangasniemi 1998, painamaton.)

Ilmari Mattus kuvaa arviointiraportissaan 1.12.1998 kielipesälästen yksilöllistä kielenomaksumista. Ne lapset, jotka ovat käyneet pesässä pisimpään ja säännöllisimmin, osaavat kieltä selvästi parhaiten. Lasten väliset erot ovat melko suuria: eräs lapsi osaa kieltä lähinnä matkimalla, eikä pysty tuottamaan kieltä itse, mutta eräät lapset tuottavat itse jo vaivatta monisanaisia lauseita. Kaikenkaikkiaan kielipesä näyttää pystyvän antamaan lapsille hyvän kielitaidon, jonka pohjalta he voivat lukea inarinsaamea koulussa äidinkielenä. (Mattus 1998, painamaton.)

3.3.3. KIELIPESÄN VAIKUTUS YHTEISÖÖN

Inarinsaamen kielipesä on vaikuttanut vahvasti koko inarinsaamelaiseen yhteisöön. Selvimpiä vaikutukset ovat olleet peruskoulussa ja eräissä perheissä. Ritva Kangasniemen ja Matti Morottajan mukaan kielipesähankkeessa tähdättiin alusta asti siihen, että kielipesästä kouluun lähteville lapsille alettaisiin antaa inarinsaamenkielistä opetusta. Ensimmäisten lasten kohdalla tähän ei vielä päästy. Niinpä nyt neljännellä ja viidennellä luokalla olevat kielipesälapset opiskelevat inarinsaamen kieltä äidinkielenään, mutta muita aineita heille opetetaan suomeksi. Inarinsaamenkielinen aineopetus aloitettiin syksyllä 2001. Tällä hetkellä kaikki kielipesälapset esikoululaisista kolmasluokkalaisiin asti ovat inarinsaamenkielisessä opetuksessa; kolmasluokkalaiset ehtivät käydä ensimmäisen koululuokkansa suomeksi, muut lapset ovat saaneet inarinsaamenkielistä opetusta alusta asti. Esikoululaiset ja ensiluokkalaiset tulevat usein kielipesään koulupäivän jälkeen. Inarinsaamenkielisessä opetuksessa käy myös Ivalosta kaksi oppilasta, jotka ovat ennen kouluikää olleet Ivalon inarinsaamenkielisessä kielipesässä. Useimmat muut Ivalon kielipesän lapset opiskelevat inarinsaamea äidinkielenä tai vieraana kielenä Ivalossa. (Kangasniemi, haastattelu 25.11.2002 ja Morottaja, kommentit 26.11.2002.)

Kielipesälapset opiskelevat kahdessa yhdysluokassa. Yhdessä ryhmässä ovat esikoululaiset, joita on kolme, ja kolmasluokkalaiset, joita on myös kolme. Toisessa ryhmässä on viisi ensiluokkalaista ja kaksi toisluokkalaista. Molemmissa ryhmissä on oma, inarinsaamenkielinen opettaja, joka opettaa kaikkia aineita inarinsaameksi, mutta

paria ainetta, ainakin englannin kieltä ja liikuntaa opettavat suomenkieliset opettajat. Inarinsaamenkielisiä oppikirjoja on vain kielen ja ympäristöopin opetukseen, muissa aineissa käytetään suomenkielisiä oppikirjoja. Tämä toimii käytännössä niin, että lapset lukevat kirjan tekstit ja tehtävät suomeksi, mutta tunneilla puhutaan kuitenkin saamea.

Tarkkailin molempien ryhmien lapsia 25.-26.11.2002. Havaintojeni mukaan lasten kielenvalinta noudatteli samoja linjoja kuin kielipesässäkin (ks. luku 4.3.1.), eli opettajan kanssa he puhuivat enimmäkseen saamea ja keskenään suomea. Kaikki vuoden 2001 nauhoiteaineiston (ks. luku 4.3.) lapset olivat nyt koulussa. Koululaisten saamenkielisessä puheessa esiintyi selvästi vähemmän suomen vaikutusta kuin nauhoiteaineistossa. Petra Kuuva, joka opettaa kolmasluokkalaisia, kertoi, että heidän kanssaan on välillä turvaututtava suomen kieleen, koska he opiskelivat ensimmäisellä luokalla suomen kielellä. Matematiikan tunneilla on myös käytettävä jonkin verran suomea, koska joitain termejä ei ole olemassa inarinsaameksi. Kuuva uskoi kuitenkin tilanteen helpottuvan tulevaisuudessa, kun inarinsaamenkielinen opetus vakiintuu ja oppikirjoja saadaan lisää. (Kuuva, kommentit 25.11.2002.)

Opettajien mukaan lapset selviävät saamenkielisestä opetuksesta hyvin. Eräiden lasten saamen kielen taito on lähes äidinkielen tasolla, mutta useimmilla suomi on vahvempi kieli. Lapset oppivat kirjoittamaan ja lukemaan samaan aikaan saameksi ja suomeksi, eikä se tuota suurempia vaikeuksia. Kirjoitustaito on kuitenkin yleensä parempi suomen kielessä ja useimmat lukevat mieluummin ja paremmin suomeksi. Ruokatunnilla kaikki inarinsaamenkieliset lapset syövät samassa luokassa, ja yhdessä on sovittu, että tässä tilanteessa puhutaan vain saamea. Useimmat lapset kykenevätkin jo puhumaan melko "puhdasta" saamea. He käyttävät edelleen saamenkielisessä puheessa suomen kielen sanoja, jos eivät tiedä saamenkielistä vastinetta. Vain yksi esiluokkalainen käytti yhä runsaasti molempia kieliä sekaisin. (Morottaja ja Kuuva, kommentit 25.-26.11.2002.)

Ritva Kangasniemen mukaan (haastattelu 25.11.2002) joidenkin lasten suomen kielen kehitys on vähän jäljessä samanikäisiin suomen kielessä yksikielisiin lapsiin verrattuna, mutta tämän tilanteen on uskottu korjaantuvan. Varhaisessa täydellisessä kielikylyvyssä (ks. luku 4.1.) on tavallista, että lapsen äidinkielen taito jää alkuvaiheessa jälkeen yksikielisten lasten taidosta, mutta muutaman vuoden sisällä koulun aloittamisesta kielikylypylapset saavuttavat yksikielisten lasten äidinkielen tason ja usein jopa ohittavat sen (Laurén 2000: 71). Kielipesän opettajat, Anarâškielâ servin aktiivit ja lasten vanhemmat eivät näe kielipesälästen suomen kielen kehittymisen suhteen mitään

pelättävää. Suomen kieli ympäröi lapset joka puolelta ja he oppivat kielen varmasti hyvin (Kangasniemi, haastattelu 25.11.2002).

Inarissa toimivassa Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa on pidetty eripituisia inarinsaamen kielen kursseja. Kevätlukukaudella 1999 järjestettiin puolen vuoden mittainen kurssi, joka oli tarkoitettu erityisesti kielipesälästen vanhemmille. Kurssille osallistui muutama äiti, mutta myös muita saamelaisia ja suomalaisia, yhtenä heistä minä. Kaikki kielipesälästen äidit pitivät kurssia hyödyllisenä. Joku alkoi lukea lapselle inarinsaamenkielisiä kirjoja, toinen ryhtyi käyttämään inarinsaamea yksinkertaisissa tilanteissa kotona, kolmas saattoi nyt auttaa lastaan inarinsaamen kielen läksyjen teossa.

Eräässä perheessä kielitilanne muuttui kielipesän ja kurssin ansiosta radikaalisti: perheen äiti alkoi kielenoppimisen myötä puhua kielipesässä olevalle pojalleen inarinsaamea, samoin myöhemmin syntyneille lapsilleen. Äiti on syntyjään suomalainen, mutta lasten isä on inarinsaamelainen ja perhe asuu isän vanhempien naapurissa. Isoäiti on puhunut lapsenlapsille alusta asti inarinsaamea, vaikka isälle puhuttiin tämän lapsuudessa suomea. Tämä perhe on esimerkki käänteisestä kielenvaihdosta, jota inarinsaamelaisten parissa on muutenkin tapahtunut runsaasti viime vuosina. Ilmiö ei ole rajoittunut aktivistien ydinjoukkoon, vaan monet ns. tavallisetkin inarinsaamelaiset ovat opiskelleet inarinsaamea ja lisänneet sen käyttöä.

Kielipesän ansiosta inarinsaamen kielen arvostus on kasvanut niin kielenpuhujien kuin ympäristönkin silmissä, kun on nähty, miten kielen tilanne on lyhyessä ajassa parantunut. Inarinsaamen kielen käyttö on viime vuosina kasvanut jatkuvasti ja kaiken kaikkiaan tilanne on nyt aivan toinen kuin vuonna 1997. (Kangasniemi, haastattelu 25.11.2002.)

Marjut Aikio (1988: 313) kuvaa tutkimuksessaan saamelaisten kielenvaihdon kierrettä: kun kieltä käytetään vähän, sen käytölle ei luoda edellytyksiä, ja edellytysten puuttuessa käyttö vähenee entisestään. Inarinsaamelaisten esimerkki osoittaa, että kielenvaihdon kierre voidaan katkaista ja kielenvaihdon suunta on mahdollista kääntää. Se on verrattavissa maorien kielipesätoiminnan tuloksiin ja näyttäisi antavan uudenlaista toivoa uhanalaisille kielille.

4. KIELIPESÄ KIELENOPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Tässä luvussa tarkastelen kielipesälästen kielenomaksumista ja kielen erityispiirteitä. Alaluvussa 4.1. esittelen lyhyesti kielikylpyä sekä kielikylpy- ja kaksikielisyystutkimusta, luku perustuu lähdekirjallisuuteen. Alaluvuissa 4.2. ja 4.3. kuvaan karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesälästen kielellistä kehitystä ja kielipesässä käyttämää kieltä. Alaluvussa 4.4. kokoan yhteen kahden kielipesän kehityslinjoja ja pohdin, mistä johtuvat niiden väliset erot. Alaluvut 4.2.-4.4. perustuvat omaan tutkimusaineistooni.

4.1. KIELIKYLPY JA LAPSEN KAKSIKIELISYYS

Koska kielipesämenetelmällä on paljon yhtymäkohtia kielikylpymenetelmän kanssa, lienee paikallaan esitellä kielikylvyn periaatteita ja kielikylvyllä saavutettuja tuloksia. Kielikylpy (engl. *immersion*, ruots. *språkbåd*) on enemmistökieliselä lapsille tarkoitettu kielenoppimismenetelmä, jonka kautta lapset omaksuvat toisen kielen tai jopa useampia kieliä. Kielikylpyopetus lähti käyntiin Kanadassa, kun maa muuttui virallisesti kaksikieliseksi ja molempien kielten – englannin ja ranskan – taito tuli välttämättömäksi monilla yhteiskunnan aloilla. Kielikylpyopetusta alkoivat vaatia nimenomaan englanninkielisten lasten vanhemmat, jotka tajusivat, ettei tavallinen ranskan kielen kouluopetus taannut lapsille tarpeeksi hyvää kielitaitoa. Ensimmäinen kielikylpyryhmä aloitti toimintansa vuonna 1965 ja vähitellen kielikylpyopetus levisi niin, että sitä on nyt tarjolla koko Kanadassa ja joka kymmenes kanadalainen lapsi opiskelee kielikylvyssä. (Laurén 2000: 38, 59-61.)

Tässä yhteydessä kannattaa tarkastella käsitteitä *kaksikielisyys* ja *äidinkieli*. Skutnabb-Kankaan (1988) mukaan ne voidaan määritellä neljästä lähtökohdasta. Alkuperäkriteerin mukaan henkilön äidinkieli on se kieli, jonka hän on oppinut ensimmäisenä, ja kaksikieliseksi määritellään tällöin henkilö, joka on oppinut kaksi kieltä alusta asti. Hallintakriteerin mukaan henkilön äidinkieli on se kieli, jonka hän hallitsee parhaiten, joten kaksikieliseksi määritellään henkilö, joka hallitsee kaksi kieltä täydellisesti tai yhtä hyvin. Käyttökriteerin mukaan henkilön eniten käyttämä kieli katsotaan hänen äidinkielekseen ja kaksikieliseksi katsotaan henkilö, joka käyttää kahta

kieltä. Viimeinen kriteeri koskee henkilön omaa samastumista. Sen mukaan henkilön äidinkieli on se, johon hän itse samastuu tai jonka puhujana toiset häntä pitävät, ja kaksikielinen on sellainen henkilö, joka samastuu kahteen kieleen tai jota muut pitävät kaksikielisenä. (Skutnabb-Kangas 1988: 63.) Määritelmiin liittyy eräitä ongelmia, mutta niitä ei liene tarpeen eritellä tässä yhteydessä (aiheesta ks. Skutnabb-Kangas 1988: 64-68).

Kanadasta kielikylpymenetelmä on levinnyt ympäri maailmaa. Suomeen se rantautui 1980-luvun puolivälissä: idea suomenkielisille lapsille suunnatusta ruotsinkielisestä kielikylvystä esiteltiin Vaasassa vuonna 1985 ja ensimmäinen ryhmä alkoi toimia 1987. Kokeilu aloitettiin 6-vuotiaiden ryhmässä. Hanke herätti laajaa kiinnostusta mm. lehdistössä ja sai myös sitkeitä vastustajia. Kielikylpy eroaa radikaalisti perinteisestä kielenopetuksesta, joten on luonnollista, että se herättää epäluuloja. Yleisimpiä vastustajien perusteluja olivat esim. seuraavat: lapsi ei voi oppia toista kieltä, ennen kuin osaa oman äidinkielenensä tarpeeksi hyvin; lapsen äidinkieli kehittyy puutteellisesti, mistä aiheutuu psyykkisiä ongelmia; lapset jäävät jälkeen tiedollisessa kehityksessä, oppilaista tulee puolikielisiä; menetelmä sopii vain kielellisesti lahjakkaille lapsille. Argumentit olivat hyvin samantapaisia kuin muissakin maissa, mm. Kanadassa esitetyt. Ne perustuvat kaikkialla samanlaiseen kansanomaiseen käsitykseen kielenoppimisesta, ja niitä esittävät yleensä yksikieliset aikuiset, jotka ovat kokeneet vieraiden kielten opiskelun raskaana. Tällaiset henkilöt luulevat, että toisen kielen oppiminen on raskasta myös lapsille. (Laurén 2000: 80-83.)

Menestyksekkäimmäksi kielikylpyohjelmaksi on osoittautunut *varhainen täydellinen kielikylpy*, joka alkaa jo ennen kouluikää. Siinä kielikylpykieltä käytetään aluksi jatkuvasti ja kouluun siirryttäessä lasten äidinkielen osuus kasvaa vähitellen. Muita kielikylpyohjelmia ovat *viivästetty* ja *myöhäinen kielikylpy*, jotka alkavat 4.-5. luokilla tai tätäkin myöhemmin. Kielikylpy voi olla osittaista tai täydellistä. Se voi olla myös kaksisuuntaista, jolloin sekä enemmistö- että vähemmistökielisistä oppilaista koostuvaa ryhmää opetetaan molemmilla kielillä, päämääräänä kaikkien kaksikielistyminen. Kielikylvyksi on joskus kutsuttu sellaisia opetusmuotoja, jotka eivät sovi kielikylvyn määritelmään, kuten vähemmistökielisille lapsille tarkoitettua aluksi omakielistä, myöhemmin kokonaan enemmistökielistä opetusta, joka johtaa kaksikielisyyden sijasta enemmistökielisyyteen, eli ns. *kieliupotusta* (engl. *submersion*, ruots. *språkdränkning*). (Laurén 2000: 38-42.)

Päiväkoti-iässä alkavan kielikylvetyksen tarkoitus on ensimmäisenä vuonna lähinnä lasten passiivisen kielitaidon kehittäminen. Vähitellen lapsia aletaan rohkaista

aktiiviseen tuottamiseen, mutta heitä ei yleensä painosteta käyttämään kielikylypykieltä, vaan annetaan heidän omaksua se omaan tahtiinsa. Opettajien tulee osata kielikylypykieltä täydellisesti, mutta myös lasten äidinkielen ymmärtäminen on välttämätöntä. Aluksi opettaja käyttää viestinsä perillemenon varmistamiseksi mahdollisimman paljon elekieltä ja äänenpainoja. (Laurén 2000: 98-99.)

Kanadan englanninkielisten lasten ranskankielisistä kielikylypyä koskevia tutkimuksia alettiin julkaista 1970-luvulla. Lambertin ja Tuckerin tutkimuksessa vuodelta 1972 kävi ilmi, että kielikylyvyn vastustajat olivat olleet väärässä: lasten äidinkieli oli kehittynyt normaalisti, oppimistulokset eri aineissa olivat yhtä hyviä kuin vertailuryhmillä ja lisäksi he olivat oppineet ranskan kieltä huomattavasti paremmin kuin perinteistä vieraan kielen opetusta saaneet. Täysin tasapainoisesti kaksikieliseksi oppilaita ei kuitenkaan voinut sanoa (joskin on huomautettava, että koko täydellisen kaksikielisyyden käsite on ongelmallinen). Swainin ja Lapkinin tutkimus vuodelta 1982 osoittaa, että varhaisessa täydellisessä kielikylyvyssä lasten äidinkielen kehitys oli vertailuryhmiä hitaampaa, mutta ikävuosien karttuessa jopa tehokkaampaa. Oppilaiden englanninkielinen identiteetti oli säilynyt vahvana, mutta heidän asenteensa ranskan kieltä ja ranskankielisiä kohtaan olivat hyvin positiivisia. Ranskan kielen passiivinen taito oli kehittynyt kielikylypyoppilailla lähes äidinkielisten lasten tavoin, mutta aktiivinen kielenkäyttö oli kehittynyt hitaammin, vaikkakin huomattavasti paremmin kuin perinteisessä vieraan kielen opetuksessa. Tutkijat päätyivätkin samaan kuin jo Lambert ja Tucker omassa tutkimuksessaan: lasten aktiivisen kielenkäytön kehittymiselle on tärkeää se, että heillä on mahdollisuus käyttää ranskaa myös koulun ulkopuolella. (Laurén 2000: 64-72 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Alle kouluikäisten kielenomaksumisen mittaaminen on vaikeaa, koska toisin kuin koulaisilla, testien ja kyselyiden käyttäminen ei onnistu. Pikkulasten kielikylypytutkimus on suurelta osin etnografista. Tutkijan on vietettävä paljon aikaa lasten kanssa, tunnettava heidän taustansa ja saavutettava heidän hyväksyntänsä. Viinisalon tutkimuksessa Helsingin ensimmäisestä ruotsin kielikylyvystä käy ilmi, että kolmen vuoden kielikylyvyn jälkeen lapset ymmärsivät ruotsia erittäin hyvin. Kuitenkin he puhuivat henkilökunnalle yleensä suomea, koska tiesivät näiden ymmärtävän sitä, eikä heitä pakotettu käyttämään ruotsia. (Laurén 2000: 97, 100 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Ensimmäinen askel lapsen kielikylypykielen käytössä on se, että hän alkaa käyttää kielikylypykielen sanoja äidinkielisessä puheessa, yleensä äidinkielen mukaan taivutettuna. Kielikylypylasten kielen kehityksessä huomattiin jo varhain selvä tendenssi

omaksua uudesta kielestä myös fraaseja, joita käytettiin äidinkielen seassa. Perinteisessä vieraan kielen opetuksessa kielten sekoittamista ei ole sallittu. (Laurén 2000: 101-102.)

Onko merkitystä sillä, miten läheinen tai kaukainen kielikylpykieli on lapsen äidinkielelle? Kysymys on erityisen mielenkiintoinen tämän tutkimuksen kannalta. Kanadassa on havaittu, että englannin ja ranskan sukulaisuus aiheuttaa hankaluuksia, koska kielten välinen interferenssi on tavallista. Suomea ja ruotsia on pidetty hyvänä kieliparina, erityisesti varhaisessa täydellisessä kielikylvyssä, sillä kielten keskeiset rakenteelliset erot omaksutaan aikaisessa omaksumisvaiheessa paremmin. Ruotsiksi lukemaan ja kirjoittamaan oppineet lapset omaksuvat suomen kirjoitusjärjestelmän helposti, koska siinä äänne- ja kirjoitusasut vastaavat toisiaan. Yleisesti ottaen suomenkieliset omaksuvat ruotsin kielen kielikylvyn kautta todella hyvin. He saavuttavat toiminnallisen kaksikielisyyden tason ja halun käyttää kieltä aktiivisesti. Heidän äidinkieltensä kehittyy jopa paremmaksi kuin yksikielisillä suomenpuhujilla ja heistä tulee kielellisesti luovempia. (Laurén 2000: 171-173.)

Sirje Hassinen on tutkinut viron ja suomen kielessä kaksikielisten lasten kielellistä kehitystä ja kielen piirteitä. Hänen tutkimansa lapset asuivat suomenkielisessä ympäristössä, heidän isänsä puhui heille suomea ja äiti viroa. Lapset valitsivat kielen yleensä keskustelukumppanin mukaan, mutta heillä esiintyi runsaasti kaksisuuntaista kielten yhdistymistä, suomen kielessä oli viron vaikutusta ja viron kielessä suomen vaikutusta. Yhdistyminen oli sekä fonologista että semanttista ja morfosyntaktista ja sitä tapahtui sekä vapaiden että sidonnaisten morfeemien tasolla. (Hassinen 2002: 178.)

Hassisen tutkimilla lapsilla kielten yhdistyminen oli runsaampaa kuin kaksikielisyystutkimusten esimerkkilapsilla yleensä, minkä hän katsoo johtuvan mm. suomen ja viron läheisestä sukulaisuudesta ja kielten välisistä yhtäläisyyksistä. Indoeurooppalaisissa kielissä kaksikielisillä lapsilla kielten yhdistyminen väheni tutkimusten mukaan lapsen täytettyä kaksi vuotta, kun tietoisuus kahdesta erillisestä kielestä kasvaa. Hassisen aineistossa kielten yhdistyminen sitä vastoin lisääntyi kolmannen ikävuoden alussa ja se oli runsasta vielä tutkimuksen loppuvaiheessa lasten täytettyä neljä vuotta. Suomen ja viron keskinäistä yhdistymistä tapahtui eniten kielten päällekkäisissä kohdissa, joissa muodot olivat samankaltaisia, mutta toimivat eri funktioissa. Sen sijaan kokonaan erilaisten piirteiden sekoittuminen oli harvinaisempaa. Yhdistyminen ilmeni mm. toisen kielen sanamallin laajenemisena, kontaminaatioina ja kaksikielisinä yhdyssanoina. Yhdistyminen oli alussa enimmäkseen leksikaalista, mutta

lasten kasvaessa yhä enemmän morfofonologista ja –syntaktista. (Hassinen 2002: 182-190.)

Hassinen on hylännyt tutkimuksessaan perinteiset, lähinnä aikuisten kaksikielisyyttä käsittelevän tutkimuksen käsitteet *lainaaminen* ja *koodinvaihto*. Sekä lainaaminen että koodinvaihto edellyttävät puhujan tietoisuutta kahdesta (tai useammasta) kielestään ja kielten eriytymistä. Kaksikielisten pikkulasten kohdalla tästä ei voida vielä puhua. Käsitettä *kielten sekoittuminen* Hassinen ei käytä sen negatiivisen sävyn vuoksi, sen sijaan hän puhuu koodien yhdistymisestä, kuten edellä tuli ilmi. (Hassinen 2002: 45 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Yhdyn Hassisen näkemykseen siitä, että lainaaminen ja koodinvaihto ovat ongelmallisia, jopa harhaanjohtavia käsitteitä lasten kielen tutkimuksessa. Omassa kieliaineistossani (luvut 4.2. ja 4.3.) esiintyy kuitenkin sellaisia piirteitä, joiden analysoimiseen en ole toistaiseksi löytänyt käyttökelpoisemmiakaan termejä. Siksi varsinkin lainaamisen käsite tulee muutaman kerran esille aineiston tarkastelussa.

4.2. KARJALAN KIELIPESÄ

Tässä luvussa esittämäni tiedot perustuvat nauhoitusaineistoon ja muistiinpanoihini ensimmäisen lukuvuoden 2000-2001 ajalta. Myöhempää kehitystä esittelen lyhyesti. On selvää, että nykyisin kielipesässä vallitsee erilainen tilanne kuin ensimmäisenä vuonna, mutta se jää toistaiseksi tutkimukseni ulkopuolelle. Tavoitteeni on kuvata sitä, miten karjalaisten lasten aktiivinen ja passiivinen kielenomaksuminen kehittyi ensimmäisen vuoden aikana ja millaista heidän omaksumansa karjalan kieli oli.

Käytän kielipesän lapsista nimikirjaimia, esim. A.P., ja jos katson tarkemman määrittelyn tarpeelliseksi, käytän ilmauksia kuten "kolmevuotias poika A.P.". Esimerkeissä, joissa esiintyy lasten tai heidän sisarustensa etunimiä, käytän nimen alkukirjainta. Kuvitteellisissa esimerkeissä käytän keksittyjä etunimiä. Kielipesän opettajista käytän etunimiä Anni ja Nadja. Kielenaineksen olen litteroinut vakiintunutta vienankarjalan kirjoitustapaa mukailen (esim. Zaikov 1992, 2001a, 2002): sen mukaan merkitsen liudennuksen vain takavokaalin edellä ja suhu-s:ää en merkitse ollenkaan.

Venäjänkielisen aineksen olen suomentanut aina. Karjalankielisen aineksen olen suomentanut silloin, kun olen pitänyt sitä suomalaiselle vaikeana ymmärtää ja lisäksi aina venäjänkielisten lausumien osana. Kaikessa kielipesän kieliaineuksessa, niin opettajien kuin lastenkin tuottamassa, olen merkinnyt venäjänkielisen aineksen

lihavoiduin kirjaimin. Vaikka lasten lausumien lähtökieli on yleensä venäjä eikä karjala, pidän selkeimpänä tapana merkitä juuri venäjänkielistä ainesta, sillä myös inarinsaamen kielipesän kieliaineistossa olen lihavoinut lasten äidinkielen, suomen aineksen. Lisäksi luvun esimerkeissä ja liitteenä (Liite 3) olevassa keskustelussa on mukana opettajien pitkiä karjalankielisiä lausumia. Olen erottanut tekstistä sisennettynä ja käännettynä sellaisia lasten lausumia, jotka kuvastavat jotain käsittelemääni kielen tai kielenkäytön piirrettä. Opettajien lausumia ja fiktiivisiä esimerkkilauseita ei ole sisennetty.

4.2.1 KEHITYS ENSIMMÄISENÄ VUONNA 2000-2001

Kuten luvussa 3.2.4. tulee ilmi, lapsia tuli kielipesään alussa kymmenen. Tyttöjä ja poikia oli molempia viisi. Vuonna 1996 syntyneitä oli kaksi, vuonna 1997 syntyneitä viisi ja vuonna 1998 syntyneitä kolme. Kaksi pienintä lasta, R.S. ja D.B. eivät puhuneet pesään tullessaan venäjää kuin yksittäisiä sanoja ja joitakin kaksisanaisia lauseita, muut lapset puhuivat venäjää melko paljon tai paljon. Lasten karjalan kielen taito oli hyvin vähäistä. Enimmillään se koostui yksinkertaisten fraasien ymmärtämisestä. Eräs tällainen fraasi, jonka kaikki lapset tiesivät, on kehoitus *Anna n'okkua!* 'Anna nenää!'. (Nenien hierominen vastakkain on perinteinen karjalainen hellyydenosoitus, jota käytetään varsinkin lasten kanssa hyvästellessä.) Muutama lapsi tiesi jonkin verran yksittäisiä sanoja, eniten L.T., joka osasi koko joukon eläinten nimiä. Joukossa oli kuitenkin paljon sellaisia lapsia, jotka eivät osanneet karjalaa aktiivisesti tai passiivisesti käytännössä ollenkaan.

Olin kielipesässä ensimmäisen viikon syyskuussa 2000 ja seurasin, miten lapset sopeutuivat kielipesään ja suhtautuivat karjalan kieleen. Vastoin minun ja opettajien pelkoja lapset eivät protestoineet karjalankielistä ympäristöä millään lailla. He tuntuivat kiinnostavan hyvin vähän huomiota koko kielen puhumiseen. Ainakin kolme pienintä lasta tulivat lastentarhaan ensimmäistä kertaa, he eivät olleet koskaan käyneet venäjänkielistä lastentarhaa. Myöhemmin pari näiden lasten vanhempaa arveli minulle lapsensa ajatelleen, että lastentarhassa kuuluukin puhua karjalaa.

Toisinaan, etenkin ruokaillessaan, lapset jäivät katselemaan opettajia ja minua tiiviisti ja kuuntelemaan karjalankielistä puhettamme ääneti hymyillen, kuin kummastuneina. Toisena päivänä Anni kysyi vahingossa venäjäksi eräältä pojalta, ottaako tämä lisää ruokaa. Hän tajusi heti virheensä ja veti käden suulleen. Lasten

reaktio oli huvittava: he purskahtivat kaikki nauruun ja nauroivat pitkään vuoroin Annia, vuoroin Nadjaa ja minua vilkuillen. Vastaavaa olen havainnut myöhemminkin. Opettajat puhuvat lapsille vain karjalaa, mutta keskenään myös venäjää, ja joskus, kun he ovat sanoneet toisilleen jotain venäjäksi, joku lapsista on reagoinut tilanteeseen nauramalla tai muuten huomiota kiinnittämällä.

Lapset eivät myöskään alussa osoittaneet minkäänlaisia hermostumisen merkkejä, vaikkeivat ymmärtäneet, mitä heille sanottiin. Opettajat kertoivat minulle jälkepäin alkuvuokkoina sattuneesta tapauksesta. Jokaiselle lapselle annettiin alussa oma symbolinsa, esim. auto, pallo tai jänis, joka esiintyy heidän tuolissaan, naulakossaan ja käsipyyhkeessään. Eräs poika pyyhki kätensä väärään pyyhkeeseen ja toinen opettajista opasti häntä toistelemalla: *Kačo tämä on A:n, tässä on A:n kontie.* (*kontie* 'karhu'). Poika oli suuttunut ja tiuskaissut:

1. *Ja ne vižu nekakogo kontie, zdes tol'ko odna miška!*

'En minä näe mitään 'kontieta', täällä on vain yksi nalle.'

Alkuaikoina vaikeinta toiminnassa oli lasten huomion kiinnittäminen ja paikoillaan istuttaminen. Heti ryhmään totuttuaan he alkoivat leikkiä ja riehua vilkkaasti keskenään eivätkä kiinnittäneet mitään huomiota opettajien karjalankielisiin kutsuihin ja kehotuksiin kuten *Nyt ottakkaa stuulat myö rupiemma kalenterie kaččomah!* (*stuulat* 'tuolit'), *Läkkä suoriemah ta pihalla!* (*suoriemah* 'pukeutumaan'), *Nyt pitäy lelut kerätä.* Niinpä ainoa vaihtoehto oli ottaa lasta kerrallaan kädestä kiinni ja näyttää, mitä piti tehdä. Kuten kielikylvyssä aina, kielipesän opettajilta vaaditaan alkuaikoina paljon kärsivällisyyttä ja näyttelijänkykyä. Opettajan täytyy myös sietää sitä, että suhde lapsiin saattaa alussa jäädä etäisemmäksi kuin tavallisessa lastentarhassa, kun kielelliset vuorovaikutusmahdollisuudet ovat heikot. Lapsille on tärkeää tehdä selväksi se, että opettaja ymmärtää heitä, vaikkei itse puhukaan samaa kieltä. Tässä suhteessa Uhtuan kielipesässä ei esiintynyt ongelmia. Lapset näyttivät tuntevan olonsa turvallisiksi ja puhuivat opettajille vilkkaasti venäjää.

Karjalan kielen omaksumisessa oli lasten välisiä eroja alusta asti. Eräät lapset toistivat sanoja mielellään opettajien perässä, alkoivat matkia sanoja ja lyhyitä fraaseja ja käyttää karjalankielisiä sanoja venäjänkielisessä puheessaan jo ensimmäisinä päivinä. Toiset lapset eivät halunneet toistaa sanoja opetustuokioiden aikana eivätkä alkaneet käyttää niitä.

Seuraavan kerran kävin kielipesässä lokakuun 2000 puolessavälissä. Lapsille pidettiin joka päivä kalenteritunti, jossa pahvitaululle kiinnitettiin erilaisia sanoja ja kuvia sen mukaan, mikä päivä ja kuukausi oli ja millainen sää oli. Samalla opeteltiin sanoja erilaisten lorujen ja leikkien muodossa. Tämän tuokion aikana lapset olivat omaksuneet kieltä selvästi parhaiten. He ymmärsivät jo yksinkertaiset kysymykset ja kehotukset karjalaksi: *Missä on teilä silmät? Tule näytä ken on tyttö! Mi tämä on? Kuin sanou koira?* Erityisesti kalenteria koskeviin kysymyksiin lapset myös vastasivat karjalaksi. Yleisimmät fraasit sanottiin aina karjalaksi: *Terveh!, Näkemiin!, Passipo!* ('kiitos'). Eläintennimiä ja ruumiinosia lapset tiesivät karjalaksi jo paljon, koska niitä oli opeteltu eniten ja ilmeisesti ne olivat lapsista mielenkiintoisia. Monet osasivat laskea yhdestä kymmeneen ja tiesivät värejä. Kielellisesti kehittyneimpiä olivat M.C., joukon vanhin, ja A.P. Kaikki lapset olivat alkaneet käyttää karjalankielisiä sanoja yhdessä venäjänkielisten sanojen ja erisnimien kanssa, esim.

2. *talo nado* 'talo tarvitaan',

3. *aurinko malenkaja* 'aurinko pieni'

4. *Denis tyttö*. 'Denis (on) tyttö'

Eräänä päivänä panin lapsia päiväunille ja yhtäkkiä kaikki alkoivat huudella karjalankielisiä fraaseja omista sängyistään. Yksi aloitti hokemalla jonkin laulun sanoja ja pian toiset yhtyivät meteliin kuka mitenkään.

Kolmas matkani oli ennen joulua 2000. Lapset olivat alkaneet sairastella kovasti, ja vuorollaan jokainen joutui jäämään kotiin jopa viikoiksi. (Venäjällä on tapana pitää sairaita kotona tai sairaalassa pitkiä aikoja, vaikka kyseessä olisi tavallinen flunssa.) Tämä häytti kielipesän toimintaa, sillä kun lähes joka päivä otettiin opetustuokioissa esille uusia sanoja ja asioita, poissaolevat lapset jäivät muista jälkeen. Usein he myös "venäläistyivät" kotona ollessaan niin, etteivät käyttäneet karjalankielisiä sanoja pitkään aikaan pesään palatessaan. Karjalan kielen ymmärtäminen ei sen sijaan tuntunut suuremmin kärsivän poissaoloista.

Opettajien mielestä ja omien havaintojeni mukaan lapset ymmärsivät nyt suunnilleen kaiken, mitä opettajat heille päivän mittaan puhuivat. Kun heiltä kysyttiin jokapäiväisiin asioihin liittyviä kysymyksiä, he vastasivat niihin odotuksenmukaisella tavalla, mutta edelleen enimmäkseen venäjäksi. Havaitsin lasten ymmärtävän esim.

kysymykset *Et taho enämpi syyvä? Kuin se tulou karjalaksi? Pitäykö siula vielä suppie?* (suppie 'keittoa') *On siula toiset puksut?* (puksut 'housut') *Kunne mäni hiiri?* (kunne 'minne') Ymmärtämistä oli kuitenkin vaikea mitata luotettavasti, ja joskus epäilin, että lapsi nyökytteli, vaikkei ymmärtänytkään. Kun esim. sanoin eräälle pojalle: *A. kačo ettei vain R. ota näitä paperie!* ja hän nyökkäsi, en voinut tietää, oliko hän todellisuudessa ymmärtänyt koko kehotuksen vai ei. Kuinka pieni aines riitti siihen, että lapsi ymmärsi aikuisen viestin? Oliko kyse joskus pelkästä intonaatiosta tai eleistä? Ymmärsikö lapsi lauseesta pari sanaa ja täydensi sitten mielessään lauseen kokonaiseksi viestiksi? Testasin kerran D.B.:tä antaessani hänelle vauhtia keinussa. Kysyin aivan samanlaisella intonaatiolla ensin *Vieläkö pitäy?* 'Vieläkö haluat?' ja sitten *Jo siula riittäy?* 'Joko sinulle riittää?' Poika reagoi kysymyksiini odotuksenmukaisesti siihen nähden, että halusi vielä keinua: ensin myöntämällä ja sitten kieltämällä.

M.C.:n lisäksi kolme pienintä lasta tuntuivat omaksuneen kieltä tässä vaiheessa kaikkein tehokkaimmin. D.B.:llä ja R.S.:llä eräät kieliopilliset rakenteet, kuten omistusrakenne ja genetiivi, tuntuivat kehittyneen yksinomaan karjalaksi, venäjäksi ei vielä ollenkaan, tästä lisää luvussa 4.2.2.. Pienimmät myös toistivat ja matkivat aikuisten sanomia lauseita runsaasti. Kun joku opettajista torui lasta *Paha poika!*, pienimmät huusivat usein heti kuorossa *Aha oika!*

Lapset laulelivat itseksensä paljon karjalankielisiä lauluja ja loruja, joita olivat oppineet. Karjalan sanoja käytettiin edelleen venäjän seassa, mutta Annin mielestä käyttö oli vähentynyt. Opettajien mielestä kodin kieliympäristö vaikutti lasten kielenkäyttöön selvästi: ne lapset, joiden kotona puhuttiin eniten, käyttivät karjalaa eniten.

Seuraavan kerran olin kielipesässä tammikuun 2001 puolenvälin molemmin puolin. Lasten sairastelu oli jatkuva ongelma, joka vaikutti kielipesän tuloksiin konkreettisesti. Kielen ymmärtäminen näytti kehittyvän edelleen. Esim. kysymykseni *Ken karjuu?, Oletko sien nähnyän tämmöstä pokkoa?* (pokkoa 'pässiä') ja *Lähet sie miun kera nurkkah?* tuottivat odotuksenmukaisia vastauksia. Tarkkaillessani lapsia nyt pitemmän ajan kuin koskaan ennen havaitsin runsaasti karjalan sanojen käyttöä joko venäjänkielisen puheen seassa tai kaksisanaisissa lausumissa, joissa toinen osa oli venäjää, esim.

5. **Tam lintu.** 'Siellä on lintu.'

6. **Ješ čo leipyä!** 'Lisää leipää!'

Pienimmät lapset käyttivät eniten kieliopillisiä rakenteita, mutta vanhin lapsi M.C. alkoi osoittautua selvästi alttiimmaksi kielenomaksujaksi. Toisin kuin monet pienemmät ja villimmät, hän malttoi istua paikoillaan ja kuunnella opettajien puhetta ja ehkä siksi omasikin jo laajan sanavaraston. Hänellä tuntui olevan hyvä muisti ja myös halu oppia kieltä, ja hän oli ainoita, jotka olivat alkaneet käyttää spontaanisti karjalankielisiä sanoja sellaisenaan ja kokonaisia lauseita.

Kuten jo mainitsin, yleensä ammuisin pidettävä kalenterituokio oli tilanne, jossa lapset käyttivät paljon karjalaa. Niinpä he oppivat nopeasti luontoon, säähän ja aikaan liittyviä sanoja ja fraaseja. Tammikuun aineistossani on seuraavia esimerkkejä:

7. *A zavtra budet tuuli?* 'Tuleeko huomenna tuulta?'

8. *Aurinko tol'ko svetlom.* 'Aurinko vain on kirkkaana.'

9. *Ja vižu lumi.* 'Minä näen lunta.'

Mielenkiintoinen tapaus oli kolmevuotias poika E.T., jolle näytti selvimmin kehittyneen metakielellinen kompetenssi ja tietoisuus kahdesta kielestään. Hän kyseli aikuisilta hyvin paljon, mitä mikäkin oli karjalaksi, ja esitteli tietojaan aikuisille ja lapsille:

10. *Kak budet tjomnyj po-karel'ski?* 'Miten on 'pimeä' karjalaksi?'

11. *Ja znaju čto po-karel'ski ptica eta lintu!*

'Minä tiedän, että karjalaksi 'lintu' se on 'lintu!'.

Pojan isä kertoi minulle myöhemmin, miten tämä tietoisuus näkyi kotona mm. eri karjalan murteiden erottamisella (ks. luku 5.2.).

Viidennen kerran matkustin Uhtualle maaliskuun 2001 alussa. Karjalan kielen ymmärtäminen oli vahvistunut entisestään ja tuottaminenkin oli lisääntynyt kaikilla. Kun Anni sanoi R.C.:lle: *Sano kontiella että ei pie torata!* 'Sano karhulle, että ei saa riidellä!', poika totteli ja sanoi leikkikarhulleen: *Ne nado rugat'sja, medved!* 'Ei saa riidellä, karhu!' Pienimmät lapset R.S. ja D.B. olivat talven aikana oppineet kovasti venäjää ja sitä myöten heidän karjalan puhumisensa oli vähentynyt. Sen sijaan

kolmanneksi pienin M.T., joka oli osannut venäjää aluperin, oli nyt alkanut puhua enemmän karjalaa. Lapset tiesivät jo tavallisimmat verbit ja osasivat värit ja vaatesanat. Sanojen taivutuksessa ja konstituenttien välisessä kongruenssissa oli vaikeuksia.

Viimeiset havaintoni ensimmäisen vuoden ajalta ovat toukokuun 2001 puolenvälin tienoilta. Suuria muutoksia edelliseen käyntiin verrattuna ei ollut tapahtunut. Toiset omaksuivat kieltä hiljalleen lisää, pienimmillä kehittyvä venäjän kieli tuntui painavan opittua karjalaa alleen. Esim. opettajan kysymys *Ken tänä päivänä halusi termältä čukeltoa?* 'Kuka tänä päivänä halusi laskea mäkeä?' tuotti odotuksenmukaisia vastauksia. Opettajat kertoivat lasten tottuneen heidän puhumaansa karjalaan: kun pesässä kävi joskus ulkopuolisia, jotka puhuivat lapsille karjalaa, lapset käänsivät katseensa opettajiin odottaen näiden kääntävän asian tutulle karjalalle!

Yhteenvedona voidaan todeta, että passiivinen kielitaito oli kehittynyt vuoden aikana hyvin kaikilla lapsilla, ja lukuvuoden lopussa he ymmärsivät vaikeuksista kaikki jokapäiväiset opettajien puhumat asiat. Aktiivisen kielitaidon kehitys oli ollut huomattavasti hitaampaa ja siinä näkyi suuria eroja lasten välillä.

Lopuksi kerrottakoon lyhyesti lasten myöhemmästä kehityksestä. Kielipesässä on jatkuvasti tapahtunut edistystä niin aktiivisen kuin passiivisen kielitaidon alueilla, mutta aktiivisen puheen tuottamisen kehitys on ollut koko ajan huomattavasti hitaampaa. Kysymyksiin vastaaminen karjalaksi ja spontaani karjalan puhuminen ovat lisääntyneet ensimmäisestä vuodesta, mutta eivät radikaalisti. Syksyllä 2002 tekemiä nauhoitusten ja havaintojen perusteella näyttää siltä, että karjalan kielestä ei ole muodostunut lapsille ainakaan kielipesässä aktiivista puhekieltä, vaikka he pystyvät puhumaan karjalaa silloin, kun on "pakko". Annin mukaan lapset vastaavat kysymyksiin muodollisissa tilanteissa yleensä karjalaksi, mutta vapaissa tilanteissa vähemmän. Ryhmässä on lapsia, jotka eivät käytä karjalaa spontaanisti juuri lainkaan, mutta useimmat käyttävät vähän. Annia lainatakseni: *Ei vet hyö olla höperöt: tiijetäh hyvin, jotta myö ymmärrämmä kaikki mitä hyö venäjäksi paissah – mintäh hyö ruvettais karjalaksi?* 'Eiväthän he ole tyhmiä: tietävät hyvin, että me ymmärrämme kaiken, mitä he puhuvat venäjäksi – miksi he alkaisivat puhua karjalaa!'

Kaksi pienintä lasta omaksui siis kieltä alussa suhteellisesti eniten, koska venäjän kielen taito oli vielä vähäistä. Lukuvuoden keskivaiheilla he alkoivat kuitenkin nopeasti omaksua venäjää, mikä tarkoitti karjalan puhumisen vähenemistä. Tällä hetkellä R.S. ja D.B. puhuvat venäjää sujuvasti, mutta karjalaa hyvin vähän: lupaavalta näyttänyt alku kääntyi venäjän kielen hyväksi. M.C. osoittautui "parhaaksi" kielenoppijaksi jo ensimmäisenä vuonna ja toisena vuonna kehitys jatkui samanlaisena:

opettajien kysymyksiin vastaaminen karjalaksi ja kielen spontaani käyttö lisääntyivät jatkuvasti. Syksyllä 2002 M.C. lähti kouluun, jossa kaikki opetus tapahtuu venäjän kielellä. Äidin mukaan tyttö käyttää kotona edelleen jonkin verran karjalaa, mutta sanoi itse parin kuukauden koulussa käynnin jälkeen, että on alkanut unohtaa kieltä.

L.T.:llä oli alussa selvästi paras pohja karjalan kielen omaksumiselle, sillä hänelle oli puhuttu kieltä kotona jonkin verran ja hän osasi karjalan sanoja enemmän kuin muut lapset. Siihen nähden hän omaksui kieltä ensimmäisenä vuonna yllättävän vähän. Myöhemmin tilanne on muuttunut, tyttö on alkanut käyttää karjalaa enemmän ja tällä hetkellä hän on ehkä kielipesän lapsista vahvin karjalanpuhuja. Syksyllä 2002 nauhoittamassani aineistossa tulee ilmi, että hän kykenee muodostamaan karjalaksi monisanaisia lauseita, joissa esiintyy aikamuotoja ja sijamuotoja. Muita tällä hetkellä vahvoja karjalan käyttäjiä ovat V.P. ja M.T. Kaikki kolme ovat tyttöjä.

Ensimmäisenä syksynä A.P. omaksui kieltä paljon ja käytti runsaasti karjalan sanoja venäjän kielen seassa, mutta hänen kohdallaan hyvin alkanut kehitys lopahti runsaiden poissaolojen myötä. Nykysin A.P. käyttää karjalaa melko vähän niin kuin muutkin pojat. Pojista eniten karjalaa käyttää R.C., Annin poika, joka kuulee kieltä kielipesän ulkopuolella melko paljon. Arvelen, että erot tyttöjen ja poikien välillä liittyvät yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi jotenkin kielipesän toimintameteihin. Muodollisten tilanteiden osuus kielen omaksumisessa on suuri. Tilanteet, joissa lasten on istuttava paikoillaan, kuunneltava opettajaa ja tuotettava kieltä mallin mukaan, eivät tunnu tuottavan tasapuolista tulosta. Pienimmät, kärsimättömimmät ja viltimmät lapset eivät yllä samaan kuin vanhemmat ja kuuliaisemmat. Toki syitä lasten välisiin eroihin voi etsiä muualtakin, mutta tämä on yksi mahdollisuus.

Syksyllä 2001 kielipesään tuli kolmevuotias poika O.R., jonka tapaus tuli esille luvussa 3.2.1.. Pojalle on puhuttu kotona pelkästään karjalaa, eikä hän osannut pesään tullessaan venäjän kieltä muuten kuin yksittäisiä sanoja. Opettajat toivoivat, että pojan esimerkki rohkaisisi muitakin lapsia puhumaan karjalaa, mutta näin ei käynyt. O.R. oli pitkään hyvin ujo ja syrjäanvetäytyvä, odotti äitiään päästäkseen kotiin eikä tahtonut osallistua lasten leikkeihin. Hän puhui opettajille karjalaa, mutta lapsille ei juuri mitään. Sitten samoihin aikoihin hän alkoi sitten puhua venäjää ja rohkaistua lasten joukossa. Nykyisin hän puhuu sujuvasti venäjää, muttei ole unohtanut karjalaa, koska äiti puhuu sitä kotona edelleen. Kielipesässä hän puhuu karjalaa opettajille ja venäjää lapsille. Joskus hän aloittaa puheen venäjäksi myös opettajille, mutta siirtyy karjalaan, kun hänelle huomautetaan asiasta.

Neljä syksyllä 2001 ja 2002 kielipesään tullutta lasta ovat kehittyneet kielellisesti suunnilleen keskivertolasten tavalla. Syksyllä 2002 kaikki ymmärsivät kieltä hyvin, mutta tuottamisen määrä vaihteli. Erään tytön isä on Suomesta muuttanut suomalainen, joka puhuu tytölle kotona suomea, mutta hiljaisena tyttö ei juurikaan puhu suomea kielipesässä. Toiselle tytölle hänen isoäitinsä puhuu paljon karjalaa.

4.2.2. LASTEN KIELEN ANALYSOINTIA

Jo ensimmäisenä syksynä kävi ilmi, että eri-ikäiset lapset omaksuvat kieltä eri tavalla. Ryhmän pienimmät, kaksivuotiaat R.S. ja D.B. osasivat venäjää hyvin vähän pesään tullessaan. Niinpä he omaksuivat karjalaksi sellaisia kieliopillisia rakenteita, joita eivät vielä osanneet venäjäksi: genetiivin ja omistusrakenteen. Kuten sen ikäiset lapset yleensäkin, he käyttivät sekä itsestään että toisista lapsista etunimiä persoonapronominien sijaan. On myös huomattava, että kielipesän opettajat puhuvat lapsista etenkin alussa hyvin paljon persoonapronominien sijaan etunimillä, koska nimien merkitys on kaikille selvä. Genetiivirakenne esiintyi jatkuvasti mm. lasten henkilökohtaisten symbolien yhteydessä, esim. *Tämä on Julijan., Tässä on Julijan kukkani.* tai *Julija, näytä missä on Ollin auto!* Ne lapset, jotka osasivat ilmaista omistusta venäjäksi, alkoivat käyttää sellaisia ilmauksia kuin

12. *Dimennaja koira* 'Diman koira'

13. *moj heponi* 'minun hevoseni'

R.S. ja D.B. alkoivat sen sijaan käyttää sekä itselleen että toisille kuuluvista esineistä sellaisia ilmauksia kuin

14. *koira Diman* (tai harvemmin *Diman koira*)

Samanlainen ilmiö tapahtui suomen kielen adessiivia ja allatiivia vastaavissa rakenteissa. Vienankarjalassa adessiivi ja allatiivi ovat langenneet yhteen –IIA-päätteiseksi adessiivi-allatiiviksi, esim. *ämmöllä* on synkretistinen muoto, joka voi tarkoittaa sekä 'mummolla' että 'mummolle'. Rakenne tuli jatkuvasti esille monissa tilanteissa, joissa ilmaistiin omistusta mm. pelattaessa eläinlottoa, jossa kuvakortin sai

se, jolla oli samanlainen kuva omassa pelilaudassaan: *Kellä on sorsa? Julijalla!* Adessiivi-allatiivin yleisin esiintymisympäristö oli datiivisena *antua*-verbin yhteydessä: *Anna Julijalla pallo!* Isommat lapset alkoivat käyttää sellaisia ilmauksia kuin

15. *U menja jest' sorsa!* 'Minulla on sorsa!'

16. *Daj mne kaklapaikka!* 'Anna minulle kaulaliina'

Sen sijaan pienimmät alkoivat käyttää karjalankielistä –IIA-rakennetta sekä omistusrakenteessa että datiivisesti. Alussa he käyttivät yksisanaista ilmausta ilman määreitä (17), sitten ottivat mukaan predikatiivin/objektin (18).

17. *Ninalla!* 'Ninalle!' (kun lapsi vaati, että Ninalle pitäisi antaa jotakin)

18. *Ninalla pallo!* 'Ninalla (on) pallo!' tai merkityksessä 'Ninalle pitää antaa pallo.'

Muille lapsille karjalankielisten genetiivi- ja omistusrakenteiden omaksuminen, niin nimien kuin persoonapronominienkin yhteydessä, oli alussa hyvin vaikeaa tai epämieluisia. M.C. käytti kuitenkin jo tammikuussa 2001 sellaisia ilmauksia kuin *Anna miula!* 'Anna minulle!' ja *miun* 'minun'. Myöhemmin muutkin alkoivat käyttää näitä rakenteita muodollisissa tilanteissa ja muutamat myös spontaanisti, etenkin silloin, kun halusivat kovasti saada jotain. Persoonapronomineista yksikön ensimmäinen *mie* omaksuttiin parhaiten, ja ensimmäisen vuoden ajalta on jo muutamia havaintoja sen spontaanista käytöstä lähinnä M.C.:n kohdalla. Ensimmäisen vuoden keskivaiheilta alkaen myös pienimmät R.S. ja D.B. käyttivät sitä jonkin verran. Nykyisin sitä käytetään jonkin verran, mutta muita persoonapronomineja ei juurikaan.

Karjalankielisiä sanoja alettiin heti käyttää venäjänkielisessä puheessa (19, 20) tai yhdessä venäjänkielisen sanan, esim. genetiivimuotoisen pronominin kanssa (21):

19. *Vot kakaja u menja koira!* 'Kas tällainen koira minulla on!'

20. *Ja vižu joulupuu.* 'Minä näen joulukuusen.'

21. *moj heponi* 'minun hevoseni'

Niinpä huomioni kiinnittyi siihen, että lapset tuntuivat käsittävän karjalan sanat suvullisiksi samoin kuin venäjänkieliset sanat. Venäjässähän esiintyy kolme sukua – feminiini, maskuliini ja neutri – joihin sanat jaetaan eräitä poikkeuksia lukuunottamatta sananloppuisen äänteen mukaan. Jo kolmevuotiailla venäjänkielisillä lapsilla tuntuu olevan käsitys sanojen suvusta, ainakin siitä päätellen että kaksivuotiaan R.S.:n ensimmäisen vuoden aikana sanoma virheellinen muoto *Olli dala* 'Olli antoi' (predikaatti on feminiinimuodossa, vaikka subjekti on poika) aiheutti hilpeyttä muitten lasten keskuudessa. Karjalan sanojen suvun valinnassa voi vaikuttaa ainakin kaksi seikkaa: karjalankielisen sanan loppuvokaali tai -konsonantti tai sanan venäjänkielisen vastineen suku. Esimerkkejä:

22. *Hiiri pošol*. 'Hiiri lähti.'

Tässä (22) predikaatti *pošol* on maskuliinissa, mikä saattaa viitata karjalankielisen sanan kieliopilliseen hahmottamiseen vaikutukseen. Venäjässä ei juurikaan ole yksikön nominatiivissa *i*-loppuisia sanoja, mutta *kratkoe i* -loppuiset adjektiivit ja substantivoituneet adjektiivit ovat maskuliineja. Venäjäksi 'hiiri' olisi *myš'*, joka on poikkeuksellisesti feminiini, vaikka sana loppuu konsonanttiiin.

23. *Ja vižu etu lintu..* 'Minä näen sen linnun.'

Esimerkki (23) on varsin mielenkiintoinen. Venäjän feminiinisen demonstratiivipronominin akkusatiivimuoto *etu* (nominatiivissa *eta*) viittaisi siihen, että tässä ratkaisisi karjalankielisen sanan venäjänkielinen vastine *ptica* (fem.). Kysymys voi kuitenkin olla myös siitä, että *u*-loppuinen *lintu* yhdistyy lapsen kielitajussa venäjän feminiinin akkusatiivimuotoon, jonka nominatiivimuoto olisi **linta*. Venäjässä ei juurikaan esiinny nominatiivissa *u*-loppuisia sanoja.

24. *Krokotiili ušol*. 'Krokotiili lähti.'

Tässä esimerkissä (24) predikaatti *ušol* on maskuliinissa, mikä voi johtua sekä karjalankielisen sanan *i*-loppuisuudesta (ks. esimerkki 22) tai venäjänkielisen vastineen *krokodil* (mask.) suvusta.

25. *kakaja koira* 'millainen koira'

Tässä (25) attribuutti *kakaja* on feminiinisukuinen ja sen valinnassa voi olla kyse kummasta tahansa kriteeristä. Sana *koira* näyttää *a*-loppuisuutensa vuoksi feminiiniltä ja venäjän vastine *sabaka* on feminiini.

26. *moja jänis* 'minun jänikseni'

Tämä esimerkki (26) viittaisi siihen, että suvun valinta voi olla aivan sattumanvaraistakin. Omistuspronomini *moja* on feminiinissä, vaikka karjalan sana loppuu konsonanttiin ja venäjänkielinen vastine *zajac* on maskuliinisukuinen.

27. *tvajo heponi* 'sinun hevosesi'

Esimerkissä (27) omistuspronomini *tvajo* on neutrisukuinen, vaikka karjalan sana on *i*-loppuinen ja venäjän vastine *lošad'* on maskuliini. Teoriassa neutrin valintaan saattaisi vaikuttaa *ni*-johtimisen *heponi*-sanan *o*-loppuinen vartalo *hepo*.

28. *moj hameh* 'minun hameeni'

Tässä (28) omistuspronomini *moj* on maskuliinisukuinen. Karjalan sanan konsonanttiloppuisuus viittaisi maskuliiniin, kun taas venäjän vastine *jupka* feminiiniin.

Tämä asia vaatisi kuitenkin laajempaan aineistoon perustuvaa tutkimusta. Yksittäisten esimerkkieni perusteella en pysty vielä sanomaan, mikä suvun valintaan vaikuttaa.

Edellä on tullut ilmi, että lapset käyttävät sekä muodollisissa että vapaissa tilanteissa rinnakkain karjalaa ja venäjää. Ensimmäisenä vuonna lapset sanoivat verbejä karjalaksi hyvin harvoin. Lähinnä kysymys oli opettajien puheista tai esim. lauluista tutuista fraaseista:

29. *Ei pie!* 'Ei saa!'

30. *Vuota!* 'Odota!'

31. *Anna miula pallo!*

32. *Mamma tuli.* 'Äiti tuli.'

Poikkeuksissa kuten

33. *U menja tože makoau.* 'Minullakin nukkuu.'

34. *Ja budu* syyvä. 'Minä alan syödä.'

35. *Varajan autuo.* 'Pelkään autoa.'

on yleensä kyse siitä, että karjalankielinen aikuinen on käyttänyt verbiä puheessaan vähän aikaisemmin. Myöhemmin monet lapset ovat alkaneet käyttää puheessaan myös joitakin karjalankielisiä verbejä, eräät osaavat taivuttaa verbejä aikamuodoissa ja persoonissa. Ensimmäisenä vuonna verbien taivutus, kuten kaikki taivutus, tuotti lapsille suuria vaikeuksia.

Karjalankielisten nominien käyttöä esiintyi sen sijaan alusta asti myös ilman karjalankielisen aikuisen vaikutusta. Substantiiveja sanottiin selvästi eniten. Lapset käyttivät opetustuokioiden aikana tai muissa kielipeän tilanteissa esiintyviä sanoja, joskus myös kotona opittuja. Eläinten ja lelujen nimitykset ilmestyivät lasten puheeseen heti, sillä niistä puhuttiin jatkuvasti ja niiden tarkoitteet ovat lapsille mieluisia.

36. *Talo nado.* 'Talo tarvitaan.'

37. *I gde moja jänis?* 'Ja missä on minun jänikseni?'

38. *Ja ho ču kikki bud'.* 'Minä haluan ruveta kissaksi.'

39. *Ja budu hiiri.* 'Minä rupean hiireksi.'

Varmasti osa niiden tarkoitteista oli lapsille kokonaan uusia, ja jos lapsi tutustui esimerkiksi sammakkoon ensimmäistä kertaa kielipesässä, oli luonnollista, että hän alkoi käyttää siitä karjalankielistä sanaa. Ruokailuun ja vaatetukseen liittyvät sanat tulivat myös pian käyttöön. Esimerkkejä:

40. *U menja netu hameh.* 'Minulla ei ole hametta.'

41. *Daj že mnje kaklapaikka!* 'Annapas minulle kaulaliina!'

42. *Ja budu lusikat.* 'Minä alan lusikoita (jakaa)'

43. *Ja ne ho ču kaalie.* 'Minä en halua kaalia.'

4.3. INARINSAAMEN KIELIPESÄ

Vierailin inarinsaamelaisten kielipesässä huhtikuussa 2001, tarkkailin lapsia kahden päivän ajan ja nauhoitin neljä tuntia kieliaineistoa. Nauhalla on sekä tilanteita, joissa lapset leikkivät keskenään, että ohjattua toimintaa. Paikalla oli viisi kokopäiväistä kielipesälasta, joista kaksi oli viisivuotiaita ja kolme neljävuotiaita. Lisäksi iltapäivisin pesässä oli kolme koululaista, joista yksi oli esikoululainen ja kaksi ensiluokkalaista. Pienemmistä lapsista yksi, P.M. oli pesässä vasta ensimmäistä vuotta, muut olivat toista vuotta; koululaisista kaikki olivat olleet pesässä joitain vuosia ennen kouluun menoaan.

Esittelen seuraavassa aineistonkeruuni aikana vallinnutta yleistä kielenkäyttötilannetta ja lasten kielen piirteitä. Kuten karjalan kielipesää koskevissa luvuissa, olen tässäkin sisentänyt merkittävät lasten lausumat. Suomenkielinen aines on merkitty lihavoimalla ja määrittelemättömät, suomen ja saamen ainesta sisältävät sanat kapiteelikirjaimin. Olen litteroinut esimerkit vakiintunutta inarinsaamen ortografiaa käyttäen (esim. Sammallahti - Morottaja 1993). Inarinsaamenkielinen aines on suomennettu aina ja suomenkielinen aines saamenkielisen puheen seassa on merkitty yleiskielisenä. Em. seikat pätevät sekä tässä alaluvussa että liitteenä (Liite 4) olevassa näytteessä.

4.3.1. YLEINEN TILANNE KEVÄÄLLÄ 2001

Pesässä oli vain yksi lapsi, J.S., jonka kotona puhuttiin inarinsaamea. Kyseessä on nuori perhe, jossa isä on inarinsaamelainen ja äiti suomalainen, he asuvat isän vanhempien naapurissa Inarissa. Isä on oppinut ensimmäisenä kielenään suomen, mutta osaa

inarinsaamea jonkin verran. Äiti on opetellut inarinsaamen kielen kursseilla ja appivanhempiansa kanssa. Isovanhemmat ovat puhuneet J.S.:lle inarinsaamea ja myös äiti – syntyperäinen suomalainen - siirtyi puhumaan inarinsaamea, kun oppi sitä paremmin. Nauhoitusteni aikaan perheeseen oli juuri syntynyt toinen lapsi, jolle sekä isovanhemmat että äiti puhuivat inarinsaamea.

Muilla kielipesän lapsilla oli inarinsaamelaisia juuria, yleensä toinen vanhemmista inarinsaamelainen, mutta perheissä puhuttiin suomea. Osa vanhemmista kylläkin osasi kieltä jonkin verran, ja monilla oli inarinsaamea puhuvia isovanhempia. Joukossa oli myös yksi lapsi, jonka molemmat vanhemmat olivat suomalaisia, paitsi että isän suvussa arveltiin olevan inarinsaamelaista verta.

Lapsilla vallitsi yleisesti ottaen hyvin selkeä kielenvalinta, jonka mukaan he puhuivat saamea kaikille, jotka puhuivat saamea heille, mutta keskenään he puhuivat suomea. Kielipesässä on monenlaisia tilanteita, joissa opettajien ja lasten vuorovaikutuksen taso vaihtelee. Olen luokitellut niitä seuraavasti:

1. Lapsi vastaa opettajan kysymykseen muodollisessa tilanteessa.
2. Lapsi vastaa opettajan kysymykseen vapaassa tilanteessa.
3. Lapsi puhuu opettajalle.
4. Lapsi puhuu yleisesti kaikille.
5. Lapsi puhuu toiselle lapselle.

Lasten kielenvalinta noudatti nähdäkseni tendenssiä, jonka mukaan tilanteessa 1 valittiin lähes aina saamen kieli ja tilanteessa 5 lähes aina suomen kieli. Niiden välille jäävissä tilanteissa saamen ja suomen valinta vaihteli, kuitenkin niin, että yleensä saame valittiin aina silloin kun lapsen puhe kohdistui opettajalle, ja saamen valinta oli sitä varmempaa, mitä aktiivisemmin opettaja oli tilanteessa läsnä. Muodollisella tilanteella tarkoitan esim. opetustilanteita ja ohjattuja leikkejä, joissa opettaja ikään kuin johtaa tilannetta ja jossa on jonkinlaiset säännöt, joiden mukaan toimitaan.

On kuitenkin huomattava heti, että lasten inarinsaamen kieli ei ollut niin sanotusti puhdasta kieltä, vaan se sisälsi lapsesta ja tilanteesta riippuen enemmän tai vähemmän suomen ja saamen yhdistymistä ja suomen kielen vaikutusta saameen. Näitä käsittelemme luvussa 4.3.2.

Passiivinen kielitaito on se osa-alue, joka kielipesässä kehittyy nopeimmin ja varmimmin. On vaikea määritellä sitä, miten hyvin tai täydellisesti lapset ymmärsivät inarinsaamea. Mikään ei kuitenkaan havaintojeni mukaan viitannut siihen, että he eivät olisi ymmärtäneet kaikkea sitä, mitä heille pesässä puhuttiin. Lapset eivät kääntäneet toisilleen opettajien puhetta, mitä he voisivat tehdä, jos olettaisivat, etteivät kaikki

ymmärrä. He eivät ihmetelleet opettajien antamia toimintaohjeita, eivät hermostuneet kuunnellessaan opettajia, reagoivat puheeseen odotuksenmukaisesti, jne. Kun luin lapsille ennen päiväunille menoa kirjaa, jossa käsiteltiin kielipesäympäristön ulkopuolisia asioita (sairastaminen, lääkkeet, yhteiskunta, raha), mietin, mahtavatko lapset ymmärtää kaikkea. Kukaan ei kysynyt mitään, joten ilmeisesti he ymmärsivät ainakin sen verran kuin halusivat.

Nähdäkseni se, mikä pätee lasten kielenvalintaan opettajien kanssa, pätee yhtä lailla muihinkin kielipesässä oleileviin henkilöihin, jotka puhuvat lapselle inarinsaamea. Kielipesän lapset puhuivat minulle saamea, vaikka puhun sitä huomattavasti heikommin kuin opettajat, käytän välillä suomen kielen sanoja ja eräille lapsille olen kielipesän ulkopuolella puhunut suomea. Kielipesässä kävi usein Anarâškielâ servin jäseniä, joille lapset myös puhuivat saamea. Tämä tilanne on ilmeisesti muodostunut ajan mittaan, sillä luvussa 3.3.2. tuli esille, että alkuaikoina lapset eivät puhuneet saamea juurikaan muille kuin kielipesän työntekijöille.

Lapsi siis valitsi saamen kielen yleensä silloin kuin opettaja on tilanteessa "tarpeeksi" läsnä. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi saattoi aloittaa puheen saameksi, vaikka ympärillä olisi toisia lapsia ja opettaja juttelisi lähistöllä jonkun muun kanssa. Tällöin lapsella lienee kuitenkin ollut oletamus siitä, että opettaja kuulee hänen puheensa. Sen sijaan jos lapsi kohdisti viestinsä selvästi toiselle lapselle tai toisille lapsille, hän puhui suomea. Esimerkiksi tilanteessa, jossa opettajat jakoivat lasten piirustuksia, nelivuotias P.M. huusi toisille lapsille *Mie tiijän mikä on minun!*. Heti sen jälkeen hän katsahti minuun ja sanoi saman saameksi: *Mun tiädám mii lii muu!*

Opettajien mukaan sellaiset lapset, jotka eivät tunne toisiaan pesän ulkopuolelta, saattavat joskus puhua keskenään myös saamea; lähinnä senhetkisistä lapsista tarkoitettiin ensimmäistä vuottaan pesässä olevaa P.M.:ää. Nauhoiteaineistossani esiintyy vain yksi tilanne, jossa lapsi puhuu saamea selvästi toiselle lapselle suunnattuna. Eräs koulusta juuri tullut poika ei meinannut alkaa puhua saamea, vaan käytti suomea. Askartelutilanteessa hän pyysi itselleen paperia ja opettaja kysyi pojalta, miten tämä sanoisi asian saameksi. *Mutta kun en mää ossaa selittää sitä*, poika valitti, johon eräs lapsista totesi: *Talle tun jieh uážu*. 'Sitten sinä et saa (paperia)'.

Lasten suomenkielisessä puheessa ei ainakaan tämän aineiston mukaan esiintynyt juurikaan saamen sanoja tai muuta vaikutusta. Tilanne on sikäli aivan toinen kuin Uhtualla karjalan kielipesässä, jossa olennainen osa lasten karjalan kielen käyttöä on ollut juuri karjalankielisten sanojen käyttö venäjänkielisessä puheessa (ks. luku 4.2.1.). Inarinsaamen kielipesän opettajien antamat tiedot ja vuoden 1997 syksyllä

pidetty lasten ensimmäisten sanojen päiväkirja viittaavat kuitenkin siihen, että ilmiötä on esiintynyt silloin, kun lapset olivat vasta alkaneet oppia inarinsaamea. Esim. *Onpa kiva hypätä suilosta* (*suilo-sta* 'keinusta'), tai *Ei ole minulla kappeer* (*kappeer* 'hattua'). Tässä työssä en kuitenkaan käsittele näitä tapauksia, vaan ennen muuta suomen kielen vaikutusta ja näkyvyyttä lasten saamen kielessä.

Uhtuan kielipesän lapsista varsinkin yhdellä kehittyi nopeasti tietoisuus kahdesta kielestään ja metakielellinen kompetenssi. Samanlaisia ilmiöitä oli nähtävissä myös Inarin kielipesälästen parissa. Aineistossani on seuraavia esimerkkejä:

44. *Tun lah emäntä ja mij lep pennuid, tun koolgâh HUÁIT- Miigis tot hoittaa lâi, mun jiem tiede.* 'Sinä olet emäntä ja me olemme koiria, sinun pitää hoit- (tapailee suomen 'hoittaa'-verbiä inarinsaamelaisittain) Mikäs se 'hoittaa' oli, minä en tiedä.'

45. *Mii tot lii tot luola?* 'Mikä se on se 'luola' (inarinsaameksi)?'

Eräässä tilanteessa en ymmärtänyt jotakin inarinsaamenkielistä sanaa erään tytön puheessa, ja totesin hänelle, etten ymmärrä kaikkea, koska olen suomalainen. Tähän tyttö vastasi:

46. *Välillä mun lam sämmilâš ko mun puhun sämikielâ.*

'Välillä minä olen saamelainen kun minä puhun saamen kieltä.'

4.3.2. LASTEN KIELEN ANALYSOINTIA

Aineistonkeruuni aikoihin kielipesässä siis puhuttiin paljon inarinsaamea. Millaista lasten puhuma inarinsaame oli? Kielessä on nähtävissä monenlaisia suomen ja saamen risteyskohtia niin fonetiikan, morfologian, syntaksin kuin sanastonkin tasolla. Aineistossa on sellaisiakin tapauksia, joissa tuntuu mahdottomalta määritellä, onko lähtökieli suomi vai saame. Tällöin lauseen tai sanan sisällä on aineksia tasaisesti molemmista kielistä, ja kyse tuntuu olevan pikemminkin sekaidiolektistä. Lisäksi suomi ja inarinsaame ovat sen verran läheisiä kieliä, että eräät sanat voivat varsinkin puhutussa kielessä edustaa kumpaa tahansa kieltä. Näitä ovat esim. jotkut konjunktiot

(*jos, ko 'kun'*) ja interjektiot (*hei, no*). Tällaiset sanat olen merkinnyt inarinsaamen- tai suomenkieliseksi riippuen siitä, kummankielinen lausuma on kyseessä.

Inarin kielipesässä keräämäni aineisto on pitkälti päinvastaista kuin Uhtuan kielipesän aineisto. Inarissa lasten lähtökieli on yleensä inarinsaamenkielisen aikuisen läsnäollessa inarinsaame ja suomen kieltä esiintyy lainaamisen ja koodinvaihdon kaltaisissa tapauksissa (käsitteistä ks. luku 4.1.). Uhtuan lasten lähtökieli taas on yleensä venäjä ja karjalan vaikutusta esiintyy enimmäkseen sanastossa yksittäisten lainojen muodossa. Inarin aineistossa esiintyy hyvin paljon päinvastaista lainaamista kuin Uhtualla: lapset käyttävät yksittäisiä suomen sanoja saamenkielisessä puheessa. Usein suomeksi sanotaan sana, joka ei ole tuttu kielipesäympäristöstä, ja jota ei oletettavasti tiedetä saameksi, kuten *ohjelma* (47), *korvakorut* (48) ja *leikkikännykkä* (49).

47. *Mun lam keččâm tom **ohjelma**.*

'Minä olen katsonut sen ohjelman/sitä ohjelmaa.'

48. *Tust lii muččâdeh **korvakorut**.* 'Sinulla on kauniit korvakorut.'

49. *Must lii pääihist **leikkikännykkä**.* 'Minulla on kotona leikkikännykkä.'

Aina suomen sanan käyttämisen syynä ei kuitenkaan näytä olevan se, että sanaa ei tiedettäisi saameksi. Saamenkielisessä puheessa sanotaan suomeksi myös kielipesästä tuttuja sanoja, jotka varmaankin tiedettäisiin myös saameksi, kuten *mettässä* (50) ja *housut* (51).

50. *Muu eeči lii **mettässä**.* 'Minun isäni on metsässä.'

51. *Tost láá lamaš **housut**.* 'Siinä/sillä on ollut housut.'

Suomenkielinen objekti voi esiintyä joko nominatiivissa (52, 53) tai akkusatiivissa (54, 55). Inarinsaamessa objektin sijamuoto genetiivi-akkusatiivi on yksikössä tunnusmerkitön.

52. *Keejâbâ taam **työkalu!*** 'Katsopas tätä työkalua!'

53. *Tot uážui tom nakkikastike.* 'Se sai sitä nakkikastiketta.'

54. *Mun halijdâm tommosia ku P:llä.* 'Minä haluan tuollaisia kuin P:llä.'

55. *Uážum-uv mun mehua?* 'Saanko minä mehua?'

Myös suomenkielisiä verbejä käytetään melko paljon. Predikaatti voidaan sanoa kokonaan suomeksi, kuten *haki* (56), *osaatko* (57) ja *rikko* (58):

56. *Talle enni haki muu tohon.* 'Sitten äiti haki minut sinne.'

57. *Osaatko tun porgâd tágárijd?* 'Osaatko sinä tehdä tällaisia?'

58. *Taat rikko táid.* 'Se rikkoi nämä.'

Predikaatissa voi olla aineksia molemmista kielistä:

59. *Tot lâi kasvanu tást—* 'Se oli kasvanut tässä/tästä—'

Tässä (59) pluskvamperfektimuotoisen predikaatin *lâi kasvanu* apuverbi on saameksi ja pääverbi suomeksi.

60. *Mihheen ij maistu ko mun váldám návt.* 'Mikään ei maistu kun minä otan näin.'

Tässä (60) kielteisen predikaatin kieltoverbi *ij* on sanottu saameksi ja pääverbi *maistu* suomeksi.

Saame ja suomi voivat yhdistyä lauseessa niin, että pääverbi on saameksi ja apuverbi suomeksi kuten *taarbâš laittaa* (61), *puávtim erotella* (62) ja *áigoim silittää* (63):

61. —*aina ku taarbâš laittaa taan kiddâ—* '—aina kun pitää laittaa se kiinni—'

62. *Äskön mun puávtim suoraan návt erotella.* 'Äsken minä saatoin suoraan näin erotella.'

63. *Mun áigoim silittää tom.* 'Minä aion silittää sitä.'

Erityisen mielenkiintoisena pidän kielipesälästen tendenssiä taivuttaa suomen kielen verbejä inarinsaamen taivutusparadigman mukaan. Jonkin verran tätä esiintyy aineistossani myös nominien kohdalla. Näissä tapauksissa on mahdotonta ratkaista, onko kyseessä suomalainen sana, johon on liitetty inarinsaamen taivutuspäätte, vai onko koko sana katsottava suomesta mukautetuksi inarinsaamen lekseemiksi. Aineistossani on myös sanoja, joissa on aineksia kummastakin kielestä, mutta koodien rajat erottuvat, esim. *mummolast* 'mummolassa' (mummola+inarinsaamen lokatiivin päätte *-st*) ja *suilosta* 'keinusta' (*suiilo* 'keinu' + suomen elatiivin päätte *-sta*). Nämä rajatapaukset ovat kuitenkin monimutkaisempia, koska koodien rajojen erottaminen on usein hyvin vaikeaa. Suomen ja inarinsaamen vastineiden foneettinen läheisyys vaikeuttaa rajanvetoa (esimerkit 64, 65 ja 66). Merkitseän yhdistymämuotoja tekstissä kapiteelikirjaimin.

64. *P. lii ALOTTAM čoh čuv.* 'P. on aloittanut syksyllä.'

Esimerkissä (64) esiintyy muoto *ALOTTAM*, joka voisi olla partisiipin perfekti inarinsaamen verbistä **alottid*. Tällaista verbiä ei kuitenkaan ole, vaan 'aloittaa' on inarinsaameksi *algâttid* ja 'aloittanut' *algâttâm*.

65. —*mun lam TÄYTTÄM vittâ.* '—minä olen täyttänyt viisi.'

Tässä (65), kuten edellisessä (64) ja seuraavassa (66), predikaattina on verbi, jonka saamen- ja suomenkieliset vastineet muistuttavat toisiaan foneettisesti. Inarinsaameksi 'täyttää' on *tevdid*, ja sen partisiipin perfekti *tiävdám*. Jälkimmäinen muoto on puhutussa kielessä melko lähellä sekamuotoa *TÄYTTÄM*, mutta sekamuotoon on selvästi vaikuttanut suomen *täyttää*-verbin äänneasu.

66. *Tun NÄYTTÄH nuvt*— 'Sinä näytät niin—'

Esimerkki (66) on hyvin samanlainen kuin edellinen (65). Inarinsaameksi 'näyttää joltakin' on *nevttid* ja indikatiivin presensin yksikön toisen persoonan muoto on *niävdáh*. Tämä muoto ääntyy melko samankaltaisesti kuin sekamuoto *NÄYTTÄH*, mutta

suomen vaikutus näkyy ensitavun vokaalistossa. Geminaatta-*t:n* valinta saattaa johtua suomen vastineen ensimmäisestä indikatiivista tai saamen persoonamuodon puolipitkänä ääntyvästä konsonantista.

67. *Mun aina tom HALLAAM.* 'Minä aina sitä halaan.'

Tässä (67) predikaatti olisi saameksi *salom* 'halaan'. Muodon *HALLAAM* voisi tulkita myös suomenkieliseksi predikaatiksi, johon *hon* on liitetty inarinsaamen yksikön ensimmäisen persoonan päätte, jolloin muoto merkittäisiin asussa *hallaam*. Inarissa puhuttavassa suomen murteessahan geminaatallinen *hallaan* olisi *halata*-verbin odotuksenmukainen indikatiivin preesensin y.1.persoonan muoto.

68. *Mun lam EROTELLUM tom meddâl.* 'Minä olen erotellut sen pois.'

Esimerkissä (68) predikaattina on perfektimuoto *lam EROTELLUM*, jossa apuverbi *lam* on saamenkielinen ja pääverbi on yhdistymämuoto inarinsaamen muodosta *iärruttállâm* ja suomen vastineesta *erotellut*.

69. *DINOSAURUKSEH láá KUOLLUM sukupuuttoon.*

'Dinosaurukset ovat kuolleet sukupuuttoon.'

Esimerkissä (69) esiintyy sana *DINOSAURUKSEH*. Vartalonloppuinen *s:ks*-vaihtelu edustaa suomea ja monikon *h*-päätte inarinsaamea, inarinsaamen vastine olisi *dinosauruseh*. Samassa esimerkissä lapsi käyttää partisiipin perfektia *KUOLLUM*, jonka perusmuoto voisi teoriassa olla **kuollud*. Inarinsaameksi 'kuolla' on kuitenkin *jäämmid* ja partisiipin perfektia *jäämmâm*. Kyseinen lapsi osaa kyllä myös inarinsaamen vastineen, sillä jonkin ajan kuluttua esimerkikilauseen sanomisesta hän käyttää muotoa *jäämmâm*. Uskoakseni näitä muotoja, kuten puhtaasti suomenkielisiä sanojakaan, ei käytetä ainoastaan silloin, kun inarinsaamen vastinetta ei tiedetä.

Kysymyksessä ei ole mitenkään harvinainen ilmiö kaksikielisten henkilöiden kielenkäytössä. Luvussa 4.1. esille tullut Hassinen (2002) esittelee koodien yhdistymistä viro-suomi-kaksikielisten lasten puheessa, ja aineistossa on myös samantyyppisiä yhdistymämuotoja kuin edellä esittämäni inarinsaamen esimerkit. Esimerkkejä: *too-pi* 'tuo', jossa yhdistyneet viron *toob* 'tuo' ja suomen (murteellinen) *tuopi*, ja *joulu-sink* 'joulukinkku', jossa yhdistyneet suomen *joulu* ja viron *sink* 'kinkku'

(Hassinen 2002: 151-152). Yhdistymämuotoja voi esiintyä runsaasti myös sellaisilla kaksikielisillä, joiden kielet eivät ole sukua keskenään. Huss (1991) kuvaa Ruotsissa asuvien, ruotsia ja suomea puhuvien lasten kieltä ja esittää runsaasti esimerkkejä yhdistymämuodoista. Lapsilla on tapana esim. käyttää ruotsinkielisessä puheessa suomenkielistä sanaa, johon liittyy ruotsin mallin mukainen definiittinen pääte, esim. *kellon* 'kello', ja ruotsin sanaa voidaan taivuttaa suomen taivutusparadigmassa, esim. *dagikses* 'päiväkodissa' (Huss 1991: 77).

4.4. YHTEENVETO: ERILAISEN KEHITYKSEN SYYT

Edellä olen esitellyt karjalankielisen kielipesän kehitystä ensimmäisen vuoden ajalta ja inarinsaamelaisten kielipesän tilannetta ajankohdalta, jolloin pesässä oli yksi ensimmäisen vuoden lapsi ja useita toista tai kolmatta vuotta käyviä lapsia. Aineistoni eivät ole vertailukelpoisia, koska ne on kerätty lasten kielenomaksumisen eri vaiheissa. Edes inarinsaamen kielipesän P.M. ei käy vertailukohdaksi Uhtuan kielipesän lapsille, vaikka hän oli pesässä ensimmäistä vuotta, sillä hänen kielenomaksumiseensa on vaikuttanut se, että muut lapset puhuivat kieltä jo hänen pesään tullessaan. Aineistot ovat laajuudeltaan hyvin erilaisia, sillä inarinsaamen pesästä on vain parin päivän aikana kerätty aineisto, Uhtualta on aineistoa useiden viikkojen ajalta.

Aineisto suhteutettuna myöhempiin havaintoihini ja nauhoituksiini Uhtualta antaa kuitenkin viitteitä siitä, että kahdessa kielipesässä tapahtunut kehitys ja kielipesien tuottamat tulokset ovat olleet erilaisia. Inarinsaamen kielipesän lapset ovat passiivisen kielitaidon lisäksi saavuttaneet hyvän aktiivisen kielitaidon ja heillä vallitsee kielenvalinta, jonka mukaan kielipesässä puhutaan saamea kaikille saamenkielisille ja suomea puhutaan lasten kesken. Karjalan kielipesän lapset eivät ole myöhempinäkään vuosina alkaneet puhua karjalaa läheskään näin paljon. Karjalan puhuminen rajoittuu heillä yleensä muodollisiin tilanteisiin ja lyhyehköihin ilmauksiin, tosin poikkeus on alunperinkin karjalankielinen poika O.R. Mistä näissä eroissa on kysymys?

Voisi luulla, että kysymys on perheiden kieliympäristöistä. Karjalan kielipesän opettajien mielestä kotioiloilla onkin vaikutusta: ne lapset, joiden kotona puhutaan eniten karjalaa, ovat omaksuneet sen parhaiten ja päin vastoin. Yksi poikkeus on V.P., joka on omaksunut kieltä hyvin, vaikkei kotona ilmeisesti juurikaan puhuta karjalaa. Inarinsaamen kielipesän tulokset puolestaan viittaavat siihen, ettei kielipesän

ulkopuolisella ympäristöllä ole vaikutusta. Koko pesän historian aikana siellä on ollut vain pari lasta, joiden kotona puhutaan saamea, muiden kodit ovat suomenkielisiä, ja silti melkein kaikki lapset ovat omaksuneet kielen hyvin. Inarinsaamen kielessä pisimmälle edistynyt tyttö tulee perheestä, jossa ei ole lainkaan saamentaitoisia henkilöitä. Toisin sanoen kotien kielioloilla voi olla jonkin verran vaikutusta ryhmän sisäisiin eroihin, muttei kokonaisuutena. Inarinsaamen esimerkki osoittaa, että kielipesä voi taata hyvän kielitaidon ilman perheiden kielellistä tukea.

Olen joskus arvellut, että kysymys olisi erilaisista kielipareista suomi-inarinsaame ja venäjä-karjala. Ehkäpä suomenkielisten lasten on helpompi omaksua sukukieltä saamea, jonka rakenne on pitkälti samanlainen kuin suomessa, kuin venäjänkielisten lasten omaksua karjalaa, joka kuuluu eri kielikuntaan ja on hyvin erityyppinen kieli kuin venäjä. Luvussa 4.1. tuli kuitenkin esille, ettei asia ole yksiselitteinen. Kieliparin kielten läheisyys saattaa olla kielikylyssä pikemminkin rasite kuin etu, sillä kielten välinen interferenssi on silloin tavallista. Suomea ja ruotsia on pidetty hyvänä kieliparina varsinkin varhaisessa täydellisessä kielikylyssä, koska kielten välinen etäisyys on tarpeeksi suuri. Kieliparien vaikutus lasten kielenomaksumiseen vaatisi tarkempaa tutkimusta, ennen kuin siitä voisi sanoa mitään varmaa.

Kun Uhtuan kielipesätoiminta alkoi, suurin huoleni koski sitä, pysyvätkö kielipesän opettajat karjalan kielessä vaihtamatta välillä venäjään. Karjalassa vallitseva eräänlainen kulissimentaliteetti (ks. luvut 2.3.2., 3.2.5. ja 5.4.) johtaa usein sellaisiin lopputuloksiin, että ollaan puhuvinaan karjalaa, mutta todellisuudessa puhutaan venäjää. Kielipesän peruslähtökohta taas olisi nimenomaan se, ettei enemmistökieltä puhuta lapsille lainkaan, ei edes alussa tulkkaamisen muodossa. Toimintaa seurattuani olen kuitenkin vakuuttunut siitä, että opettajat ovat puhuneet lapsille vain karjalaa, ja sen puolesta puhui jo lasten nopeasti saavutettu passiivinen taitokin.

Keskenään opettajat ovat kuitenkin puhuneet myös venäjää, välillä myös tilanteissa, joissa lapset ovat olleet kuulemassa. Olen toisinaan huomauttanut heille tästä, mutta totuttujen mallien muuttaminen on tässä kohden ollut heille ilmeisen vaikeaa. Lisäksi pesässä käy välillä ulkopuolisia venäjänkielisiä, esim. naapurissa sijaitsevan esikoululuokan opettajia tai lastentarhan muuta henkilökuntaa. Venäjänkielisen esikoululuokan lisäksi naapurissa toimii pari venäjänkielistä lastentarharyhmää, jonka lapsia kielipesän lapset tapaavat toisinaan pihalla. Näin ollen lapset ovat siis kuulleet pesässä myös venäjän kieltä eikä täysin karjalankielisen ympäristön luominen ole onnistunut. Koska opettajat ovat kuitenkin puhuneet lapsille

karjalaa, en usko, että venäjänkielisen ympäristön vaikutus lasten kielenomaksumiseen olisi ollut ratkaiseva.

Olen alkanut uskoa, että erot johtuvat kielipesistä itsessään, niiden erilaisesta toiminnasta ja ilmapiiristä, joiden taustalla vaikuttavat erilaiset yhteiskunnat ja kulttuurit. Ensinnäkin käytännöllisistä ja taloudellisista syistä johtuen karjalan kielipesässä on melko suuri määrä lapsia yhtä opettajaa kohti. Kielipesä on auki klo 7.45-17.45, mikä tarkoittaa sitä, etteivät molemmat opettajat työskentele pesässä koko päivää, vaan he ovat kahdessa vuorossa, joista ensimmäinen alkaa aamulla ja päättyy klo 15 aikaan ja toinen alkaa klo 11 ja päättyy sulkemiseen. Kun otetaan huomioon, että lapset nukkuvat yleensä noin klo 12.30-15.00, viettää ryhmä melkein koko valveillaoloaikansa vain yhden opettajan kanssa. Apulainen työskentelee ryhmässä noin klo 8.30-16.00, mikä lisää karjalankielisen aikuisen läsnäoloa jonkin verran, mutta suurimman osan päivästä hän tekee muita töitä eikä vietä aikaa lasten kanssa.

Lapsia oli karjalan kielipesäryhmässä ensimmäisenä vuonna 10, nykyisin 14, ja vaikka kaikki heistä ovat yhtä aikaa paikalla melko harvoin, on ryhmäkoko yhtä opettajaa kohti liian suuri. Inarinsaamen kielipesässä kaksi työntekijää työskentelevät koko päivän klo 8.00-16.00 ja yhtä aikuista kohti saa olla vain neljä lasta. Lasten ja kielipesän toimintakieltä puhuvien aikuisten lukumäärän suhde on verrannollinen toimintakielisen vuorovaikutuksen määrään. Kun lapsia on paljon, he leikkivät ja puhuvat paljon keskenään, mikä tapahtuu enemmistökielellä, mutta kun lapsia on vähän, opettaja voi olla tiiviissä vuorovaikutuksessa kaikkien kanssa. Se, miten suuri osa kielipesän vuorovaikutuksesta tapahtuu toimintakielellä ja miten suuri osa enemmistökielellä, vaikuttaa nähdäkseni olennaisesti lasten kielenomaksumiseen.

Toinen seikka, jolla uskon olevan vaikutusta kielipesien erilaisiin tuloksiin ja joka samaten liittyy vuorovaikutukseen, on Suomessa ja Venäjällä vallitseva erilainen opetus- ja lastenkasvatuskulttuuri. Havaintojeni mukaan Venäjän lastentarhoissa päivää rytmittävät selkeästi muodolliset opetustilanteet, joissa lapset istuvat paikoillaan, kuuntelevat opettajaa, toistavat ja toimivat tietyn mallin mukaan. Koska lastentarhojen toimintaa säätelevät opetusohjelmat, ja koska lastentarhojen oletetaan antavana tietyt, määritellyt valmiudet lapsen kouluunlähtöä varten, opetustuokioilla on tärkeä merkitys. Näissä tilanteissa opettajan läsnäolo on hyvin vahva ja lapsilta odotetaan tiettyä kurinalaisuutta. Muuna aikana opettajan läsnäolo voi sitä vastoin olla melko vähäistä. Lapset leikkivät ja juoksentelevat keskenään, opettaja tekee omia tehtäviään tai kerääntyy juttelemaan toisten opettajien kanssa. Tavallinen näky venäläisen

lastentarhan pihalla on se, että opettajat juttelevat ryhmässä keskenään ja lapset viihtyvät keskenään.

Suomessa päiväkodit saavat käsittääkseni päättää ohjelmastaan ja toiminnastaan pitkälti itse. Inarinsaamen kielipesän toiminnassa muodollisten tilanteiden osuus ja merkitys on paljon vähäisempi, sillä lapsille ei varsinaisesti opeteta asioita, vaan niitä opitaan tekemällä ja puhumalla. Opettajien läsnäolo on kuitenkin vapaissa tilanteissa hyvin vahva: he leikkivät ja puhuvat lasten kanssa hyvin paljon ja pitävät huolta siitä, että kaikki lapset saavat tasapuolisesti huomiota, vaikkeivat sitä itse hakisikaan. Vilkkaimmatkin lapset pyritään saamaan keinolla tai toisella mukaan yhteiseen tekemiseen eikä lapsia päästetä olemaan liikaa keskenään. Ilmeisesti Venäjän mallin mukaan rakennetussa karjalan kielipesän toiminnassa juuri villit ja lyhytjännitteiset lapset jäävät liian vähäisen vuorovaikutuksen piiriin.

Edellä esittämiini syihin, jotka lienevät vaikuttaneen karjalan kielipesän tuloksiin, on hyvin vaikea puuttua. Kielipesä on nyt jo ollut Karjalan oloissa radikaali hanke, joka on aiheuttanut erikoisjärjestelyjä ja lisäkustannuksia Kalevalan piirille, ja sen myötä myös jonkin verran negatiivista suhtautumista. Jos lähdetäisiin vaatimaan vielä pienempiä lapsimääriä opettajaa kohti (tavallisissa lastentarhoissa on jopa 25 lasta opettajaa kohti), se tarkoittaisi nykyisen lapsimäärän karsimista tai uusien opettajien palkkaamista. Tämä toisi taas lisäkustannuksia, sitä paitsi uusien opettajien löytäminen olisi hyvin vaikeaa. Kielipesän opettajia ei voi vaatia tekemään enempää työtä kuin heidän palkkansa ja työsopimuksensa velvoittaa, sillä työ on jo nyt melko raskasta ja vaatii mm. oman vapaa-ajan käyttämistä kielipesässä tarvittavan materiaalin luomiseen.

Kielipesän toimintakulttuuriin vaikuttaminen on ehkä vieläkin vaikeampaa. Muodolliset tilanteet ovat toiminnassa välttämättömiä. Jos kielipesässä ei toteutettaisi tietynlaista opetussuunnitelmaa, lapset eivät saavuttaisi sitä tasoa, jota heiltä vaaditaan koulun aloittamiseksi – tai ainakin koulun opettajat ja lasten vanhemmat uskoisivat näin käyvän. Mahdollisesti vanhemmat ottaisivat lapsiaan pois ryhmästä tämän pelossa. Ja jos Venäjän lastentarhakulttuuriin ei kuulu jatkuva opettajan osallistuminen, lattioilla ryömiminen ja lasten kanssa juoksentelu, miten kielipesän opettajilta voisi vaatia tätä? Opettajat ovat sitä paitsi huomanneet tämän "lattioilla ryömimisen" tärkeyden, ja omasta mielestään he osallistuivat varsinkin alussa lasten leikkeihin hyvin paljon, koska karjalan kieltä piti puhua lapsille koko ajan. Epäilemättä opettajat ovat jo muuttaneet sitä toimintakulttuuria, johon ovat tavallisissa ryhmissä tottuneet.

Edellä esittämäni perusteella on nähtävä, että kielipesän toiminta ja sen tuottamat tulokset ovat riippuvaisia monesta tekijästä. Uhtuan kielipesäprojektin

vetäjänä olen joutunut pohtimaan paljon sitä, mihin näistä tekijöistä on mahdollista vaikuttaa ja mihin ei. Jos paras tulos, mihin Karjalan oloissa voidaan päästä, on se, että lapset saavuttavat kielipesässä hyvän passiivisen kielitaidon, mutta spontaani tuottaminen jää vähäiseksi, ehkä tähän asiantilaan on vain tyytyminen. Inarinsaamen kielipesään ja Suomessa tai muualla maailmassa toimiviin kielikylpyihin vertaaminen on pitemmän päälle hyödytöntä, koska ympäröivän yhteiskunnan vaikutus tuloksiin on niin suuri, eikä yhteiskunnan vaikutusta voi eliminoida, saati sitten muuttaa koko yhteiskuntaa. Tutkimieni kielipesien välisissä eroissa voi sitäpaitsi olla myös kyse päinvastaisesta ilmiöstä, nimittäin siitä, että inarinsaamen kielipesän tulokset ovat poikkeuksellisen hyviä maailman muihin kielipesiin tai kielikylpyihin verrattuna. Luvussa 4.1. tuli esille tutkimus ruotsinkielisestä kielikylpyryhmästä helsinkiläisessä päiväkodissa. Kolmen vuoden kielikylvetyksen jälkeen lapset ymmärsivät ruotsia erittäin hyvin, mutta he puhuivat henkilökunnalle yleensä suomea.

Uhtuan kielipesässä saavutettuja tuloksia on kuitenkin pidettävä jo tällaisenaan merkittävinä. Karjalan kielen vakavasti uhanalaisessa tilanteessa on suuri asia, että kielipesän 15 kasvattia ymmärtävät karjalan kieltä hyvin ja puhuvat sitä jonkin verran – ja toisessa kielipesäryhmässä heitä on tulossa 12 lisää. Kun soitan Uhtualle jonkun kielipesälapsen kotiin ja lapsi vastaa, voimme keskustella karjalaksi:

"Annika tässä, terveh! Muissat sie milma?"

"Muissan, terveh!"

"Onko mamma koissa?"

"On."

"Anna mammalla ole hyvä!"

"Vuota, vuota!"

Syksyllä 2000, kun kielipesän toiminta alkoi, Uhtualla oli tuskin yhtään lasta, joka olisi puhunut tämän vertaa karjalaa.

Jos Uhtuan lapsille saadaan tulevaisuudessa luotua karjalan kielen käyttöympäristöjä, passiivisen kielitaidon aktivoituminen ennemmin tai myöhemmin on todennäköistä. Jos karjalaa alettaisiin puhua kodeissa enemmän, jos osa kouluopetuksesta alettaisiin antaa karjalan kielellä tai jos löydetäisiin muita keinoja, mahdollisuudet tähän aktivoitumiseen olisivat hyvät. Toisaalta, vaikka kielipesä tuottaisi miten hyviä tuloksia, mutta lasten tulevaisuus pesän jälkeen olisi kokonaan venäjänkielinen, kielitaito luultavasti katoaisi. Kävisi niin kuin niille Uhtuan lapsille, jotka mainitaan luvuissa 3.2.1. ja 5.2.: varhaislapsuuden karjalankielinen ympäristö – näissä tapauksissa koti – ei riittänyt turvaamaan karjalan kielen säilymistä vaan lapsi

venäläistyi kielellisesti kokonaan lähdettyään tarhaan tai kouluun. Kielipesän tuloksien parantamisen rinnalla yhtä tärkeä haaste on luoda karjalankielisiä alueita lasten elämään myös kielipesän jälkeen.

5. KARJALAN KIELIPESÄ JA PERHEIDEN KIELITILANNE

Haastattelin kielipesälästen vanhempia kielipesän ensimmäisen toimintavuoden keväänä 2001. Haastattelut koskivat perheiden kielellisiä taustoja ja kielenkäyttöä sekä vanhempien kielellisiä asenteita. Yksi haastattelu tehtiin maaliskuussa, loput toukokuussa. Kielipesässä oli kymmenen lasta, joista kaksi oli sisaruksia, joten kun haastattelin jokaisesta perheestä toista vanhempaa, haastatteluja oli yhteensä yhdeksän. Kahdessa tapauksessa vastaaja oli isä ja seitsemässä tapauksessa äiti. Haastattelut tapahtuivat kielipesän tiloissa paitsi kahdessa tapauksessa perheen kotona. Kaksi haastattelua käytiin kokonaan venäjän kielellä, yksi suomeksi ja kolme kokonaan karjalaksi. Loput käytiin osittain karjalaksi ja osittain venäjäksi, tällöin kysyin usein kysymykset karjalaksi ja haastateltu vastasi molemmilla kielillä. Pyrin tekemään kaikille haastatelluille selväksi, että osaan myös venäjää, ja että tärkeintä ei olisi se, mitä ja millaista kieltä puhutaan vaan keskustelun sisältö. Tunsin suurimman osan haastatelluista ennestään ja olin haastatellut neljää äitiä jo syksyllä toiminnan alettua. Haastattelutilanteet olivat omasta mielestäni melko vapautuneita eikä kenellekään tuntunut olevan erityisen hankalaa tai vastenmielistä keskustella annetuista aiheista kanssani.

Olin jakanut vanhemmille etukäteen venäjänkielisen kysymyspaperin. Joissakin haastatteluissa etenimme keskustelussa melko selvästi tämän paperin mukaan, mutta useimmissa tapauksissa keskustelu rönsyili vapaammin ja esille tuli myös kysymyspaperin ulkopuolisia asioita. Kysymyspaperissa oli kysymyksiä sellaisista aihepiireistä kuin a) vanhempien kansallisuus, äidinkieli ja kielitaito b) karjalankielisten vanhempien karjalan kielen käyttö c) vanhempien ajatukset karjalaisuudesta, karjalan kielen nykytilasta ja sen tulevaisuudesta d) perheiden kielenkäyttö ja kielipesän vaikutus siihen e) lasten kielitaito ja kielipesän vaikutus siihen f) vanhempien ajatukset kielipesästä g) ympäristön suhtautuminen kielipesään. Kaikissa haastatteluissa käsiteltiin näitä aihepiirejä, mutta haastattelujen painopiste ja laajuus vaihteli hyvin paljon ja monien vanhempien kanssa puhuttiin myös muista aiheista. Siksi en näe mielekkäänä vastausten esittelyä tiukasti kysymiini kysymyksiin sidottuina. Koska haastattelujen määrä on niin pieni ja haastattelut poikkesivat toisistaan melko paljon, esittelen tulokset kvalitatiivisesti enkä tilastollisesti.

Vanhemmat olivat iältään 30 ja 45 vuoden välillä, keski-ikäsi arvioin 35 vuotta. Useimmat vanhemmat olivat kotoisin Uhtualta, jotkut muista Vienan Karjalan kylistä. Kaikkiaan 18 vanhemmasta kolme oli kotoisin Karjalan eteläosista ja kaksi Karjalan ulkopuoliselta Venäjältä.

Haastatteluaineiston tarkastelussa on otettava huomioon eräitä seikkoja, jotka ovat saattaneet vaikuttaa vanhempien vastauksiin. Olen toiminut Uhtuan kielipesässä sekä hankkeen vetäjänä että tutkijana. Kun aloimme opettajien kanssa etsiä lapsia kielipesään, kävimme keskustelemassa kaikkien halukkaiden vanhempien kanssa. Selvitimme mm. perheen kielitaustaa ja vanhempien edellytyksiä tukea lapsen kielenomaksumista lisäämällä karjalan käyttöä kotikielenä. Perheen osuutta on korostettu muissakin yhteyksissä, mm. vanhempain kokouksissa. Vanhemmat siis tiesivät alusta asti, mitä heiltä odotetaan. Minulla on syytä epäillä, että tämä on vaikuttanut monien haastateltujen vastauksiin, jotka koskevat perheen nykyistä kielenkäyttöä ja vanhempien asenteita. Tarkoitin lähinnä vanhempien antamia tietoja kielipesän vaikutuksesta lapsen ja koko perheen kielenkäyttöön. Palaan tähän luvussa 5.4.

Kielipesälästen perheiden ei voi katsoa edustavan kansallisuus- ja kielitaustoiltaan aivan tyypillisiä Uhtuan nuoria karjalaisperheitä. Kielipesälapset valittiin tarkoituksella sellaisista perheistä, joissa ainakin jompikumpi vanhemmista osaa karjalaa. Kielipesään lapsensa antaneiden vanhempien asenteet karjalaisuutta ja karjalan kieltä kohtaan ovat myös oletettavasti positiivisemmat kuin Uhtualla keskimäärin.

5.1. VANHEMPIEN KANSALLISUUS- JA KIELITILANNE

Kaikki kielipesälapset tulivat perheistä, joissa lapsen isä ja äiti asuivat yhdessä. Yhdeksästä pariskunnasta neljä oli kansallisuudeltaan kokonaan karjalaisia ja interetniisiä pareja eli ns. sekaperheitä (käännös karjalaisten käyttämästä ilmauksesta *sekapereh, sekopereh*) oli viisi. Kaikkiaan yhdeksästä äidistä seitsämän oli karjalaisia ja kaksi venäläisiä, tosin nämäkin kaksi olivat passin mukaan venäläisiä, mutta isänsä puolelta toinen oli karjalainen ja toinen suomalainen. Isistä karjalaisia oli kuusi ja venäläisiä kolme. Melkein kaikki kansallisuudeltaan karjalaiset olivat vienankarjalaisia, vain yksi äiti oli livviläinen.

Äidinkieli korreloi kansallisuuden kanssa useimmilla, mutta kielitaito ja kielenkäyttö korreloivat äidinkielen kanssa paljon heikommin. Kaikki karjalaiset äidit ilmoittivat äidinkielekseen karjalan tai myös karjalan. En pyytänyt haastateltuja määrittelemään käsitettä äidinkieli, mutta vastausten perusteella äidinkielellä tunnuttiin tarkoitettavan a) sitä kieltä jota vanhemmat puhuivat lapselle b) ensiksi opittua kieltä tai c) kansan omaa kieltä. Isien kohdalla neljän äidinkieli oli karjala, vaikka karjalaisia oli kuusi. Käytän haastatteluaineisyon käsittelyssä termejä *karjalankielinen* ja *venäjänkielinen* viittaamaan henkilön itse ilmoittamaan tai hänen puolisonsa ilmoittamaan äidinkieleen.

Pyysin haastateltuja kuvailemaan oman ja puolisonsa karjalan kielen taitoa ja käyttöä. Äideistä viisi ilmoitti osaavansa karjalaa hyvin tai melko hyvin. Tähän lukuun olen laskenut mm. sellaiset vastaukset kuin "ymmärrän hyvin, puhun vähän huonommin", joka oli yleisin vastaustyyppi. Kaksi äitiä ilmoitti osaavansa jotenkuten, esim. "ymmärrän melko hyvin, mutta en osaa enää oikein puhua". Kaksi äitiä, kansallisuudeltaan venäläiset, eivät osanneet karjalaa tai korkeintaan ymmärsivät vähän. Isistä neljän katsottiin osaavan karjalaa, loput viisi eivät osanneet tai osasivat hyvin vähän. Vuoden 1989 väestönlaskennan mukaan esim. 30-34-vuotiaista kaupungissa asuvista karjalaisista 35,4% ja maaseudulla asuvista 56,7% ilmoittaa äidinkielekseen karjalan. 35-39-vuotiaiden kohdalla 40,7% kaupungissa asuvista ja 60,2% maaseudulla asuvista karjalaisista pitää karjalaa äidinkielenään. Uhtua ja koko Kalevalan piiri lasketaan kuuluvaksi maaseutuun. (Klementjev 1993: 129.)

Suomen kieltä oli opiskellut koulussa neljä äitiä ja neljä isää. Yksi äiti oli opiskellut suomea yliopistossa ja toimi suomen kielen opettajana koulussa. Yksi äiti kävi parhaillaankin suomen kielen iltakurssilla. Kaikki suomea opiskelleet eivät kuitenkaan osanneet kieltä hyvin. Niiden karjalaisten kohdalla, jotka eivät olleet opiskelleet suomea, vastaukset suomen kielen taidosta vaihtelivat: jotkut sanoivat ymmärtävänsä hyvin, jotkut vähän. Monet korostivat, että suomen ymmärtäminen riippuu siitä, kuka sitä puhuu. Vanhempia itä- ja pohjoissuomalaisia kerrottiin ymmärrettävän paremmin kuin nuoria puhekielen tai slangin puhujia tai vahvan länsimurteen puhujia.

Ne, jotka olivat opiskelleet suomea, osasivat yleensä lukea ja kirjoittaa suomeksi ja ainakin lukea karjalaksi. Niistä karjalantaitoisista, jotka eivät olleet opiskelleet suomea – eivätkä myöskään karjalaa, sillä sitä ei kenenkään kouluaihana opetettu koulussa – useimmat osasivat lukea jotenkuten suomea ja karjalaa. Kaikkiaan

neljä vanhempaa osasi vastausten mukaan kirjoittaa karjalaa ainakin jotenkuten. Varma kirjoitustaito suomessa ja/tai karjalassa oli vain harvalla.

Niistä yhdestätoista vanhemmasta, joiden äidinkieli oli karjala, ainoastaan yksi ilmoitti osaavansa yhtä hyvin karjalaa ja venäjää. Kaikki muut pitivät venäjää vahvimpana kielenään, kuten luonnollisesti myös seitsämän venäjänkielistä vanhempaa. Tämän yhden poikkeuksen kohdalla vastaus vaikuttaa hieman ristiriitaiselta siihen nähden, että hän puhui keskustellessamme suurimmaksi osaksi venäjää ja joutui usein miettimään pitkään, miten sanoisi asiat karjalaksi. On kuitenkin täysin mahdollista, että hän ei ole tottunut puhumaan karjalaa tällaisista tavallista kotielämää abstraktimmista asioista, mutta hallitsee kahta kieltä yhtä hyvin joillain muilla elämänaloilla. Tämä henkilö oli myös opiskellut suomea, jolloin haastattelussa piilee se mahdollisuus, että hän pyrki puhumaan minulle suomea, vaikka minä pyrinkin puhumaan karjalaa. (Suomen kielen vaikutuksesta karjalaisten haastatteluissa ks. Sarhimaa 1999: 243-244 ja Pasanen 1999a painamaton.)

Venäjän ilmoittaminen vahvemiksi kieleksi on melko odotuksenmukaista, kun otetaan huomioon se, että haastatellut ovat saaneet koko koulutuksensa venäjäksi ja venäjä vallitsee lähes kaikilla elämän aloilla paitsi mahdollisesti kommunikoinnissa vanhempien karjalaisten kanssa. Samanlainen tendenssi on nähtävissä Raija Pyölin aineistossa, jossa ikäryhmästä G3 (50-60-luvulla syntyneet karjalaiset) 74% piti venäjää vahvimpana kielenään, 17% piti venäjää ja karjalaa yhtä vahvoina ja 9% karjalaa vahvimpana (Pyöli 1996: 116).

Anna-Riitta Lindgren on tutkimuksessaan Helsingin saamelaisista (2000: 158-159) käsitellyt haastattelemiensa saamelaisten kielellistä elämänkaarta. Hän on verrannut heidän antamiaan tietoja kielellisestä identiteetistään, ensiksi oppimastaan kielestä, koulun alkaessa osaamastaan kielestä/osaamistaan kielistä ja nyt vahvimasta kielestään. Kielellistä identiteettiä määriteltiin kysymyksellä "Oletko saamen- vai suomenkielinen?". Ensiksi opitun kielen ja kieli-identiteetin välillä on havaittavissa vahva korrelaatio: ne, jotka olivat oppineet saamen kielen ensimmäisenä kielenään, pitivät yleensä itseään edelleen saamenkielisinä. Suuri osa itseään saamenkielisinä pitävistä ilmoitti kuitenkin vahvimaksi kielekseen suomen. Tämä kertoo saamelaisten kielellisten oikeuksien puuttumisesta ja haastateltujen kouluaikana vallinneesta assimilaatiopolitiikasta.

Miten karjalantaitoiset vanhemmat sitten käyttivät karjalan kieltä? Kyselin vanhemmilta, millaisissa tilanteissa, missä, kenen kanssa, minkäikäisten kanssa ja kuinka usein he puhuivat karjalaa. Vastaukset vaihtelivat suuresti. Eräät käyttivät

karjalaa enää hyvin vähän, aktiivisesti tuskin ollenkaan, kun taas joillakin karjalan puhuminen oli edelleen jokapäiväistä ja aktiivista. Puolisonsa kanssa kaikki haastatellut ilmoittivat puhuvansa venäjää. Joukossahan oli vain yksi perhe, jossa molemmat karjalaiset vanhemmat osasivat karjalaa, ja tämänkin perheen äiti piti omaa kielitaitoaan lähinnä passiivisena eikä hän puhu karjalaa mielellään. Seka-avioliitot ovat Karjalassa hyvin yleisiä ja niissä perheen kotikieleksi valitaan venäjä (Zaikov 1995: 112). Vielä muutama vuosikymmen sitten sekaperheiden ei-karjalainen puoliso oppi usein myös karjalaa: varsinkin pienemmissä Vienan Karjalan kylissä on ei-karjalaisia vanhuksia ja jopa keski-ikäisiä, jotka osaavat karjalaa sujuvasti. Kepan kylässä olen tavannut iäkkään, syntyjään valkovenäläisen naisen, joka kertoi puhuneensa perheessään karjalaa niin pitkään, että on unohtanut sekä valkovenäjän että venäjän kielen.

Useimmat niistä vanhemmista, jotka vielä käyttävät karjalaa, ilmoittivat puhuvansa sitä lähinnä vanhusten, yli 60- tai yli 70-vuotiaiden kanssa. Eräs äiti mainitsi, että kun hän puhuu vanhuksille karjalaa, nämä yleensä ihastuvat ikihyvikseen siitä, että niinkin nuori vielä puhuu karjalaa. Osa puhuu karjalaa omien vanhempiensa kanssa Uhtualla tai lähiseudun kylissä. Yksi mainitsi puhuvansa karjalaa siskonsa ja sukulaistensa kanssa, mutta harvoin, koska nämä asuvat Karjalan eteläosassa. Eräs kertoi käyttävänsä karjalaa siskonsa kanssa salakielenä, kun puhutaan jostain, mitä lapset eivät saisi kuulla. Hän nauroi, että nykyisin se ei enää toimi, kun poika, A.T., on alkanut ymmärtää keskustelua liikaa. Marjut Aikio on havainnut Vuotson saamelaisilla vastaavaa saamen kielen käyttöä salakielifunktiossa (1988:77). Monet kertoivat lapsena puhuneensa karjalaa isoäitinsä tai jonkun muun iäkkään henkilön kanssa, ja että tämän kuoltua karjalan puhuminen väheni. Eräs kertoi puhuneensa karjalaa isävainansa kanssa aina "kotiasioista", mutta vaikeammista aiheista oli puhuttu venäjää, kun karjalan sanavarasto ei riittänyt. Sama henkilö kertoi puhuvansa äitinsä kanssa karjalaa ja venäjää niin, ettei itsekään huomannut, miten kielet vaihtuivat keskustelussa.

Omanikäistensä tai nuorempien kanssa karjalaa puhui melko harva. Joku mainitsi siskonsa, joku vanhan luokkatoverinsa tai muun tutun. Monet sanoivat, että omanikäisiä puhekumppaneita ei juurikaan ole. Kysymykselle siitä, voiko karjalaa puhua kaupassa tai muualla asioidessaan, jotkut naurahtivat, ilmeisesti koko ajatus tuntui absurdilta. Eräs sanoi, että jos hän marssisi kauppaan ja alkaisi asioida karjalaksi, häntä pidettäisiin hulluna. Pari äitiä sanoi kuitenkin, että voi puhua kaupassa karjalaa tutuille myyjille tai asiakkaille. Eräs äiti sanoi, että puhuu satunnaisesti karjalaa karjalaisille työkavereilleen, mutta tämä on hankalaa, koska karjalaa taitamattomat työkaverit eivät pidä siitä.

Pari vanhempaa kertoi, että suomen kieli on vaikuttanut kovasti heidän karjalaansa. Toinen heistä oli suomen kielen opettaja, toinen oli mm. oleskellut paljon Suomessa. Suomenopettaja sanoi, että nykyisin on helpompi puhua suomea kuin karjalaa, koska on työn takia tottunut suomen kieleen. Toinen kuvaili, että oma karjalan kieli on lähentynyt suomen kieltä niin, että on vaikea puhua enää puhdasta karjalan kieltä. Lisäksi eräs äiti, joka osaa nykyisin paremmin suomea kuin karjalaa, kertoi kohtaavansa vanhempiensa kanssa ymmärtämistä vaikeuksia, jos puhuu näille suomea, sillä vanhemmat eivät osaa nyky-suomea ja suomen kielioppia.

Kolmessa haastattelussa tuli esille kysymys siitä, millä kielellä haastateltu ajattelee. Yksi vastasi ajattelevansa venäjäksi, toinen epäröi, mutta arveli ajattelevansa pikemminkin venäjäksi. Kolmas sanoi ajattelevansa aiheesta riippuen molemmilla kielillä. Tämä vastaaja oli kielipesän opettaja Anni, M.C.:n ja R.C.:n äiti, ja hän arveli ajattelevansa nykyisin ainakin työasioista karjalaksi, koska työ on karjalankielinen.

Muutamissa haastatteluissa käsiteltiin sitä, seuraako haastateltu karjalan- tai suomenkielisiä tv- ja radiolähetyksiä ja lukeeko hän kirjallisuutta tai lehtiä. Jotkut mainitsivat kuuntelevansa radio-ohjelmia karjalaksi ja suomeksi, jotkut seuraavansa tv-ohjelmia. Tv:n kohdalla valiteltiin kuitenkin sitä, että sieltä tulee hyvin vähän ohjelmaa vienankarjalaksi, ja että livvinkielistä ohjelmaa on vaikea ymmärtää. Jotkut kertoivat lukevansa karjalan- tai suomenkielisiä lehtiä, esim. *Kipinä*, *Uhtuan Uutisia* tai *Vienan Karjalaa*. Yksi äiti kertoi ehtivänsä lukea kotona vain suomenkurssin oppimateriaalia.

Karjalan kielen puhumista rajoittavat haastatteluaineiston mukaan eniten seuraavat seikat: 1. Oman kielitaidon puutteet Lähes kaikki karjalantaitoiset vanhemmat vähätelivät omaa kielitaitoaan: he eivät tiedä tarpeeksi sanoja, ymmärtävät hyvin, mutta puhuvat huonommin ja ovat unohtaneet kieltä. Eräs haastateltu kuvaili, että välillä on vaikea muistaa "miten pitää sanoa", vaikka muistaisikin sanat. 2. Ympäristön venäjänkielisyys Vanhemmat kuvailivat, että kun ympärillä kaikki on venäjäksi, on vaikea puhua itsekään karjalaa. 3. Omanikäisten vähäinen kielitaito Muille kuin vanhuksille on haastateltujen mukaan paha puhua karjalaa, koska omanikäiset ja nuoremmat eivät sitä juurikaan osaa. 4. Tottumus venäjän puhumiseen Jotkut haastatellut myönsivät, että voisivat puhua enemmän karjalaa, mutta venäjän puhumisesta on tullut jo tapa, niin itsellä kuin muillakin. 5. Venäjänkielisten negatiiviset asenteet Huolimatta siitä kansojenvälisen onnellisen rinnakkaiselon kuvasta, jota Karjalassakin vielä paljolti ylläpidetään, monet haastatellut kertoivat, etteivät venäjänkieliset pidä siitä, jos karjalaiset puhuvat omaa kieltään. Syitä siihen keksittiin vain yksi: heitä ärsyttää se, etteivät he ymmärrä, mitä puhutaan.

Tässä yhteydessä on mainittava, että monilla jopa Uhtualla vuosikymmeniä asuneilla ei-karjalaisilla on hämmästyttävän hatara käsitys karjalan kielen olemassaolosta. Kuvaava on erään venäläisen lastentarhaopettajan kommentti, jonka hän esitti kielipesän juuri avauduttua, kuunneltuaan kielipesän opettajien karjalankielistä puhetta lapsille: *Oh, kak inters'no! Na kakom inostrannom jazyke vy im govorite?* 'Voi kuinka mielenkiintoista! Mitä vierasta kieltä te heille puhutte?'

5. 2. PERHEIDEN KIELENKÄYTTÖ JA SEN KEHITYS

Kuten jo mainitsin, kaikissa perheissä vanhemmat puhuvat keskenään vain venäjää. Ennen kielipesää molemmat vanhemmat olivat puhuneet lapsille lähinnä vain venäjää, kuten myös mahdollisille isosisaruksille. Kolme vanhempaa kertoi, että lapsen synnyttyä heillä oli ollut pyrkimystä puhua vähän karjalaa ja/tai suomea. E.T.:n isä mainitsi opettaneensa lapselleen muutamia sanoja karjalaksi, jotta poika tajuaisi, että on olemassa muitakin kieliä kuin venäjä; hänen mukaansa poika käytti edelleenkin tietyistä asioista vain karjalankielistä sanaa. L.T.:n äiti oli opettanut työlleen sanoja ja fraaseja, lisäksi kotona oli kuunneltu suomenkielisiä lastenlauluja. R.S.:n äiti kertoi puhuneensa työlleen joskus karjalaa tai suomea, mutta saaneensa negatiivista palautetta karjalaa taitamattomilta tuttaviltaan, jotka olivat käskeneet hänen puhua tytölle venäjää. Äiti arveli, että heitä oli ärsyttänyt se, etteivät he itse ymmärtäneet karjalaa.

L.T.:n perhe oli kuitenkin poikkeuksellinen siinä mielessä, että L.T.:n viitisen vuotta vanhemmalle isosiskolle oli äidin mukaan puhuttu ennen lastentarhaan lähtöä noin kolmivuotiaaksi asti vain karjalaa. Perheen isä on karjalainen, muttei juurikaan osaa karjalaa, joten hän lienee puhunut tytölle enimmäkseen venäjää. Kuitenkin sekä perheen äiti että itse L.T.:n sisko, jonka kanssa olen asiasta puhunut, kertoivat minulle, että hän osasi lastentarhaan mennessään vain karjalaa. Olen kuullut asiasta myös ulkopuolisilta Uhtuan karjalaisilta. Karjalan puhumista ei ollut kuitenkaan jatkettu ja sittemmin hän oli kuitenkin unohtanut kielen melkein kokonaan. Kuten luvussa 4.2.1. käy ilmi, L.T. osasi kaikista lapsista eniten karjalaa kielipesään tullessaan ja tätä tutkimusta kirjoittaessani hän osaa karjalaa ehkä eniten koko ryhmästä. Nykyisin L.T.:n äiti työskentelee opettajana toisessa kielipesäryhmässä.

Raija Pyölin aineistossa ikäryhmän G3 edustajista 9% puhui lapsilleen pelkästään karjalaa, 23% karjalaa ja venäjää ja 68% pelkkää venäjää (Pyöli 1996: 133). Jos Pyölin aineistoon on luottamista (ks. luku 5.4.), hänen tutkimillaan Aunuksen

karjalaisalueilla karjalan kielen käyttö perheissä on huomattavasti runsaampaa kuin Uhtualla. Luvussa 3.2.2. kuvatussa, vuonna 1999 tehdyssä kyselyssä 7% Uhtuan lastentarhalasten vanhemmista ilmoitti, että perheessä puhutaan lapsille karjalaa tai myös karjalaa; 2% ei osannut sanoa ja 92% ilmoitti perheessä puhuttavan venäjää. Myöhemmässä kyselyssä 9% vastanneista kertoi perheessä ylipäänsä käytettävän karjalaa venäjän lisäksi joko vanhempien keskinäisessä tai vanhempien ja lasten välisessä kommunikoinnissa.

Useimmat vanhemmista arvioivat, ettei lapsi ymmärtänyt kielipesään tullessan juuri lainkaan karjalaa. Jotkut arvelivat, että lapsi ymmärsi hyvin vähän. Harvat vanhemmat kertoivat lapsen osanneen sanoa jotain karjalaksi ennen kielipesää, oikeastaan vain ne kolme em. vanhempaa, jotka olivat puhuneet lapsille hieman karjalaa ennen pesää, ja tällöin kyse oli yksittäisistä sanoista. Mitä vanhemmat olivat odottaneet kielipesältä? Useimmat kertoivat toivoneensa, että lapsi oppisi ymmärtämään ja puhumaan karjalaa. Eräs haastatelluista sanoi, ettei hänellä ollut epärealistisia odotuksia, sillä karjalaiset asuvat Venäjällä, jossa yhteisenä kielenä tulee joka tapauksessa aina olemaan venäjä. Monet mainitsivat, että heidän odotuksensa kielipesän vaikutuksista olivat jopa ylittyneet. Kaikkien haastateltujen mukaan lapsen kielitaito oli kasvanut huomattavasti kielipesän aikana. Vanhempien mielestä lapsi ymmärsi karjalaa nyt "melko paljon", "hyvin" tai "paljon, ei kaikkea". Vain yksi äiti sanoi, että tyttö ymmärtää vasta aika vähän. Pienimpien lasten vanhemmat epäilivät, että isommat laset ovat oppineet enemmän kuin heidän lapsensa. Eräs äiti kertoi, että hänen vanhempansa, jotka olivat alunperin epäilleet kielipesän toimivuutta, testasivat joskus pojan karjalan kielen ymmärtämistä. Äidin mukaan isovanhemmat olivat nyt nähneet, että tuloksia oli syntynyt.

E.T.:n isä, jolla oli paljon ajatuksia kieliasioista, kertoi, että poika oli alkanut selvästikin tunnistaa ja erottaa eri kieliä. Hänen mukaansa poika oli tajunnut, että on olemassa eri kieliä ja erikielisiä ihmisiä. Kun hän kuuli karjalankielistä puhetta, hän tunnisti sen ja reagoi siihen, ja kun televisiosta tuli suomen- tai livvinkielistä ohjelmaa, hän kiinnitti huomiota siihen, että puhe erosi tutusta vienankarjalasta. Hän kyseli myös paljon mitä mikäkin on karjalaksi. Isän tavoite oli alunperin ollutkin se, että pojalle kehittyisi tietoisuus kielistä. Samoin A.T.:n äiti kertoi, että poika oli selvästi oppinut erottamaan karjalankielisen puheen venäjämäisestä ja reagoimaan siihen. Kun äiti puhui karjalaa esimerkiksi siskonsa kanssa salakielenä, poika oli ruvennut kuuntelemaan tarkkaavaisesti ja puuttumaan puheeseen, ja vaikkakin hän teki sen venäjäksi, kävi ilmi, että hän oli ymmärtänyt sen, mistä puhutaan.

Kaikkien vanhempien mukaan lapsi oli alkanut käyttää karjalan kieltä kotona. Useimmin mainittuja seikkoja olivat, että lapsi lauloi kotona karjalankielisiä lauluja, joita kielipesässä oli opetettu, ja että lapsi käytti karjalankielisiä sanoja venäjän seassa. Useimmat mainitsivat, että lapsi käytti tietyistä asioista aina tai yleensä karjalankielistä sanaa. Tällaisia sanoja olivat esimerkiksi leluihin, eläimiin, ruokailuun tai pukeutumiseen liittyvät sanat. Monien mukaan lapsi sanoo myös tietyt fraasit karjalaksi. M.T.:n äiti kertoi, että kun hänen tyttänsä tapasi sattumalta kadulla muita kielipesälapsia, lapset tervehtivät toisiaan karjalaksi. Monet kertoivat, että lapsi puhuu karjalaa itsekseen leikkiessään tai ennen nukahtamista, ja M.T.:n äidin mukaan tyttö oli alkanut puhua karjalaa myös unissaan! M.C.:n ja R.C.:n äiti kertoi, että lapset leikkivät kotona kielipesää, toistelivat tuttuja tilanteita ja sanastoa, ja että isosisko opetti ja läksytti pikkuveljeään kuin opettaja ainakin. Muutamat vanhemmat E.T.:n isän lisäksi mainitsivat, että lapsi on alkanut kysellä asioiden nimiä karjalaksi. R.S.:n äiti kertoi, että tyttö käytti kotona melko paljon karjalankielisiä sanoja ja puhui leikkiessään karjalaa, mutta että hän ei vielä ollut ikäänkuin tajunnut, että karjala on elävä kieli, joka kuuluu myös kielipesän ulkopuoliseen maailmaan. Esimerkkinä äiti kertoi, että tyttö sanoi lähes aina kirjoja selaillessaan kuvissa olevat asiat karjalaksi, mutta jos hän näki tiellä koiran, hän reagoi siihen venäjäksi.

Niin ikään kaikki vanhemmat kertoivat, että kielipesän myötä perheen kielenkäyttö oli muuttunut niin, että oli alettu puhua enemmän karjalaa. Useimmat kuvailivat, että perheen karjalantaitoinen vanhempi on alkanut käyttää karjalaa tavallisissa kotielämän tilanteissa kuten ruokailun, saunomisen ja pukeutumisen yhteydessä. Monet eivät osanneet eritellä tilanteita tai mainita esimerkkejä, vaan esittivät hyvin yleisesti, että karjalan puhuminen oli lisääntynyt. Monissa perheissä isovanhempia ja muita karjalantaitoisia sukulaisia ja tuttuja oli pyydetty puhumaan lapselle karjalaa. Jotkut sanoivat, että sitä oli alkanut tapahtua, jotkut taas kertoivat, että kielenkäytön muuttaminen oli näille läheisille vaikeaa, kun oli totuttu puhumaan venäjää. D.B.:n äiti kertoi, että hänen ystävänsä suomenkurssilta tapasi puhua pojalle suomea ja että poika ymmärsi sitä. Monissa perheissä karjalaa taitamaton vanhempi ja mahdolliset isosisarukset olivat haastateltujen mukaan alkaneet oppia karjalaa lapsensa avulla. R.S.:n äiti kertoi, että tyttö käytti karjalankielisiä sanoja myös isänsä kanssa, isä kyseli käännöksiä vaimoltaan ja oppi sanoja työltä. Eräs venäläinen isä oli oma-aloitteisesti alkanut opetella vähän karjalaa. Monet sanoivat, että lapsen kanssa he olivat alkaneet muistaa jo unohtamiaan sanoja tai oppia uusia. Jotkut kertoivat lukevansa lapselleen karjalan- tai suomenkielisiä kirjoja tai kuuntelevansa lastenlauluja.

Eräs äiti mainitsi esimerkkinä karjalan kielen käytöstä, että hän oli samana aamuna poikaa tarhaan tuodessaan kertonut tälle tarinaa karjalaksi.

5.3. VANHEMPIEN KIELELLISET ASENTEET

Kysyin haastatteluissa, miksi vanhemmat olivat halunneet laittaa lapsensa kielipesään. Yleisin vastaus oli yksinkertaisesti se, että vanhemmat olivat halunneet lapsen oppivan karjalan kieltä, koska tämä on karjalainen ja koska karjala on kansan oma kieli. Yksittäisissä vastauksissa tuli esille esim. seuraavia motiiveja: Vanhemmat halusivat lapsen oppivan karjalaa, koska olivat itsekin puhuneet sitä lapsena. Vanhemmat näkivät, että kieli oli melkein kuollut, eivätkä halunneet, että se katoaa. Vanhemmilla ei itsellään ollut aikaa opettaa lapselleen karjalaa. Vanhemmat pitivät karjalaa tarpeellisena kielenä, koska perhe asui Karjalassa. Vanhemmat ajattelivat, että lapselle olisi hyödyllistä oppia toinen kieli venäjän lisäksi. Vanhemmat arvostivat kielipesäryhmän oloja, ryhmän pientä kokoa ja hyviä opettajia.

Useimpien vastausten mukaan kielipesän kannalla olivat olleet molemmat vanhemmat. Yhdessä vastauksessa tuli esille, että venäjänkielinen äiti vastusti ideaa alussa, koska kuvitteli, että kaksi kieltä haittaa lapsen kehitystä. Yksi äiti arveli, että alussa venäjänkielinen mies kannatti kielipesäideaa lähinnä ryhmän hyvien olosuhteiden takia, ei niinkään kielen. Molemmat mainituista vanhemmista olivat kuitenkin suhtautuneet kielipesään myöhemmin positiivisesti. Sellaistakin tuli ilmi, että venäjänkielinen puoliso oli nimenomaan ensimmäisenä alkanut puhua kielipesästä, tai että venäjänkielinen puoliso jopa usutti karjalankielistä puolisoa puhumaan lapselle kotona karjalaa.

Kysyin vanhemmilta, miten heidän lähipiirinsä ja muu ympäristö on suhtautunut kielipesään ja onko karjalaisten ja ei-karjalaisten suhtautumisessa ollut eroja. Kaikki kertoivat suhtautumisen olleen suurimmaksi osaksi positiivista. Monet sanoivat, että heidän sukulaisensa tai tuttunsa ovat kiinnostuneet kielipesästä ja halunneet antaa omia lapsiaan ryhmään. Erään venäjänkielisen äidin mukaan Karjalassa on nyt alettu ajatella, että karjalan kieli on tarpeellinen. Kielteistäkin suhtautumista oli esiintynyt. Kaksi haastateltua kertoi, että lapsen karjalaiset isovanhemmat olivat alussa suhtautuneet

asiaan negatiivisesti, mutta muuttaneet sittemmin kantaansa. Erään äidin mukaan jotkut olivat pitäneet vanhempia hulluina. Parin vastauksen mukaan jotkut tuttavat ovat epäilleet, että lapselle tulee koulussa vaikeuksia – niiden laatua epäilijät eivät olleet eritelleet sen tarkemmin. Joku oli kuullut sellaisiakin epäilyjä, että kielipesälapset eivät opi kunnolla venäjää. Eräs äiti kertoi kuulleensa, miten joku nuorehko karjalainen nainen oli kielipesän alkaessa kauhistellut kylällä, että miksi lapsiparkoja pitää kiusata karjalan kielellä, kun sitten tulee vaikeuksia suomen opiskelussa. Äiti, joka ei ole koskaan opiskellut suomea, tuhahti minulle, että hän oli koulussa osannut aina paremmin suomen kieltä kuin rinnakkaisluokan venäjänkieliset suomenopiskelijat.

Karjalaisten ja ei-karjalaisten suhtautumisessa useimmat eivät nähneet minkäänlaista eroa. Eräs totesi, että koko lähipiiri on karjalainen ja suhtautuu siis pelkästään positiivisesti. Vain parissa-kolmessa vastauksessa tuli ilmi, että Uhtualla on sellaisiakin venäläisiä, jotka eivät kannata karjalan kieltä ja sen opetusta. Eräs haastateltu selitti, että venäläisillä voi olla negatiivisia asenteita koko karjalan kieltä kohtaan, koska he luulevat, että karjalaisille on koitumassa siitä jonkinlaista taloudellista hyötyä, josta he jäävät paitsi. Joku mainitsi, että venäläiset päättäjät pelkäävät joutuvansa opettelemaan karjalan kieltä. Edellä olen jo maininnut äidistä, jonka mukaan jotkut venäjänkieliset ovat suhtautuneet negatiivisesti siihen, jos hän on puhunut tyttäleen karjalaa kotona. Samoin eräs äiti ei voinut puhua karjalaa työkavereidensa kanssa, koska venäjänkieliset suuttuivat siitä. Molemmissa tapauksissa tarjottiin samaa selitystä: venäjänkielisiä ärsyttää se, että he eivät ymmärrä mitä karjalaksi puhutaan.

Kysyin karjalaisilta vanhemmilta, miten ei-karjalaisten suhtautuminen on vaikuttanut omaan karjalaisuuteen ja kielen puhumiseen, ja onko heillä esim. ollut aikoja, jolloin syntyperää on pitänyt peitellä. Kaikki vakuuttivat, etteivät ole koskaan peitelleet karjalaisuuttaan, vaikka monet muut olivat aikoinaan peitelleetkin. Useimpien mielestä heidän nuoruudessaan karjalaisuutta ei arvostettu, toisin kuin nyt. Monet muistelivat, että heidän lapsuudessaan Uhtuan kouluun tuli oppilaita Vuokkiniemeltä ja Vuonnisesta, ja että nämä lapset puhuivat keskenään karjalaa eivätkä osanneet venäjää kovin hyvin. Eräs äiti sanoi, että uhtualaiset nauroivat kyläläisten karjalaista aksenttia eivätkä itse halunneet puhua karjalaa julkisesti. Toinen äiti sanoi, että kaikki pyrkivät puhumaan koulussa venäjää, koska se oli muotia.

Yksi isä sanoi, että hänen mielestään karjalaisuudesta ja karjalan kielestä oli nyt viime aikoina tullut jonkinlainen muotiasia, mutta vasta puheiden tasolla, ei niinkään toiminnan. Sama henkilö kertoi, että hänen kouluaikanaan suomen kielen opiskelu ei

ollut suosittua, kaikki halusivat opiskella englantia. Tämän hän näki johtuneen yleisestä karjalaisuuden vastaisesta asenteesta. Samasta asiasta puhuivat muutamat muutkin haastatellut. Em. isä sanoi, että *karjalainen* oli haukkumasana, vähän niin kuin nyky-Venäjällä *čukči*: karjalaisuus oli jotain huonompaa, jotain mitä piti hävetä. Näin vahvasti asiaa ei esittänyt kukaan muu, mutta tämä isä olikin kotoisin Vuokkiniemeltä ja ilmeisesti hän oli kokenut asenteet negatiivisempina kuin uhtualaiset. Eräs äiti kertoi käyneensä nuoruudessaan lomalla Mustallamerellä ja riitaantuneensa siellä pahan kerran erään paikallisen venäläispojan kanssa, joka väitti, että karjalaiset olivat rumia ja tyhmiä. Eräs Petroskoissa opiskellut äiti kertoi, ettei koskaan kaupungissa asuessaan hävennyt syntyperäänsä. Kun hän soitti asuntolan puhelimesta kotiinsa Uhtualle, jotkut karjalaistytöt hiipivät aina viereen kuuntelemaan, koska heistä oli ihanaa kuulla edes jossain karjalan kieltä.

Useimmissa haastatteluissa tuli esille kysymys vienankarjalan ja livvin ja/tai vienankarjalan ja suomen kielen suhteesta. Kuten luvussa 3.2.3. käy ilmi, kielipesähankkeen alkuaikana väiteltiin siitä, pitäisikö pesässä puhua karjalaa vai suomea, ja monet vanhemmat olivat ehdottomasti suomen kielen kannalla. Haastattelemistani vanhemmista kukaan ei selvästikään ainakaan vastustanut karjalan kieltä, koska on ylipäänsä antanut lapsensa kielipesään.

Kun kysyin vanhempien ajatuksia siitä, että monien mielestä Uhtualla pitäisi opettaa suomea eikä karjalaa, yleisin vastaus oli, että miksipä ei karjalaa, sehän on päinvastoin hyvä. Monet korostivat sitä, että vienakarjala ja suomi ovat niin läheisiä kielimuotoja, ettei lapsille joka tapauksessa tule vaikeuksia suomalaisten kanssa kommunikoidessa tai suomen kielen opiskelussa. Eräs äiti mietti, ettei karjalan kieli mahda olla sen huonompi kieli kuin muutkaan maailman kielet, joten miksi sitä ei voisi puhua ja opettaa niin kuin niitäkin. Hänen mielestään suomen kieltä karjalan kustannuksella kannattavat ihmiset eivät ole oikein *kulttuurisie* 'sivistyneitä'.

Vienankarjalan ja livvin suhteesta useimmat olivat sitä mieltä, että kyseessä on kaksi eri kieltä, joiden puhujat ymmärtävät toisiaan huonosti. Samoilla linjoilla oli myös ainoa livvinkarjalainen haastateltu, V.P.:n äiti. Yksi äiti arveli, ettei ymmärrä livvinkielisestä tv-ohjelmasta puoliakaan. Eräs haastateltu puhui hyvin kriittisesti vienankarjalaisten ja livviläisten suhteesta. Hänen mielestään kumpikaan ryhmä ei arvostanut toisiaan, ei ollut mitään yhteenkuuluvuuden tunnetta eikä siis myöskään edellytyksiä yhteiselle kirjakielelle. Livviläisten mielestä vienankarjala on pilaantunutta kieltä, puoliksi suomea, eivätkä vienankarjalaiset arvosta livviä yhtään sen korkeammalle vaan pitävät sitä huonona sekakielenä. Suomen kieli käy

vienankarjalaisten kirjakieleksi oikein hyvin ja se antaa myös *perspektiiviä*, tulevaisuuden mahdollisuuksia, joita karjalan kirjakielellä ei olisi.

Haastattelujen loppupuolella käsiteltiin sitä, mitä vanhemmat ajattelevat karjalan kielen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Pohdittiin, miksi kieli on katoamassa ja mitä pitäisi tehdä, että se säilyisi ja kehittyisi. Vanhempien ajatukset erosivat toisistaan melko paljon: esiintyi sekä pessimismia että optimismia. Melkein kaikki tuntuivat tajuavan, että kieli oli katoamassa, mutta tulevaisuuden suhteen monet epäröivät eivätkä osanneet juurikaan ehdottaa toimenpiteitä kielitilanteen parantamiseksi.

Joku piti karjalan kielen virallistamista hyvänä hankkeena, jonka tosin epäili kaatuvan siihen, etteivät venäläiset suostuisi opettelemaan karjalaa. Joku sanoi, että tarvitaan ennen muuta rahaa, sillä hyviä ideoita on paljon, mutta rahaa niiden toteuttamiseen ei ole. Karjalaisuutta ja karjalan kieltä pitäisi tuoda esille juhlissa ja Kalevala-eePOSTA pitäisi hyödyntää enemmän. Jonkun mielestä karjalan kieli säilyisi, jos sitä olisi enemmän tv:ssä ja lehdissä. Suomen ja suomalaisten vaikutusta karjalan kielen ja karjalaisuuden säilymiselle pidettiin yleensä hyvänä. Sanottiin, että suomalaisyhteyksien myötä karjalaisuutta on alettu arvostaa ja kieltä käyttää enemmän. Erään äidin mukaan sellaisetkin henkilöt, jotka eivät käyttäneet karjalaa pitkään aikaa, ovat alkaneet käyttää sitä suomalaisten kanssa.

Useimmat näkivät yhteyden kielen huonon tilan ja kotien kielenkäytön välillä, mutta eivät osanneet sanoa, miksi karjalaa ei enää puhuttu lapsille. Pari vanhempaa totesi, että Venäjällä venäjän kieli vallitsee kaikkialla, siksi perheissäkin puhutaan venäjää. Joku sanoi, etteivät vanhemmat puhu kotona karjalaa, koska eivät itse osaa sitä kunnolla. Yksi äiti mainitsi, että hänen isosiskonsa oli puhunut nyt noin 12-vuotiaalle pojalleen suomea, niin ettei tämä osannut lainkaan venäjää kun lähti kouluun. Kouluunlähtö ummikkona oli ollut pojalle niin raskas kokemus, että tapaus oli jäänyt koko lähipiirin mieleen varoittavana esimerkkinä.

Jotkut vanhemmat korostivat kodin osuutta kielen säilyttämisessä, toiset taas koulun. Eräs äiti sanoi, että jos kotona ei puhuta karjalaa ja tarhassa opetetaan tunti viikossa, ei synny mitään tulosta. Saman asiaa miettivät monet muutkin, ja perinteinen pari opetustuntia viikossa nähtiin liian vähäisenä. Eräs äiti kertoi, että tytön isosisko oli käynyt tarhassa, jossa karjalaa opetettiin tunti viikossa, eikä sisko ollut oppinut mitään. Joku totesi, että karjalankielinen lastentarhakin on liian vähän, sillä kieltä pitäisi ehdottomasti puhua kotona. Toinen oli sitä mieltä, että kieli ei elä perheiden varassa, joten sitä pitää opettaa tarhassa ja koulussa. Monet sanoivat, että kielipesäryhmiä pitäisi saada lisää, silloin kielellä olisi mahdollisuuksia elpyä. Eräs äiti totesi, että kielen

opettaminen täytyy aloittaa aivan pikkulapsista, jolloin se on luonnollista ja tehokasta. Eräs isä sanoi, että jos lapset pannan kielipesään ja sitten opetetaan kymmenen vuotta karjalaksi, kieli elpyy varmasti. Hän arveli, että sillä keinolla hänen pojastaan tulisi *ihan karjalainen poika, ihan totta*.

Keskustelimme myös lasten kouluunlähdestä, joka tuli esille luvussa 3.2.5. Yhdeksästä haastatellusta vanhemmasta kaikki toivoivat, että karjalan kieli olisi mukana lasten opetusohjelmassa. Yleensä mainittiin karjalan kielen opetus ja ns. karjalan kielen luokka. Kun esitin ajatuksen siitä, että lapsille voitaisiin opettaa ainakin joitain aineita karjalaksi, suurin osa kannatti sitä. Joidenkin vanhempien reaktioista heijastui kuitenkin hämmennys ja epäröinti. Tuntui, että ajatus karjalan kielellä opettamisesta oli heistä jotenkin absurdi, tai taustalla vaikutti pelko siitä, että lapselle tulee vaikeuksia, jos karjalan kieltä tulee "liikaa". Eräs äiti - itse opettaja - sanoi, ettei kaikkia aineita missään nimessä voi opettaa karjalaksi. Toinen äiti epäröi, kun puhuin karjalankielisestä opetuksesta. Lopulta hän sanoi, että antaa kyllä poikansa ryhmään, jos se tulee, mutta epäilee, että pojalle tulee vaikeuksia tulevassa elämässään, jos hän vaikkapa asuu muualla Venäjällä. Kukaan ei tarkemmin kuvailut, millaisia ongelmia karjalankielinen aineopetus aiheuttaisi. Eräs isä kuitenkin totesi, että hänen oma isänsä oli saanut kaiken kouluopetuksen karjalaksi ja selvinnyt elämässään ihan hyvin, joten hänen puolestaan kielipesälapsille voisi opettaa karjalaksi vaikka kaikkia aineita.

Vanhempien hämmennys ja epäröinti on ymmärrettävää: Karjalan koulujen opetuskieli on 1950-luvulta alkaen ollut venäjä, eikä ajatuksia muunlaisesta käytännöstä ole juurikaan esitetty. Mitä tulee kansallisiin kieliin ja kulttuuriin, niin kouluihin on vakiintunut opetusmalli, jossa yhä venäjänkielemille lapsille opetetaan esim. suomea tai karjalaa muutama tunti viikossa ja kulttuuria pidetään mukana folklore- ja musiikkiharrastusten, käsitöiden ja juhlien muodossa (Zaikov 1995: 114-115, 2000: 25-26). Ulkopuolinen joutuu usein hämmennyksiin koulujen juhlissa tai muissa tilanteissa, joissa tarkoituksena on esitellä sitä, kuinka hyvin kieltä ja kulttuuria on viljelty: lapset ja nuoret esiintyvät kansallisella kielellä ja paikallinen yleisö on haltioissaan. Harvemmin lausutaan ääneen sitä tosiseikkaa, ettei lapsista kukaan osaa puhua kyseistä kieltä, eikä heillä ole siihen mitään edellytyksiäkään, jos oikea kommunikointi tapahtuu niin koulussa kuin kotonakin venäjäksi.

5.4. YHTEENVETO: HAASTATTELUAINEISTO KIELENVAIHTOKONTEKSTISSA

Esitin luvun alussa, että asemani kielipesähankkeen vetäjänä on saattanut vaikuttaa vanhempien vastauksiin. Mitä syytä minulla on epäillä tätä?

Vanhempien mukaan karjalan kielen käyttö on kovasti lisääntynyt perheissä kielipesätoiminnan aikana niin, että kotona on alettu käyttää karjalaa arkisissa tilanteissa, ja tuttavat ja isovanhemmat ovat alkaneet puhua karjalaa lapselle. Tällaisia kommentteja ei esiintynyt vain näissä haastatteluissa. Vanhemmat ovat koko kielipesätoiminnan ajan jo ennen haastatteluja ja niiden jälkeen puhuneet samaan tapaan, kun olen kysellyt kuulumisia heitä satunnaisesti tavatessani. Välillä on annettu suorastaan sellainen kuva, ettei kotona enää juuri venäjää puhutakaan: *Nyt myö kyllä ihan karjalaksi pakajamma koissa, oikein äijä pakajamma.* Nyt me kyllä ihan karjalaksi puhumme kotona, oikein paljon puhumme.'

Lasten yleisesti ottaen vähäinen karjalan kielen spontaani käyttö vaikuttaa tätä taustaa vasten omituiselta. Jos kotona puhutaan niin paljon karjalaa kuin vanhemmat kertovat, miksei se näy runsaampana karjalan kielen käyttönä lasten puheessa? Toisaalta inarinsaamen kielipesän lapsista valtaosa tulee sellaisista perheistä, joissa inarinsaamea ei puhuta lainkaan, ja silti he alkavat yleensä käyttää saamea kielipesässä spontaanisti jo ensimmäisen vuoden aikana. Olisiko pääteltävä, ettei kotien kielenkäytöllä olekaan vaikutusta lasten kielenkäyttöön kielipesässä? Onko mahdollista, että karjalantaitoiset vanhemmat todella puhuvat runsaasti karjalaa kodeissa, ja että lapset käyttävät kotona enemmän karjalaa kuin kielipesässä? Kielipesässä lasten venäjän puhumista saattaisi tällöin lisätä se seikka, että siellä on paljon muita lapsia, ja lasten keskinäinen kommunikointikieli on joka tapauksessa valtakieli eli venäjä. Näihin kysymyksiin tuskin löytyy vastauksia vielä tässä tutkimuksessa.

Toinen seikka, joka panee epäilemään vanhempien tiedonantoja perheiden kielenkäytöstä, on ristiriita näiden puheiden ja vanhempien kielenkäyttöä koskevien havaintojeni välillä. Karjalantaitoiset vanhemmat alkoivat kyllä heti kielipesän avauduttua käyttää karjalaa tai suomea kielipesässä käydessään, so. lähinnä tuodessaan ja hakiessaan lapsiaan. Panin merkille, että he esim. tervehtivät lapsia karjalaksi ja käyttivät karjalaa riisuessaan ja pukiessaan lapsia ja patistellessaan näitä lähtemään kotiin. Yleensä vanhemmat puhuivat kuitenkin suurimmaksi osaksi venäjää - ja jälleen on otettava huomioon se seikka, että minun läsnäoloni on saattanut vaikuttaa heidän kielenvalintaansa. Muutaman kerran kuulin, kuinka kommunikointi muuttui kokonaan venäjänkieliseksi, kun vanhempi poistui lapsineen kielipesäsiiven eteisestä.

Tässä kohtaa tulee esille universaali metodologinen ongelma, jota kutsutaan usein havainnoijan paradoksiksi (engl. *observer's paradox*). Sarhimaa (1999: 75-80) kirjoittaa ilmiöstä ja esittelee keinoja, joilla hän itse tai muut tutkijat ovat minimoineet sitä. Tässä työssä ongelma on ilmeisesti tavallista suurempi siitä syystä, että tutkimukseni liittyy revitalisaatiohankkeeseen, jonka vetäjänä olen toiminut. Asemani vuoksi minun onkin ehkä mahdotonta saada totuudenmukaisia tietoja perheiden kielenkäytöstä. Muodostaakseni kokonaiskuvan minun pitäisi viettää pitempiä aikoja perheiden kotona, mitä on vaikea toteuttaa, ja joka tapauksessa läsnäoloni voisi vaikuttaa tilanteisiin. Tunnen hyvin vain yhden kielipesäperheen, kielipesän opettajan Annin perheen. Heidän luonaan vieraillessaan ja Annille soittaessani olen havainnut, että Anni puhuu kahdelle lapselleen paljon karjalaa. Hän ei kuitenkaan edusta "tavallisia" kielipesälästen vanhempia, koska on myös ryhmän opettaja, sitä paitsi ei ole sanottua, etteikö läsnäoloni vaikuttaisi tässäkin tapauksessa. Toisessa tapauksessa, L.T.:n perheessä, karjalan kielen melko runsas käyttö vaikuttaa ilmeiseltä tytön myöhemmän kehityksen perusteella. Lisäksi tunnen L.T.:n äidin tavallista paremmin, koska hän työskentelee toisessa kielipesäryhmässä, ja minulla on tätä kautta syytä luottaa hänen antamiinsa tietoihin perheen kielenkäytöstä.

Minulle on huomautettu (Viinikka-Kallinen, kommentit 6.7.2001), etten saisi päätellä vanhempien kielenkäytön laajuutta sen perusteella, miltä tilanne näyttää kotien ulkopuolella, sillä stigmatisoidun vähemmistön keskuudessa elää ehkä edelleen pelko tai häpeä, jonka vuoksi omaa kieltä ei käytetä julkisilla paikoilla, vaikka kotona käytettäisiinkin. Se mahdollisuus on kieltämättä olemassa, mutta nähdäkseni hyvin epätodennäköisenä. Ensinnäkin edellä kuvaamani valossa lienee selvää, että lasten vanhemmat haluavat antaa minulle kielenkäytöstään niin "hyvän" kuvan kuin mahdollista. Karjalan käytön salailu ei olisi tässä tapauksessa heidän etunsa mukaista.

Toisekseen on havaittu, että karjalan kielen käyttöä on alettu liiotella sen jälkeen kun kieleen on alettu kiinnittää enemmän huomiota ja esim. yhteydet suomalaisiin ovat vahvistuneet. Kysymys ei koske siis vain kielipesälästen vanhempia. Kielenkäytön liiottelutendenssi ei ole myöskään mitenkään harvinainen ilmiö maailman kielivähemmistöjen parissa. Samanlaisiin kysymyksiin ovat törmänneet monet muutkin vähemmistöjen kielitilannetta kuvanneet tukijat (karjalan osalta ks. Pyöli 1996: 99-100 ja Sarhimaa 1999: 83 ja saamelaisten osalta Aikio 1988: 302-303 ja 305). Pyöli uskoo kuitenkin saaneensa melko luotettavaa tietoa haastateltujen kielitaidosta, kielenkäytöstä ja kielellisistä asenteista, koska haastattelut on käyty karjalaksi, jolloin haastatellut eivät ole voineet liiotella kielitaitoaan, ja koska asenteilla on yhteys kielenkäyttöön ja

kielitaitoon (1996: 100). Tähän Pyölin väitteeseen ovat kiinnittäneet huomiota Johanna Laakso ja Anneli Sarhimaa (1997: 109, 111). Heidän mielestään Pyölin haastatteleminen karjalaisten kielellisten asenteiden ja kielenkäytön välillä on päin vastoin suuri ero, kun suhtautuminen on kautta linjan positiivista, mutta kielenkäyttö esim. omien lasten/lastenlasten kanssa vähäistä. Heidän mukaansa tutkija ei voi itse subjektiivisesti kiistää vaikutustaan haastateltujen vastauksiin.

Mitä tulee edellä mainitsemaani Viinikka-Kallisen huomautukseen, siinä saattaisi kuitenkin olla perää eräältä toiselta kannalta. Vaikka en usko, että vanhemmat salailisivat minulta karjalan kielen käyttöön siksi, että kielen puhuminen olisi stigma, saattaa olla, että jotkut vanhemmat eivät rohkene puhua karjalaa minun tai muiden ulkopuolisten kuullen, koska vähättelevät kielitaitoaan. He saattavat ajatella, etteivät puhu tarpeeksi hyvää tai puhdasta karjalaa, tai että suomalaisen kanssa tai kuullen pitäisi puhua suomea.

Tämä mahdollisuus kuitenkin vaikuttaa epävarmalta siitä syystä, että olen jo ennen haastatteluja keskustellut useimpien haastattelemini vanhempien kanssa monta kertaa kielipesässä tai sen ulkopuolella. Olen puhunut karjalaa niiden kanssa, jotka osaavat sitä, paitsi kahden suomea osaavan äidin kanssa yleensä suomea, enkä ole havainnut sellaista, että vanhemmat erityisesti häpeilisivät puhettaan. Kun olen kuullut heidän puhuvan karjalaa/suomea näissä yhteyksissä, miksi he eivät uskaltaisi käyttää sitä minun kuulteni lastensa kanssa? Kun otetaan huomioon suomen kielen prestiisiasema Vienassa (ks. luvut 3.2.3. ja 3.2.4.), on kuitenkin mahdollista, että sillä on yhteyttä eräiden vanhempien kielenkäyttöön. He saattavat alitajuisesti hävetä karjalan puhumista.

Olen käsitellyt tutkijan vaikutusta aineistoon näin pitkästi siitä syystä, että uskon sen tässä tutkimuksessa olevan merkittävä tekijä. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vanhempien haastatteluissa antamat tiedot olisivat kauttaaltaan tämän vaikutuksen vääristämiä. En myöskään väitä, että vanhemmat suoranaisesti valehtelisivat kuvaillessaan karjalan kielen käyttöön. Sen sijaan on syytä uskoa, että he eivät itsekään täysin tiedosta, missä määrin puhuvat venäjää ja missä määrin karjalaa. Viittaan jälleen Sarhimaahan (1999: 83): monet karjalaiset liioittelevat karjalan kielen käyttöön, koska haluavat niin lujasti uskoa käyttävänsä karjalaa, etteivät tiedosta todellista tilannetta.

Marjut Aikion tutkimuksessa saamelaiden kielenvaihdosta tulee useassa kohtaa ilmi se seikka, että saamen kielen käyttöä liioitellaan, koska kielenkäytön väheneminen ja siitä johtuva kielen uhkaava katoaminen ovat surullisia asioita, joita kielenpuhuja ei

halua myöntää. Kielenvaihtovaiheessa niin kielenpuhujayksilö kuin –yhteisökin harjoittavat eräänlaista itsepetosta. Saamea käytetään rituaalinomaisesti esim. tervehdyksissä ja tietyissä fraaseissa, vaikka todellisena kommunikoinnin kielenä on suomi. (Aikio 1988: 77-78, 214-215, 302-303.) Linaan Aikiota (1988: 302): "Toisin sanoen saamea pystyttäisiin käyttämään ja usein sitä jopa osataan paremmin kuin suomea, mutta saamea ei käytetä; sen sijaan väitetään, että kyllä käytetään!"

Havaitakseni samanlainen itsepetosilmiö vallitsee tällä hetkellä karjalaisten keskuudessa. Huomautin kerran kahdelle karjalaiselle tuttavalleni, jotka pidettäköön tässä yhteydessä anonyymeina, että he puhuvat ainakin minun kuulemani mukaan keskenään paljon enemmän venäjää kuin karjalaa. Tämä oli spontaani reaktioni siihen, että toinen heistä oli väittänyt heidän puhuvan aina karjalaa. Näin väittänyt henkilö loukkaantui huomautuksestani niin pahasti, ettei puhunut minulle pitkään aikaan.

Kielenvaihtoyhteisön itsepetoksen vuoksi vähemmistökielen tilanne saattaa vaikuttaa valheellisen lupaavalta. Kielenvaihto naamioituu loppuvaiheessa: tilanne näyttää siltä, että kieltä käytetään edelleen, mutta vähäinen, lähinnä rituaalinomainen kielenkäyttö ei mitenkään riitä siirtämään kieltä seuraavalle sukupolvelle. Tämä pitäisi tajuta, kun vähemmistökielen tulevaisuutta ennakoidaan ja suunnitellaan. (Aikio 1988: 303.) Tutkimuksessani olen kuvannut, miten karjalaisten kielenvaihto Karjalassa naamioituu esim. folklore-esityksiin ja vähemmistökielen minimaaliseen viljelyyn lastentarhassa tai koulussa. Karjalassa pidettävissä seminaareissa ja juhlissa puhujilla on yleinen tapa tervehtiä kuulijoita karjalaksi ja siirtyä sitten pitämään varsinainen puheenvuoro venäjäksi. Monet karjalan kielen tilaa ja tulevaisuutta käsittelevät tilaisuudet tapahtuvatkin – pahaenteistä kyllä - kokonaan venäjän kielellä, vaikka kuulijoista valtaosa ymmärtäisi karjalaa. Yleensä venäjän kielen käyttöä perustellaan sillä, että joukossa on myös henkilöitä, jotka eivät ymmärrä karjalaa. Mikäli paikalla on sekä livvin että vienankarjalan puhujia, voidaan vedota murre-eroihin. Perustelut venäjän kielen käytölle ovat ymmärrettäviä, koska tulkkaaminen vie aikaa ja yleensä rahaakin, sitä paitsi kaikki karjalaiset osaavat venäjää.

Kieli ei kuitenkaan elä, ellei sitä käytetä. Ja ellei sitä käytetä karjalaisten omissa tilaisuuksissa, joiden tarkoitus on edistää kielen asemaa, niin milloin sitä käytetään? Jos karjalan kielen ahkerimmat puolustajat – tutkijat, opettajat ja aktivistit - puhuvat julkisesti, keskenään ja perheissään venäjää, mitä voidaan odottaa "tavalliselta" karjalaiselta? Luvussa 2.3.2. tuli esille Joshua Fishmanin käyttämä ideologisen selkiyttämisen käsite. Kyse on siitä, että revitalisaatiovaiheessa vähemmistön jäsenten on sisäistettävä, että positiiviset asenteet eivät säilytä kieltä, vaan tarvitaan kieliyhteisön

jäsenten henkilökohtaisia ponnisteluja ja kielellisen käyttäytymisen muutosta. Eräät tutkimuksessani ilmi tulleet seikat (esim. luvut 2.3.2. ja 3.2.4. sekä tämä luku) viittaavat nähdäkseni siihen, että karjalaisten keskuudessa ideologisen selkiyttämisen prosessi on vasta alussa.

6. PÄÄTELMÄT: KIELIPESÄN MAHDOLLISUUSET KIELEN REVITALISAATIOSSA

Työssäni olen esitellyt karjalaisten ja inarinsaamelaisten historiaa ja nykytilannetta sekä kielipesätoimintaa ja kielipesän vaikutuksia lasten, perheiden ja yhteisön kielitilanteeseen. Olen tarkastellut kielipesiä ennen kaikkea kielisosiologisesta lähtökohdasta kielten uhanalaisuuden ja revitalisaation kautta.

Luvussa 1.2. esittelemistäni työhypoteeseista ensimmäinen koski lasten kielitaitoa: otaksuin, että suotuisissa olosuhteissa lapset saavuttavat kielipesässä hyvän kielitaidon. On tulkinnanvaraista, miten hyvin Karjalan kielipesän kielelliset tulokset vastaavat määritelmää "hyvä kielitaito". Ensimmäisen vuoden aikana lapset saavuttivat hyvän passiivisen kielitaidon, mutta aktiivinen kielitaito jäi heti jälkeen, se kehittyi paljon hitaammin ja vähäisemmässä määrin. Myöhempinäkään vuosina lapset eivät ole alkaneet kovin paljon puhua kieltä spontaanisti, sen sijaan muodollisissa tilanteissa ja kysymyksiin vastaamisessa karjalan käyttö on lisääntynyt.

Inarinsaamen kielipesän lasten kielitaitoa voi luonnehtia hyväksi. Lapset hallitsivat sekä suomen että inarinsaamen koodit. Koodien yhdistämistä tapahtui runsaasti etenkin ensimmäistä vuotta pesässä olleella pojalla, muiden kohdalla vähemmän. Lapset käyttivät saamen kieltä kommunikoidessaan inarinsaamenkielisten aikuisten kanssa myös spontaanisti ja vapaissa tilanteissa. Karjalan kielipesän lasten kielenkäyttö koostui suurimmalta osalta yksittäisistä karjalan sanoista venäjänkielisen puheen seassa. Inarinsaamen aineistossani lasten suomen kielessä ei ollut saamen sanoja, mutta eräät merkit viittaavat siihen, että inarinsaamelaisten lasten kielenkäyttö on alkuvaiheessa ollut samanlaista, saamen sanojen käyttöä suomenkielisessä puheessa. Alustavien tulosten perusteella näyttää siltä, että kielipesälasten kielen kehitys alkaa yksittäisten sanojen käytöstä enemmistökielen seassa, muuttuu sitten kaksikoodiseen kielenkäyttöön ja myöhemmin yksikoodiseen kielenkäyttöön. Tätä oletusta tukee se, että inarinsaamen kielipesästä kouluun lähteneet lapset, jotka saavat inarinsaamenkielistä opetusta, pitävät yleensä koodit erillään.

Luvussa 4.4. olen eritellyt tekijöitä, jotka ovat voineet vaikuttaa kahden kielipesän erilaisiin tuloksiin. Päädyin siihen, että yksittäistä syytä tuskin löytyy, ja että ennen kaikkea kysymys on erilaisesta kielipesätoiminnasta, joka heijastaa erilaisia yhteiskuntia ja kulttuureita. Kielipesän kielipareilla suomi-inarinsaame ja venäjä-karjala

saattaa olla vaikutusta, mutta asia vaatii lisätutkimusta. Karjalan kielipesässä lasten kotien kieliympäristöllä näyttäisi olevan yhteys lasten kielenoppimiseen ja kielenkäyttöön, mutta tämäkin seikka vaatii pitempiaikaista tarkkailua. Ongelmana on todenmukaisten tietojen saaminen kotien kielenkäytöstä.

Toinen hypoteesini oli, että kielipesä vaikuttaa lasten perheiden vähemmistökielen käyttöön positiivisesti. Kielipesän vaikutusta lasten perheisiin tutkin vain karjalaisilla. Tulokset osoittavat, että kielipesä on lisännyt karjalan kielen käyttöä perheissä jopa suuressa määrin. Tulosten luotettavuus ei kuitenkaan ole kiistatonta, tätä aihetta käsitelin laajasti luvussa 5.4. Tutkimusaineistoni ulkopuolisten tietojen mukaan yhdessä inarinsaamelaisperheessä kielenkäyttö on muuttunut ratkaisevasti kielipesän takia – suomalainen äiti siirtyi puhumaan saamea lapsilleen - ja useissa perheissä saamen käyttö on lisääntynyt vähän. Asia vaatii lisäselvityksiä kummankin kansan osalta. Erityistä huomiota jatkotutkimuksessa on kiinnitettävä siihen, miten voin hankkia mahdollisimman luotettavaa aineistoa perheiden kielenkäytöstä.

Kolmas hypoteesini oli, että kielipesä vaikuttaa koko kielenpuhujayhteisöön ja ympäröivään yhteiskuntaan positiivisesti. Karjalaisten kohdalla kielipesän vaikutukset kielenpuhujayhteisöön eivät ole vielä selvästi nähtävissä, koska kielipesä on toiminut vasta vähän aikaa, vuodesta 2000. Haastatteluaineistoni ja havaintoni viittaavat siihen, että kielipesällä on ollut myönteisiä vaikutuksia ydinperheitä laajempaan yhteisöön. Kielipesälästen sukulaiset ja perhetuttavat ovat alkaneet käyttää enemmän karjalan kieltä kommunikoidessaan lasten kanssa. Monet uhtualaiset ovat vieraillessaan kielipesässä pyrkineet puhumaan karjalaa tai suomea, ja karjalan kieltä opiskelevat koululaiset ovat vierailleet kielipesässä esiintymässä lapsille. Kielipesä on herättänyt pääasiassa myönteisiä ajatuksia ja reaktioita ympäristössä, ja monet opettajien ja lasten vanhempien tuttavat ja sukulaiset ovat halunneet omankin lapsensa kielipesään. Kielipesä on nostanut esille kysymyksen karjalankielisestä aineopetuksesta koulussa. Suunnitelmat ovat vielä kesken ja niiden toteutuminen on epävarmaa, mutta tarve on kuitenkin tiedostettu. Kielipesätoiminta on saanut melko paljon julkisuutta paikallisella tasolla, tasavallassa ja jopa kansainvälisesti. Paikallislehdissä on julkaistu useita kielipesätoimintaa koskevia artikkeleita karjalan ja suomen kielellä, samoin Karjalan radion ja television karjalan- ja suomenkielisessä toimituksessa on käsitelty kielipesää. Karjalan presidentti vieraili kielipesässä syksyllä 2002, mikä toi asialle myönteistä julkisuutta koko tasavallassa. Uhtualla järjestettiin keväällä 2002 kansainvälinen kielipesäseminaari, johon osallistui karjalaisten lisäksi mm. suomalaisia, kveenejä ja setukaisia. Lisäksi kielipesän opettajat ja minä olemme pitäneet lukuisia kielipesää

koskevia esitelmiä ja puheenvuoroja mm. Petroskoissa ja Helsingissä järjestetyissä seminaareissa. Kaikki nämä seikat ovat epäilemättä omalta osaltaan vaikuttaneet karjalan kielen arvostukseen ja tilaan.

Inarinsaamelaisilla kielipesän vaikutukset yhteisöön ovat selviä ja mittavia. Kuten alunperin suunniteltiin, kouluun siirtyviä kielipesälapsia alettiin opettaa inarinsaameksi vuonna 2001. Nyt kaikki kielipesälapset esikouluikäisistä kolmasluokkalaisiin saavat lähes koko opetuksensa inarinsaameksi. Kielipesä on vaikuttanut inarinsaamen puhujayhteisöön elähdyttävästi. Kun kieltä puhuvien määrä on sekä kasvanut absoluuttisesti että laajentunut uuteen ikäryhmään, lapsiin, kielenkäyttö on lisääntynyt koko yhteisössä. Haastattelemieni inarinsaamelaisten mukaan kielen arvostus ympäröivässä enemmistöyhteiskunnassa, niin suomalaisten kuin pohjoissaamelaisten parissa on kasvanut.

Neljäs hypoteesini oli, että kielipeätoiminnalla on edellytykset muodostua kielellisen revitalisaation tärkeäksi tekijäksi. Tämän hypoteesin paikkansapitävyys on nähdäkseni kiistaton. Oleellista on nähdä revitalisaatioprosessi kokonaisuutena: ilman perheiden, yhteisön, koulun ja enemmistön tukea kielipesän vaikutukset uhkaavat jäädä väliaikaisiksi. Kielipesälasten kielellisen tulevaisuuden ennustaminen on mahdotonta. Se, muodostuuko kielipesässä omaksutusta kielestä luonnollista, jokapäiväistä käyttökieltä, riippuu kotien lisäksi kielipesän jälkeisen ajan eli koulun kieliympäristöstä. Karjalan kielipesälasten tulevaisuus on tältä osin vielä hyvin epäselvä, sillä jatkumahdollisuudet eivät ole selvillä. Inarinsaamen kielipesän lapset käyttävät kieltä koulussa jatkuvasti, jolloin kielitaito kehittyy edelleen eikä pysähdy kielipesän lopettamiseen. Omakielinen kouluopetus on enemmän tai vähemmän haastava järjestelykysymys, jolla on mittavat vaikutusmahdollisuudet lasten kielitilanteeseen. Ulkopuolisilla on kuitenkin rajalliset vaikutusmahdollisuudet kielenpuhujayksilöiden henkilökohtaisiin, kielipesän ja koulun ulkopuolista elämää koskeviin valintoihin. Se, voivatko kielipesälapset aikuistuttuaan siirtää kielen omille lapsilleen, riippuu kielenpuhujayhteisön ja enemmistön tuesta, mutta pitkälti myös heistä itsestään.

Luvussa 2.3.2. tuli esille vähemmistöyhteisössä tapahtuvan ideologisen selkiyttämisen (engl. *ideological clarification*) merkitys revitalisaation onnistumiselle. Alustavat tutkimustulokseni viittaavat siihen, että inarinsaamelaisten parissa tämä prosessi on käynnissä ja tuottaa tulosta, sillä käänteistä kielenvaihtoa tapahtuu jatkuvasti sekä yksilö- että ryhmätasolla, ja revitalisaatio on levinnyt aktivistien ydinjoukon ulkopuolelle. Karjalaisten parissa ideologinen selkiyttäminen on vasta

alkamassa, mikä on luonnollista, koska revitalisaatio ja ylipäänsä avoin keskustelu omasta kansasta ja kielestä on tullut mahdolliseksi vasta 1980-luvun lopulla. Jatkotutkimustani silmälläpitäen esitän vielä yhden hypoteesin. Jos karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesien erilainen tulos johtuu pohjimmiltaan erilaisten yhteiskuntien ja mentaliteettien vaikutuksesta kielipesätoimintaan, uskon, että nämä tekijät vaikuttavat samansuuntaisesti muuhunkin revitalisaatioon.

LÄHTEET

1. PAINETUT LÄHTEET

- Aikio, Marjut 1988: Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1920-1980. SKS:n toimituksia 479. SKS. Helsinki.
- Aikio, Marjut 1994: Sami language revitalization: the language act and the case of Lisma. – Jalonen (toim.): Finnish essays on arctic cultures. Tampere Peace Research Institute Occasional Papers No. 54. Tampere.9-19
- Aikio, Marjut 1999: Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. – Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 1: Outamaalta tunturiin. Kustannus-Puntsi. Inari. 56-63.
- Anarâš, 8. ihekerdi, vyesimáánu 1995.
- Anhava, Jaakko 1999: Maailman kielet ja kielikunnat. Gaudeamus. Helsinki.
- Aronsen, Terje 2000: Kaihnuunkieli – löyttyykö se? – Sulkala (toim.): Kieli- ja kulttuurikontaktit. Kieli ja kulttuuri päiväkodissa, koulussa ja opettajankoulutuksessa –seminaari 6.-7.5.1999. Oulun yliopisto. Oulu. 82-87.
- AWLDD= Wurm, Stephen (ed.) 2001: Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing. Unesco publishing. UNESCO. Barcelona.
- Bogatyryov, Sergei 1989: Karjalan kansa kaipaa omaa kieltä ja kulttuuria. Karjalan Heimo N:o 9-10 1989.
- Fishman, Joshua 1991: Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Multilingual Matters 76. Clevedon, Philadelphia & Adelaide.
- Hallamaa, Panu 1998: Fieldwork Among Speakers of Endangered Languages: Methodology, Reality and Social Advocacy. – Niemi – Odlin – Heikkinen (eds): Language Contact, Variation and Change. Studies in Languages 32. University of Joensuu. Joensuu. 70-97.
- Hassinen, Sirje 2002: Simultaaninen kaksikielisyys. Läheiset sukukielet viro ja suomi rinnakkain. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 43. Oulun yliopisto. Oulu.
- Huss, Leena Marjatta 1991: Simultan tvåspråkighet i svensk-finsk kontext. Studia Uralica Upsaliensia 21. Uppsala.

- Huss, Leena 1999: Reversing Language Shift in the far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland. *Studia Uralica Upsaliensia* 31. Uppsala.
- IVPN= Itogi šesojuznoj perepisi naselenija 1989 goda. Tom VII. Nacional'nyj sostav naselenija SSSR. Statističeskij komitet sodružestva nezavisimyh gosudarst.
- Karjalainen, Merja 1996: "Täällä on hirviö, leikisti." Kolmi- ja nelivuotiaiden päiväkotilasten keskustelujen tarkastelua aktien, puheenvuorojen, teemojen ja erityispiirteiden kannalta. *Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora* 24. Oulun yliopisto. Oulu.
- King, Jeanette 2001: Te Kohanga Reo. Maori Language Revitalization. – Hinton – Hale (eds): *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. Academic Press. 119-128.
- Klementjev, Jevgeni 1992: Kielitilanne karjalaisten keskuudessa: nykytila ja kehityssuunnat. *Carelia* 3/1992. Petroskoi. 145-151.
- Klementjev, Jevgeni 1993: Karjalan kansallisten vähemmistöjen kohtalo vaa'an kielessä. *Carelia* 7/1993. Petroskoi. 128-138.
- Klementjev, Jevgeni 2002: Karjalan kieli ta koulu. *Uhtuan Uutiset* 11/2002.
- KKTK, saamen kielet= <http://www.kotus.fi/kielet/saame>
- Laakso, Johanna – Anneli Sarhimaa 1997: Väitöskirja aunuksenkarjalan nykytilasta. – *Virittäjä* 1/1997. Helsinki. 108-119.
- Laine, Antti 1998: Venäjän Karjala 1900-luvulla. – Nevalainen – Sihvo (toim.): *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri*. SKS:n toimituksia 705. SKS. Helsinki. 207-249.
- Lallukka, Seppo 1992: Venäjän uralilaisten kansojen tilastoa. Venäjän ja Itä- Euroopan instituutti. *Julkaisusarja A16*. Helsinki.
- Laurén, Christer 2000: *Kielten taitajaksi. Kielikylpä käytännössä*. Atena. Jyväskylä.
- Lehtola, Veli-Pekka 1997: *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Kustannus-Puntsi. Inari.
- Lindgren, Anna-Riitta 2001: *Oikeus omaan kieleen*. – Määttä – Sulkala (toim.): *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivirantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti III. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja*. Oulun yliopisto. Oulu. 13-29.
- Lindgren, Anna-Riitta 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. SKS:n toimituksia 801. SKS. Helsinki.
- Markianova, Ljudmila 1988: Tarvitaanko karjalan kieltä? *Karjalan Heimo* N:o 9-10 1988.

- Markianova, Ljudmila 2000: Karjalan kieli venäjän kielen naapurina. – Sulkala (toim.): Kieli- ja kulttuurikontaktit. Kieli ja kulttuuri päiväkodissa, koulussa ja opettajankoulutuksessa –seminaari 6.-7.5.1999. Oulun yliopisto. Oulu. 13-22.
- Mattus, Ilmari 1998: Anarâš kielâpiervâl. Anarâš, 11. ihekerdi, njuhčâmáánu 1998.
- Morottaja, Matti 1994: Anarâš kielâpiervâl. Anarâš, 7. ihekerdi, juovlâmáánu 1994.
- Morottaja, Matti 1997: Anarâškielâ piervâl. Anarâš, 10. ihekerdi, porgemáánu 1997.
- Nieminen, Markku 2002: Antakaamme ihmisten puhua äidinkieliään. Karjalan Sanomat 6.11.2002.
- Olthuis, Marja-Liisa 2000: Inarinsaamen kielen vuosisadat. Virittäjä 4/2000. Helsinki. 568-575.
- Pasanen, Annika 2001: Kielipesä – pienen kielen pelastusrenkas. – Määttä – Sulkala (toim.): Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivirantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti III. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja. Oulun yliopisto. Oulu. 85-99.
- Pentikäinen, Juha – Marja Hiltunen (toim.) 1997: Suomen kulttuurivähemmistöt. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja No 72. Helsinki.
- Pyöli, Raija 1996: Venäläistyvä aunuksenkarjala. Kielenulkoiset ja –sisäiset indikaattorit kielenvaihtotilanteessa. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 18. Joensuun yliopisto. Joensuu.
- RNRVJA= Raspredelenije naselenija Rossii po vladeniju jazykami (po dannym mikroperepisi naselenija 1994g.). Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacij po statistike.
- Sammallahti, Pekka 1998: The Saami Languages. An introduction. Davvi Girji. Kárášjohka.
- Sammallahti, Pekka – Matti Morottaja 1993: Säámi-suomâ sänikirje. Inarinsaamelais-suomalainen sanakirja. Girjegiisá oy. Ohcejohka.
- Sarhimaa, Anneli 1992: Kokijarakenteet kontakteissa. Venäläis-itämerensuomalaisten kielikontaktien tutkimuksen teoriaa ja käytäntöä. Lisensiaatintutkimus. Joensuun yliopisto. Joensuu.
- Sarhimaa, Anneli 1995: Karjalan kansat ja kielet kontakteissa. Asutushistoriallista taustaa ja lingvistisiä seurauksia. Virittäjä 2/1995. Helsinki. 191-223.
- Sarhimaa, Anneli 1999: Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes. Focus on Karelian-Russian language alternation. Studia Fennica, Linguistica 9. SKS. Helsinki.
- Simonen, Katri 1998: Vienassa kieli on pulma. Helsingin Sanomat 10.9.1998.

- Skutnabb-Kangas, Tove 1988: Vähemmistö, kieli ja rasismi. Gaudeamus. Helsinki.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1999: Linguistic Genocide in Education – or worldwidw Divercity and Human Rights? Mahwah, New Jersey.
- Skutnabb-Kangas, Tove (tulossa a): The future roles of indigenous languages for the world – from romantic rhetoric to realities: Applying the diversity and creativity arguments to education. Plenary paper at the Nigerian Millennium Sociolinguistics Conference, 16-18 August 2001, Lagos, Nigeria.
- Skutnabb-Kangas, Tove (tulossa b): Language Policies and Education: the role of education in destroying or supporting the world's linguistic diversity. keynote Address at the World Congress on Language Policies, 16-20 April 2002, organized by the Linguapax Institute in co-operation with the Government of Catalonia, Barcelona, Catalonia, Spain.
- Skutnabb-Kangas, Tove (tulossa c) Linguistic rights for communities where almost nobody under 50 speaks the language. Invited plenary paper at the conference "Revitalizing the Periphery" organized by the Nordic Saami Institute, 15-16 November 2002, Inari, Finland.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Robert Phillipson 1989: Wanted! Linguistic Human Rights. ROLIG-papir 44. Roskilde Universitetscenter. Roskilde.
- Stepanov, Ortjo 1996: Yhä vain ohdakkeita. Carelia 1/1996. 94-111.
- STM, saamelaiset= <http://www.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/saamelaiset.htm>
- Söderholm, Eira 1998: Kieli, murre, varieteetti vai oma kieli? Pohjoiskalotin kielet ja kielimuodot. Virittäjä 4/1998. Helsinki. 571-592.
- Zaikov, Pekka 1992: Vienan aapini. Karjala. Petroskoi.
- Zaikov, Pekka 1995: Karjalan kielen opetus ja käyttö nykypäivänä. – Saarinen – Suhonen (toim.): Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajalla. Snellman-instituutti. Kuopio. 109-115.
- Zaikov, Pekka 2000: Karjalan kielen opettamisesta Karjalan Tasavallassa. – Sulkala (toim.): Kieli- ja kulttuurikontaktit. Kieli ja kulttuuri päiväkodissa, koulussa ja opettajankoulutuksessa –seminaari 6.-7.5.1999. Oulun yliopisto. Oulu. 23-30.
- Zaikov, Pekka 2001a: Karjalan kirjakielen ortografisia kysymyksiä. - Mikkonen – Sulkala – Mantila (toim.): Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 18. Oulun yliopisto. Oulu. 297-301.
- Zaikov, Pekka 2001b: Mitä karjalan kielen säilyttämiseksi olisi tehtävä? – Määttä – Sulkala (toim.): Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan.

Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti III. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja. Oulun yliopisto. Oulu. 78-84.
Zaikov, Pekka 2002: Karjalan kielioppi 5-9. Periodika. Petroskoi.
Tanhua, Elina 2002: Inarinsaameksi voi käydä koulua. Helsingin Sanomat 23.5.2002.

2. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kangasniemi, Ritva 1998: Kielipesälästen kielellinen kehitys, arviointiraportti.
Mattus, Ilmari 1998: Raportti kunnallisten kielipesien ohjausryhmälle.
Pasanen, Annika 1999a: Vuokkiniemen karjalan tilasta ja erityispiirteistä. Praktikumtyö itämerensuomalaisten kielten seminaarissa 5.5.1999.
Pasanen, Annika 1999b: Raportti matkalta 11.-17.10.1999. Praktikumtyö itämerensuomalaisten kielten seminaarissa 10.11.1999.
Pasanen, Annika 2000: Uhtuan karjalankielinen kielipesä 'Lintuni'. Kielipesän vaikutukset lasten, vanhempien ja työntekijöiden kielitilanteeseen. Seminaarityö itämerensuomalaisten kielten seminaarissa 22.11.2000.
Zaikov, Pekka 2002: Raportti Uhtuan kielipesäseminaarista.
Uhtua-seura ry:n arkisto

3. HAASTATTELUT JA KESKUSTELUT

Borisova, Pavlina 7.3.2001 Uhtua
Dudina, Zoja 4.12.2001 Joškar-Ola
Kangasniemi, Ritva 25.11.2002 Inari
Karmujeva, Viktorija 6.1.1999 Vuokkiniemi
Kurakina, Marina 14.5.2001 Uhtua
Kuuva, Petra 25.11.2002 Inari
Lehtovaara, Galina 14.5.2001 Uhtua
Lesonen, Marija 6.1.2000 Vuokkiniemi
Morottaja, Matti 26.11.2002 Inari
Mäkelä, Oiva 28.11.2002 Uhtua
Pirhonen, Jelena 12.3.2000 Uhtua
Prokopjev, Andrei 16.5.2000 Uhtua

Rauss, Anna 13.5.2001 Uhtua
Semjonova, Valentina 15.5.2001 Uhtua
Tikkanen, Žanna 14.5.2001 Uhtua
Timonen, Tatjana 14.5.2001 Uhtua
Tuomi, Antti 15.5. Uhtua
Viinikka-Kallinen, Anitta 6.7.2001 Pyssyjoki
Zaikov, Pekka 17.11.1999 Uhtua

Liite 3: Kielessä karjalan kielipesästä

Tässä on katkelmia keskustelusta, joka kielipesässä käytiin 15.5.2001. Oli aamu ja paikalla oli vasta kaksi lasta. Lapset olivat niin rauhallisia, että päällepuhumista ei esiintynyt. En ole merkinnyt näkyviin taukoja ja muita keskustelun piirteitä, koska olennaista on venäjän ja karjalan kielen rinnakkaisen käytön havainnollistaminen. Olen lyhentänyt opettajan ja minun puheenvuoroja silloin, kun ne eivät ole keskustelun kulussa ratkaisevia. Myös lasten kokonaan venäjänkielistä keskustelua olen lyhentänyt. Tekstissä N on kielipesän opettaja Nadja, A on Annika, L.T. on vuonna 1997 syntynyt tyttö ja M.T. vuonna 1998 syntynyt tyttö.

N: *A sie mitä piirussat? L. min piirustau? Talon? No katto pitäy olla, ikkuna, vot hyvä tyttö. Ken tässä talossa eläy?*

L.T.: *Koira.*

N: *Nyt Annika piirustau. Ken viisas tulou, koiran taluo kaččomah? Ken on meilä viisas, ruskie? (ruskie 'ruskea, punainen')*

L.T.: *Kontie. 'Karhu.'*

N: *Ei, kontie on suuri. Kontie möräjäy. Tämä on...*

L.T.: *Repo! 'Kettu!'*

N: *No, viisas repo! -- Min M. piirustau? Ken tämä tuli?*

M.T.: *Skokuna. 'Sammakko.'*

N: *Tulouko se vielä yksi talo? Mi tämä on?(kysyy L.T.:ltä)*

M.T.: ***Ona ne znajet!** 'Hän ei tiedä!'*

N: *Ka hiän piirusti, pitäy tietyä! Mi tämä on? Et muissa? – No, ken tämä on?*

L.T.: *Stom...*

N: *Mi?*

L.T.: *Tom...*

N: ***Dom? Ei?** (dom 'talo')*

L.T.: *Tomma.*

N: *A ken se on Tomma?*

L.T.: *Tomm... **U nas jest' doma takaja sabaka, jego zavut Tommi...** '...Meillä on kotona sellainen koira, sen nimi on Tommi.'*

N: *Tommi? – A tämä ken on? Onko tämä pieni koira?*

M.T.: *On suuri. (on joko venäjän 'hän' mask. tai olla-verbin muoto)*

(Keskustelu jatkuu minuutin verran niin, että lapset puhuvat lähinnä venäjää.)

N: *A ken vielä tuli meidän luo? **Abstrakcionizm!** Niin, mi tämä tuli?* (*abstrakcionizm* 'abstraktionismia', humoristinen huomautus minulle)

M.T.: *Talo.*

A: *A ken siinä eläy?*

M.T.: *Pieni siili.*

N: *Pieni siili? Tämä siili ken tulou sienen kera, niin?*

M.T.: ***Gde** pieni siili?* (*gd'e* 'missä')

L.T.: ***Cvetok!*** 'Kukka!'

N: *Aa, se on kukka, kaunis kukka!*

(Keskustelu jatkuu taas hetken niin, että lapset puhuvat venäjää. Hyllystä haetaan uusia askartelutarvikkeita.)

M.T.: ***Ja** talo **буду** suuri.* 'Minä taloa rupean suurta (rakentamaan)'

A: *A mimmoni talo siula tulou?*

M.T.: *Suuri.*

N: *Onko se suuri? Kačo missä on kaikkein suurin.*

M.T. *Tak vot **etat** suuri **etat** pieni.* (*etat* 'tämä'; *tak ja vot* venäjämästä karjalaan lainattuja interjektioita 'kas, no, niin, siis')

A: *A mimmoni tämä on...*

M.T.: *Suuri!*

A: *...väri, mimmoni?*

N: *Mimmoni tämä on? On keltani?*

M.T. *Ei!*

N: *Mimmoni?*

M.T.: *Vihrie!*

(Lapset juttelevat ja laulelevat hetken keskenään venäjäksi.)

N: *No sinne vain yksi ikkuna pane, yksi ikkuna.*

M.T.: ***Ješčo eta** yksi ikkuna.* 'Vielä tämä yksi ikkuna.'

N: *Yksi ikkuna pitäy panna.*

M.T.: *A **dver...*** 'Entä ovi...'

N: *No, ovi pane.*

M.T.: *Ikkuna.*

N: *No vot, ovi ta yksi ikkuna, hyvä.*

A: *A ken eläy tässä talossa?*

M.T.: *Koira.*

N: *Kuinka on koiran nimi?*

L.T.: *Kaveri.*

M.T.: *Ei Kaveri!*

N: *Ei Kaveri? A ken on sielä? M.: Ila niisi on koissa koira, kuin on koiran nimi? (niisi 'myös')*

L.T.: ***U menja** Kaveri. 'Minulla on Kaveri.'*

N: *Kuin on koiran nimi siula?*

M.T.: *Klessi.*

N: *Lessi?*

M.T.: *Lessi.*

N: *Lessi. Onko se Čau-Čau?*

M.T.: *Ei.*

N: *On! Čau-Čau on siun koira Lessi.*

M.T.: ***Net.** 'Ei.'*

N: *Ei?*

M.T.: *Ei.*

L.T.: ***U menja tak** Kaveri. 'Minulla on siis Kaveri.'*

N: *Siula on Kaveri. Valkie, valkie suuri koira?*

L.T.: *Ei.*

N: *Ei? A mimmoni on?*

L.T.: *Pieni da musta. (da on venäjältä karjalaan lainattu partikkeli 'ja', vienankarjalassa yleensä asussa ta)*

N: *Pieni ta musta Kaveri on.*

Liite 4: Kielennäyte inarinsaamen kielipesästä

Tässä on katkelma keskustelusta, joka käytiin inarinsaamen kielipesässä 19.4.2001. Mukana oli kolme lasta, yksi opettaja ja minä. Aika ajoin lapset puhuivat toistensa päälle, käynnissä oli kaksi keskustelua yhtä aikaa tai lasten puheesta on mahdotonta saada selvää. Siksi litterointi on hyvin karkea, olen purkanut nauhalta vain pääkeskustelun selkeät kohdat. Opettajan puheenvuoroja olen lyhentänyt ottaen mukaan vain keskustelun kulkuun vaikuttaneet osat. En ole merkinnyt keskustelun taukoja tai päällekkäisyyksiä.

Transkriptio noudattaa inarinsaamen vakiintunutta ortografiaa, paitsi sellaisissa kohdissa, joissa lapsen tuottama muoto poikkeaa siitä selvästi. (Esim. olla-verbin yksikön kolmannen persoonan imperfektistä lapset käyttävät tässä muotoa *lâim*, jonka olen merkinnyt sellaisenaan, vaikka "oikea" muoto olisi *lijjim*.) Kaikki em. ratkaisut nauhoitteen litteroinnissa johtuvat siitä, että tarkastelun kohteena on tässä kahden kielen vaihtelu lasten puheessa – kyseessä ei ole keskusteluntutkimus eikä foneettinen kuvaus lasten kielestä.

Tekstissä P on Petra, kielipesän opettaja ja A on Annika. P.M. on nelivuotias poika, joka on ensimmäistä vuotta kielipesässä; A.S. ja R.M. ovat viisivuotiaita tyttöjä, toista vuotta kielipesässä. Keskustelun alkaessa lapset ovat lopettelemassa askartelutuokiota.

P: *Kulâ no piejâbâ roskáliid taan talle!* 'Kuule no panepa roskikseen se sitten!'

A.S.: *Piejâ vaan.* 'Pane vaan.'

P: *Ij ko tun jieš piejâh!* 'Ei kun sinä itse panet!'

P.M.: *Voiko tást helposti ottaa návt, návt tullâ?* 'Voiko tästä helposti ottaa näin, näin tulta?'

P: *Ij, ij pyevti ollágin.* 'Ei, ei voi ollenkaan.'

A.S.: *Paitsi jos ottaa tulitikulla.*

P.M.: *Mutâ, mutâ keejâ! Voi návt porgâd: ensi ottaa tulitikun ja tást návt tolla palapelinpalalla sytyttää taggaar tullâ.* 'Mutta, mutta katso! Voi näin tehdä: ensin ottaa tulitikun ja tästä näin tuolla palapelinpalalla sytyttää sellaisen tulen.'

P: *Talle puáhtá tiádust-uv, mutâ lii-uv mihheen jiermi?* 'Silloin voi tietenkin, mutta onko mitään järkeä?'

A.S.: *Ij.* 'Ei.'

P.M.: *Jos váldá **tulitikun niin** talle. Ja táálát návt.* 'Jos ottaa tulitikun niin silloin. Ja (táálát tuntematon sana, tarkoittanee tässä yhteydessä 'tästä, näin' tms.) näin.'

R.M.:-- *lah **ikinä** porgâm* — '-- ole ikinä tehnyt—'

P: *Jieh-uv lah kuáassin?* 'Etkö ole koskaan?'

R.M.: *Jiem.* 'En.'

P.M.: *Mun jiem lah kuhes áigán tääl. Návtt voi **tolla sytyttää tuli.*** — *Hei! Ko mun lâim jávvâst **sitte** mun **sytytin** tobbeen **ite** taggaar tullâ mutâ **melkein mun käsi alkoi palaa.*** 'Minä en ole pitkään aikaan nyt. Näin voi tuolla sytyttää tulen. – Hei! Kun minä olin (jávvtâst tuntematon sana) sitten minä sytytin siellä itse sellaisen tulen, mutta melkein minun käteni alkoi palaa.'

P: *Hui! No čokkáái-uv ee čí paaldâst teikâ enni?* 'Hui! No istuiko isä vieressä tai äiti?'

P.M.: *Ij vaan tot T. **puhalti** ton, ton, ton tullâ **pois.*** 'Ei vaan se T. puhalti sen, sen, sen tulen pois.'

R.M.: *Hei **tiäkkö** maid? Mun meiddei lam kierzânâm* — 'Hei tiedätkö mitä? Minä myös olen jo ehtinyt —'

A.S.: *V. ko lâi tost oovdâst ja ee čí lâi tobbeen kiállhá tyehin nuvt ee čí ij ollágin išedâm ni V. **ajoi, painoi kaasua ja ajoi näin** taggaar.* 'V. kun oli siinä edessä ja isä oli siellä kelkan takana niin isä ei ollenkaan auttanut niin V. ajoi, painoi kaasua ja ajoi näin sellainen.'

R.M.: *Ja **munki** lam PAINAN **kaasua.*** 'Ja minäkin olen painanut kaasua.'

A.S.: *Mut mun-uv lam PAINAN **kaasua.*** 'Mutta minäkin olen painanut kaasua.'

P: *Na, teddilem.* 'Joo, painanut.'

R.M. *Jieh tun uážu AAJAAH ko tun...* 'Et sinä saa ajaa kun sinä...'

A.S.: *...lah nuvt uccâ.* '...olet niin pieni.'

P: *Lah-uv tun stuorrâ nieidâ jo?* 'Oletko sinä suuri tyttö jo?'

R.M.: *Lam.* 'Olen.'

P.M.: *Ij tot lah.* 'Ei se ole.'

P: *No lah-uv tun stuorrâ kandâ?* 'No oletko sinä suuri poika?'

P.M.: *Mun lam stuorrâ kandâ.* 'Minä olen suuri poika.'

(Keskustelu jatkuu noin kolme minuuttia kokonaan inarinsaameksi niin, ettei suomen kielen vaikutusta juurikaan esiinny.)

P.M.: *Nu, enni lii nissoon.* 'Niin äiti on nainen.'

P: *Mutâ tääl T. lii jo forgâ nissoon ko sun lii nuvt...* 'Mutta nyt T. on jo kohta nainen kun hän on niin...'

P.M.: *Mutâ tääl T lii nieidâ. Ko muu synttärít ALKAH mun lam TÄYTTÄM vittâ.* 'Mutta nyt T. on tyttö. Kun minun synttärini alkavat minä olen täyttänyt viisi.'

R.M.: *Ja mun lam TÄYTTÄM jo, mun lam TÄYTTÄM návt vala.* 'Ja minä olen täyttänyt jo, minä olen täyttänyt näin vielä.'

A: *Jaha.* 'Vai niin.'

P.M.: *Forgâ R. TÄYTTÄ...* 'Pian R. täyttää...'

P: *Tun puávtáh čäittid tiennávt ko tust lij šoddâmpievi.* 'Sinä voit näyttää näin (näyttää sormilla viisi) kun sinulla on syntymäpäivä.'

P.M.: *Ij vaan tot muu, ko muu synttärít ALKA te talle puátá tot kesä ko muu synttärít ALKA.* -- *Ko jäät sulaa ja puátá ruoho maasta te talle lii muu šoddâmpievi.* 'Ei vaan se minun, kun minun synttärini alkavat niin silloin tulee se kesä, kun minun synttärini alkavat. -- Kun jäät sulavat ja tulee ruoho maasta niin silloin on minun syntymäpäiväni.'

A: *No kuás tust A. lii šoddâmpievi?* 'No milloin sinulla A. on syntymäpäivä?'

A.S.: *Tast máánuust, tast máánuust mut kaheskymmenesseittämäs tast máánuust.* 'Tässä kuussa, tässä kuussa mutta kahdeskymmenesseitsemäs tässä kuussa.'

P: *Muštâh-uv maht taam kalga anarâškielân ettâd?* 'Muistatko miten se pitää sanoa inarinsaameksi?'

A.S.: *Kyehtlovváád čičád.* 'Kahdeskymmenesseitsemäs.'

P: *No pyeri.* 'No hyvä.'

P.M.: *Hei, ko muu synttärít ALKA — lii seitsämäntoista päivä.* 'Hei, kun minun synttärini alkavat — on seitsämäntoista päivä.'

P: *Mij-uvks tot lii anarâškielân?* 'Mikäs se on inarinsaameksi?'

P.M.: *Čiččâmnubálovváád peivi.* 'Seitsemästoista päivä.'

A: *Naba kuás tust R. lii šoddâmpievi?* 'Entä milloin sinulla R. on syntymäpäivä?'

R.M.: *No, mm, talvi.* 'No, mm, talvi.'

P: *Na joo, tálvi. Muštâh-uv mii mánuppaje?* 'Muistatko mikä kuukausi?'

R.M.: *Jiem.* 'En.'

P: *Lâi-uv tot juovlâmáánu? Vai lâi-uv tot skámmâmáánu?* 'Oliko se joulukuu? Vai oliko se marraskuu?'

R.M.: *Skámmâmáánu!* 'Marraskuu!'

R.M.: *Ja must lâi ko mun lâim tobbeen mummolast nu mun uániim hevosest.* 'Ja minulla oli kun minä olin siellä mummolassa minä näin hevosia.'

P: *Kost?* 'Missä?'

R.M.: *Tobbeen mummolast.* 'Siellä mummolassa.'

A: *Kost tust lii mummola?* 'Missä sinulla on mummola?'

R.M.: *Mij eellip tobbeen ja mun uážuim ratsastaa.* — *Ja tobbeen lii tot muu lempipennu.* — *Ja mun aina tom HALLAAM.* 'Me käymme siellä ja minä sain ratsastaa. — Ja siellä oli se minun lempikoirani. — Ja minä aina sitä halaan.'